

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A MILLENNIUM ÉVE – AZ ÁRACSI KŐ

BRASNYÓ ISTVÁN, PAP JÓZSEF, GÉBER LÁSZLÓ,
BÓKA MÁRIA, VUK KRNEVIĆ ÉS VARGA SÁNDOR
VERSEI

MÉREY KATALIN, ALEKSANDAR TIŠMA
ÉS GOBBY FEHÉR GYULA PRÓZÁJA
VUJICSICS SZTOJÁN, VARGA ISTVÁN, NÉMETH FERENC
ÉS BOSNYÁK ISTVÁN TANULMÁNYA
BENCE ERIKA ÉS MAJOR NÁNDOR NAPLÓJA

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2000

Január–február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXIV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

A millennium éve – Az aracsi kő	1
<i>Brasnyó István: Újvidéki poétika (vers)</i>	2
<i>Pap József két verse</i>	5
<i>Mérey Katalin: Lakoma (novella)</i>	6
<i>Géber László: Természetem idézve (vers)</i>	9
<i>Aleksandar Tišma: Történet a razziából</i>	12
<i>Bence Erika: Két és fél hónap tavasz (napló, I. rész)</i>	17
<i>Bóka Mária: Oly hamar este lett . . . (vers)</i>	28
<i>Gobby Fehér Gyula: Legyen hitetek szerint (novella)</i>	29
<i>Vuk Krnjević: Hölderlin, Kantstrasse (vers)</i>	42
<i>Varga Sándor versei</i>	44

A MILLENNIUM ÉVE

AZ ARACSI KŐ

Az első emberi alakos domborművek egyike. „Stólas, áldó papot ábrázol, alatta szalagfonattal elválasztva süveges fej töredéke látható. Az alak mellett üres helyen később bevéselt, kezdetleges írású átokfelirat olvasható, amely az emlék megrontóját fenyegette. (Ez azonban nem akadályozta meg, hogy később lapjával lefelé fordítva, az aracsi kolostor udvarát kövezzék ki vele.) Lényegében társtalan, mint minden kezdeti alkotás, és korának meghatározásához nem annyira fő nézete, mint inkább az oldalára faragott domborművek nyújthatnak segítséget. Zsupfedelű falusi templom, szalagfonatba foglalt kiterjesztett szárnyú sas, főként azonban egy felszerszámozott ló érdemel figyelmet, melynek párdarabja . . . a bodrogmonostorszegi faragványok között fordul elő. Ezeknek a korát és ezzel az aracsi emlékkövet is a honfoglalás kori palmettadísz teszi a XI. századra” (Dercsényi Dezső). A kő feliratának magyar nyelvű fordítása: „Akik e betűcskétet / olvassák, / A mindenható Istent / kérjék.”

ÚJVIDÉKI POÉTIKA

BRASNYÓ ISTVÁN

Itt éltem
pontosan hány évet is
illetve miért éltem itt
vajon mi célból
ki a fene hívott ide
akadékoskodó valakik közé
akik nehezen túrték a jelenlétem
mit akartam itt
miközben beszéltem a levegőbe
vagy papírra írtam
s azt időről időre bemutattam
bizonyos hivatalnokoknak
vagy valami ilyeneknek
kínos dolog volt
ahogy töprengtek dolgozataim fölött
és ezt nevezni hivatásnak
kétséges szar volt ez az egész
megtakaríthattam volna magamnak
ha csak várakozom az időben
valahol kialakítok
egy példátlan rejteket
s alkalomadtán onnan vetem
magam rájuk szellemi útonállóként

fittyet hányva az általuk
részletesen kidolgozott értékrendre
az értékes káderekre
a szinekúrákra
amit politikai testületek szentesítettek
a sok nagypofájú élkommunistája
az ún. vörös banda
látom még olyikukat néha
egy-egy lejárt szavatosságú bandatagot
öreg záptojást
vagy valamely jogörökösük
és még én szégyellem magam
mert végül is adósuk maradtam
nem hugyoztam a nyakuk közé
nem dobáltam meg őket lószarral
magamhoz méltatlanul civilizáltan
viselkedtem
de ki adna már erre
inkább az egész világ helyett fogok
felejtani
sem mire sem leszek hajlandó emlékezni
emlékük sem marad
névtelen árnyékukon fúj át csak a szél
a ronda és koszos sugárutakon
vízsugárral mossák fel a nyomát az úttestről
ahol rendőri fölvezetéssel közlekedtek
az egykori állítólagos néphatalom
legmagasabb szerveként
most már nem jutnak messzire
inkább egy vékony húr hangjára figyelek
arra amit itt elvesztettem
és hiába kerestem
akár tökrészen kocs mákat
akár körzeti börtönöket látogatva
végül is ez a hangzás
magasabban van annál amit bármikor
is elérhetnék

elérhetőnek tűnhetne
oly magasan
oly magasra hangolták
évtizedek óta lábujjhegyen állok miatta
belül magamban
botom kampójával nyúlkálok most már utána
netán ráakaszkozhatnék
de nyúlkáltam utána Korfakkában
Hattában Dibbában
trópusi naplementben
füstbe ment tervekben
dél-tengeri ködökben
mindigre elérhetetlen maradt
talán csak véletlenül közelíthetném meg
egy véletlen sor az elméleti papíron
vajon megadatik-e
és tudatában leszek-e majd
hogy íme
megadatott
végtelen száműzetésben
a nyelv délszaki szigetein
kiszáradt szájüregű sivatagjában
ahol a történések leállnak
csak a zengés lesz belülről
mindegyre kitartóbb

PAP JÓZSEF KÉT VERSE

ITT TARTUNK

G. ponyvát (nem ponyvát, javít ki:
krimit!) olvas. Hogy elterelje,
érvel, vigasztalan gondolatait.
Magam egy verssorral vesződöm
(jóhangzás, sejtetőség, miegymás).
De minek is vesződöm, ha már
G. is ponyvát (na jó – krimit) olvas!
Valóban, minek a lelkes vesződség?

CSAPÁSOK IDEJÉN

Ezek itt húzódozva írt, de
józanon megfontolt sorok.
Nem ejtek zokszót
parány sérelmek miatt
(meghunyáskodó, gyáva, bárgyún
béketűrő – vélhetik rólam):
egykedvűen hagyom, élesítsék
érveim élet, mint csonton
rágódó kutyák a fogukat,
hogy készen várja
a válságos órát,
midőn a türelmes jóhiszeműség
toroknak eső fogakká fajul.

LAKOMA

M É R E Y K A T A L I N

A pincében két villanykörte lógott a boltíves plafonról. Bolthajtásos, mondta az apám. Török kori, soha nem rogyhat össze, még a bombák se árthatnak neki. Minél nagyobb rajta a teher, annál jobban ellenáll. Még a téglákat is lerajzolta, hogy megértesse velem.

Egyetlen szál drót futott fönt a téglák között a hátsó falig, a végén meg a közepe táján csak úgy meztelenül lógtak az égők. Amikor fölgyújtottuk a villanyt, egy harmadik körte is kigyulladt, mindjárt a lépcsőfölgáratnál. De annak karimája is volt. Kívül kék, belül fehér, olyan, mint egy tányér, csak a közepe lyukas. Igazi, rendes, zománcos tányér különben, még a peremén is ott futott a fekete csík, mint azokén az emailírozott tányérokén, amelyeket az ember néha napközben használt. Azt mondta az apám, azért fehér belül, hogy jobban visszaverje a fényt. Később mi is így tanultuk a gimnáziumban. Ugyanaz a Maca néni tanította nekünk is a fizikát, mint az apámnak, csak hogy akkor még gyönyörű szép fiatal tanárnő volt, a magyar tiszték mind neki udvaroltak. Ezt az apám mondta egyszer, és azt is mondta, hogy a pincében azelőtt a két másik körtének ugyanolyan ellenzője volt, de eltűntek, amikor bejöttek az oroszok. Dühükben még a vezetéket is kitépték, mert a pincében nem találtak semmit, csak két ottfelejtett szentképet.

Beköpték őket a legyek, azért kerültek le, mondta a nagymama, de lehet, hogy a bombázás elől ő maga vitte le őket, vagy egyenesen azért, hogy minket őrizzenek. Szép, száraz pince volt a mienk, emlékszem. Más gyerekek pincéje tele volt békával, meztelen csigával; tavaszkor

meg őszkor a rendes pincéket elöntötte a víz, a padtársam azt mondta, hogy a kisöccse még csónakázhat is a teknőben. Az a gyerek az anyám szerint valóságos csoda volt, háború meg orosz fogság után született, és mindent megengedtek neki. Igen, jó száraz pincénk volt, a képek akár ítéletnapig ott maradhattak volna, ha az oroszok . . .

A nagymama sohase bocsátotta meg nekik azokat a szentképeket. Szűz Mária és Jézus Szíve. A Szűzanyának a szíve a kék palást fölött, kívül dobogott, töviskoszorú fonta körül. Fájdalmas Szűz, mondta a nagymama. A Jézus-képnek is vérzett a szíve, de ott piros palást volt, és Jézus kezén látszott a szögek helye, ahogy fölfeszítették. Stigmák, mondta a nagymama, és félhangon morfondírozott a hitetlen Tamásról, aki megérintette, Júdásról, aki csókkal . . . motyogott valamit valami lencséről is, míg rá ne szólt az apám: Hallgasson már, mama, ott van magának a Krisztus az Olajfák hegyén . . .

Mert az apám magázta a nagymamát. Őt én is magáztam, a szüleimet nem. A nagymamát a többi fia is magázta. Az én apámat tegezték az unokái, a nagymamát nem tegezték, nem magázták. Nem tehettek. Megérte őket ugyan, de túl kicsik voltak, a nagymama meg túl öreg. Nem mondhatta el nekik, hogy az oroszok megitták a spirituszt, amit a rossz napokra tartogatott a spirituszfőzőbe, nem mondhatta el nekik, hogy aztán tüzet raktak az udvaron, és elégettek mindent, ami a kezük közé került, a Szűz Máriát, az újságokat, a könyveket, mindent, mindent. Literszámbra itták a kölnit; a főutcán betört a drogéria kirakata, onnan szerezték. Egyre nagyobbak lettek a lángok, egyre nagyobb lett a tűz, az apám meg egyre jobban igyekezett. Pörköltet főzött az udvaron bográcsban. A tűzben pedig ott a szeme láttára égett a Fájdalmas Anya, a díszkötésű Jókai, égtek a magyar remekírók, oldalett a népszerű Jókaiából *Az új földesúr* meg *A kőszívű ember fiainak* az utolsó kötete. Az apám minden könyvét ismerte, a háború előtt mindegyikbe még a nevét is beleírta, odakanyarította a végére az ipszilont is szép rendesen, ahogy kell.

Amikor az orosz tiszt őrvjngve követelte, hogy az apám maga egye meg a mérget, amit főzött, a nagymama már nem félt. Nyugodtan otthagya az anyámat a belső szobában, és megszegte a fogadalmát, hogy nem eszik disznóhúst. Pedig nem is rendesen levágott disznó volt, úgy lőtték valahol valakinek az udvarán.

Hogy az én bársony játékkutyám hogy került bele ebbe a hírhedt lőttdisznó-pörköltbe, nem tudom, de azt igen, hogy a sok paprikát az apám félelmében szórta bele. Azt is tudom, hogy a baba, amit az oroszoktól a pörköltbe dobott kutyáért kaptam kárpótlásul, ugyanabból a kirakatsból jött, ahonnan a kölnisüvegek. A nagymama mondta.

A drogéria gazdája még akkor eltűnt, mi megmaradtunk. A nagymama fölött az olajfás Krisztus őrködött, a szüleimre a hordós madonna vigyázott. A hordós madonna – ezt a nővérem mondta egyszer, amikor hazajött a képzőből –, azért ovális, mert a festő hamarjában egy hordó tetejére festette.

Megmaradtunk. Olyanok volnánk, mint a bolthajtás? És ha az apám véletlenül ezt az egyet nem jól tudta a bolthajtásról?!

A nővérem akkor hétéves kislány volt, de haláláig ette az erőset. Jaj, jaj; de jó; jaj, de jó – mondta mindig, mint azon az estén, amikor a katonák csúnyán és hangosan kinevették, amikor olyan bátran kikapta a kutyámat a forró bográcsból, és nem lehetett tudni, hogy ez jajgatás-e vagy sem, éppen úgy, mint azon az estén. A nővérem nem bírta ki, összerogyott. A mi boltíveink ugyan meddig bírják?

TERMÉSZETEM IDÉZVE

G É B E R L Á S Z L Ó

I.

„Az idézet áthúz valamit reális természetemből.”
Ez a mondat ébresztett fel álomban a minap.
Én sem értem teljesen. Ha az emlékezet is idézet,
akkor ezen emlékezésem is áthúz valamit bennem.
De ki vagyok én? Idővel több, vagy kevesebb?
Májusban a növények mit idéznek? És, ha a dolgok
egyformán történnek . . .? A naplójegyzeteim is itt csak
eldobható kacatok lennének? Az ember mindig
ébren sem lehet. Megtalálom-e már reális
természetem? Egyre kevesebb a pillanat, amikor
kérdezni tudok. Az „elemek” bizalma talán
még szóra bírna. A fű kitartása, a hangyák
életharca. Vajon kié a fönt idézett mondat?
Értelmetlen kérdések, lejárt az idejük, s mégis,
néha mázsás kőként nehezednek mellemre. Levegő
nélkül hagynak. Nem tudom, hogy örülnöm kellene-e
ilyenkor. A tapasztalat a szép nélkül elnémít.
Az igazság és a hazugság – mindkettő gyilkol.
A Fruška gorát nézem a Duna bal partjáról.
Szünetet tartok a történelem előtt. Szeretek
egy nőt. Általában tavasszal virágoznak a cserjék.
Ezt a könyvből is megtudhatjuk. Mélyebb kapcsolatra
nem vágyakozom. Természetemből kifolyólag egyre

csak távozom. Vonzódásaim szétforgácsolnak.
Most is kezdhetem előlről. Kezdetben volt a
paradicsom. Halála előtt erre mindenkinek emlékeznie
kell. – Idézni ezt nagy lélegzet szükséges, az első,
azaz az utolsó. Tükörrre kilehelt lélek . . .

II.

Akkor nagy, fényes tükröt helyeztek fölébe, hátha
van még benne élet, de semmit sem láttak. Mondták,
meghalt. – Így is kezdhetném a történetet. Azóta is
tükörben keresem a kilehelt lelket. Egyszer mintha
láttam is volna, amikor Belgrádban a Jadran mozi
tükörrel körülragasztott oszlopáról magamra néztem.
Most itt állok egy nagy gesztenyefa alatt, esik az eső.
Látom, hozzám már csak esőben érkeznek a „szavak”.
Génjeim főleg ilyenkor hallanak. Már álmomban is
kioktatnak. Rövid mondataim az idegenségérzetemről
vallanak. Ezek a rossz rímek is csak az üresbe harapnak.
Mindig szerettem egy nőt, de erre majd még visszatérek.
Most csak téged szeretlek, most éppen rád nézek,
de ha az emlékezet is idézet, akkor mi hoz közelebb téged?
Minden sor között napok, néha hónapok telnek el,
kétségbeesek, majd nagy üresség tölt el.
Szólitánálak, de . . . Ha így kezdem, akkor már veszve
van minden. Hiába átkozom a természetem.
Készülődés a táncba, találkozás, tánc. Tangó, valcer, –
ugyanaz a parfüm, a harmadik sör, majd egy pálinka,
ami az egészet elvágja. A lábak, a mellek egymáshoz szorulása,
meztelen karok. A vizelde. A parki pad, fű, sövény, fák.
Az ablakon behallatszó zene. Ugyanazok az arcok, és egy idegen.
Másnap hétfő, munka. Este egyedül. Ez volna „akkor” az egész.
Aztán váratlanul megjelenik a nagy fekete csóka. Tisnikar
csókája. Majd ellepik a szántóföldeket, és sírni kezdenek

a hóban. A kiszáradt fákkal együtt bekerülnek a versbe, évekkel később ott találok kitömvé egyet Tolnai íróasztalán reális természetét idézve, a paradicsomból kiűzve.

III.

Ami aztán jön, az benne van a versben.

Az őszülő hajam és a fagyos talpam. A huhogó világ és a világtalan emlék. Most a bőbeszédű természeté lennék, s amikor már azt gondolom, hogy értem a nyelvét, csavar egyet rajtam, s ismét darabokra hullik a kép. Mondom, majd az idő. És eltelik egy év, és már álmomban is nem vagy más, csak egy emlék. „Az élet pedig szép.” „Nem kell hozzá . . .” – Ez az idézet is álmomban jött a vers folytatásaként. Sajnos nem jegyeztem pontosan le, de végül is, mit érnék el vele. Hány szóból áll a világ rejtjele! Létezik-e ennek az operációs rendszernek egyáltalán lelke. S ugyan mért gondolom, hogy lélekkel megoldható lenne. Amit most csinálok, ez sem több, mintha a porba firkálnék. Amilyen csodálatos a falevelek mozgásának a rajza, éppen olyan csodálatos a csupasz ágak néma mozdulatlansága. Én is a mennyezet alatt tengődöm. Innen látok amit látok. Látom, még virágoznak a virágok, és szaporodnak az állatok. Látom, hogyan bombáznak egy országot . . . Ismét egy időre szó nélkül maradok. Mozdulataimról felvételt csinálnak a kémkedő Awacsok. – Szó nélkül maradok, aztán ismét a régi kerékvágásba hullok. Jön az ősz, a tél, s a maga rendje szerint a tavasz és a nyár. Évre év, századra század, ám az ember néha belefárad. Elméje elborul, torka kiszárad. Mit is mondhatna? – „Ismét árad a Duna!” – Mondom, most a bőbeszédű természeté lennék. Ha úgy kívánná, szótlanul merülnék el benne, ha úgy kívánná, éjt nappallá téve vitatkoznék vele.

TÖRTÉNET A RAZZIÁBÓL

A L E K S A N D A R   T I Š M A

Ennek az embernek, úgy látszott, egynél több élete volt. Vagy legalábbis olyan sorsdöntő fordulatok követték egymást életében, melyek némelyike már-már a véget sejtette, hogy aztán a következő viszont új kezdettel kecsegtessen.

Egy biztosítótársaság ügynökeként ismertem meg, amikor – már nem emlékszem, a cégnek küldött megkeresésem nyomán-e, vagy ő maga szimatolta ki, hol van rá szükség –, üzleti könyvekkel degeszre tömött aktatáskájával belépett a lakásunkba. Emiatt a táska miatt, márpedig mindig magával cipelte akkoriban, egy kissé ferdére húzott testtartással járt, de azért mindig fürgén, jókedvűen, ami egyébként velejárója volt foglalkozásának, hiszen az leginkább abból állt, hogy meggyőzze az embereket, igenis érdemes pénzt befektetniük a jövőjükbe. Én akkor, alighanem, biztosítottam nála a frissiben bérelt lakásunkat, ott, Újvidék külvárosában, a vágányok mellett, ahonnan éjnek évadján mozdonyok füttye riogatott bennünket, hogy majd kiugrottunk az ágyból: emlékszem, egyszerűen jó volt belenézni abba a vidáman csillogó, szürkés szemébe, vagy nullásra nyírt, tojásdad fejét látni, melyen télen sem viselt tökfödőt. Ennek kapcsán, mármint, hogy ő milyen ellenálló a természet viszontagságaival szemben, akkor, vagy később, hasonló esetek valamely hosszabb fejtegetése alkalmával elmesélte, hogy fiatalkorában gümőkóros volt, de orvosi segítség nélkül, maga gyógyult ki belőle olyképpen, hogy méheket engedett magára, egy egész méhkast, a méhek aztán a vérrel együtt kiszívták belőle a betegség méregvadását is, mind. Ami-

kor tehát ekképpen számot adott egy korábbi, betegeskedésben eltöltött életről, arra utalt, hogy most viszont a másik, a korábbihoz képest egészen más életét éli – én legalábbis így értettem.

Akkortájt, amikor biztosítást kötöttünk vele, szomszédunk volt: az utcánk ugyanis az ő széles, nagy utcájába torkollott, ahol nem lakása, mint minékünk, hanem háza volt, földszintes, tekintélyes háza, kerttel. A külvárosban az emberek sokat tudnak egymásról, így aztán mi is tudtuk róla, hogy nős, és noha koros – olyan ötven-ötvenöt éves lehetett –, egy kisgyermek, egy kisfiú apja. Első virágzásán túl levő felesége, a náluk lakó édesanyjával felváltva tologatták a gyereket a környékbeli csendes utcákban. Azt hiszem, a nagymamát is láttam egyszer: aszottan, fejkendősen, élesen kirajzolódó sasorral, előtte a gyerekkocsival. Egy napon aztán híre futott, hogy az anyós, a kocsiban ülő unokával együtt, elment a sarki boltba, hogy zsírszódát vegyen a nagymosáshoz, hazafelé pedig megállt trécselni az egyik szomszédasszonnyal. A gyerek meg eközben a kocsi elején levő rekeszből kihalászta a zsírszódás üveget, mert tán megszomjazott, ügyesen kidugaszolta, majd mohón lehajtott egypár kortynyit. Megmérgezte magát a bensője legmélyéig, és belehalt.

A történetek után, a családfőt kivéve, többé nem láttuk őket; a nagymama néhány nappal később bánatában utánahalt az unokájának, az anya nem mutatkozott az utcán. Az apa igen; cipelte a táskát, és nagyokat köszöngött ismerőseinek, üzletfeleinek meg mindenki másnak, köszöngött azokkal a csupa napsugár szemével, vagy fájdalmasan hunyorgatott, amikor az őt ért csapásról beszélt, de töretlenül akkor is. Azután újabb baj érte: a város elhatározta, hogy üzletházat épít pontosan azon a helyen, ahol az ő családi háza állt, úgyhogy a végén kártalanítás mellett kilakoltatták. Másik házat vett, közvetlenül a Duna-parton, de a korábbinál kisebbet, háromszobásat, mert a kárpótlást nem szabták meg igazságosan, de meglehet azért is, mert nem is kellett neki nagyobb, hiszen most már csak kettecskén éldegéltek benne a feleségével. Meg hát ráadásul ő is, az asszony, megbetegedett az új házban, rákbeteg lett –, egyszer, amikor a Duna-parton sétáltunk a feleségemmel, összefutottunk velük, a férje bizony úgy vezette már, az asszony mankóra támaszkodva is alig húzta a lábát. Megálltunk, elbeszélgettünk, közben a beteg leült egy padra: megtudtuk, hogy előírásellenesen túl erős sugáradagot kapott, úgyhogy belerokkant.

Egy-két éven belül az asszony elhunyt, barátunk pedig az aggok házába került. Az utcán találkoztam vele; most már a táska nélkül ballagott, mint afféle öregember, nem dolgozott többé. Megálltunk, a felesége halála miatt részvéteket nyilvánítottam, s megtudtam, hogy mielőtt bekövetkezett a vég, szegény asszonynak még bizony sok mindent meg kellett érnie, mert a város – hihetetlen, hogy ilyesmi kétszer is megeshet ugyanazokkal az emberekkel –, úgy döntött, hogy ezt az újonnan vásárolt Duna-parti házat is elveszi. Újfént valamiféle építkezés miatt. Így történt, hogy a most már mozgásképtelen beteget úgy vitték ki a hárszobás házból, és – tekintve, hogy a kisajátítási árat ezúttal is túlságosan alacsonyan határozták meg – átköltöztették egy udvari melléképületbe Lok faluban, mert a kapott pénzből semmi jobbra nem futotta. Nekem pedig véletlenül volt némi fogalmam erről a Lok nevű faluról, mert egyszer Titelre buszozva megálltam ott. A falut csupán egyfelől lehetett megközelíteni, ezért az autóbusz, miután egy kis időre megállt az állomáson, úgy folytatta útját, hogy visszafordult arra, amerről jött. Itt maradni az asszony halála után, itt, ebben az isten háta mögötti porfészekben, annak természetesen nem lett volna semmi értelme, különösen egy olyan társasághoz szokott ember számára nem, mint amilyen ő volt; ennél fogva elhatározta, a házat az aggok otthonának ajándékozza, hogy cserébe ott bentlakó lehessen.

Az otthonból elég gyakran kijárogatott, itt-ott láttam az utcán, sőt, egyszer találkoztunk is, s meghívtam egy pohár üdítő bózára. Aközben, amíg a legközelebbi cukrászda felé tartottunk a verőfényes utcán, mely annyira összhangban volt mosolygós, szürke szemével meg az ügynöki táska emlékeként megmaradt, kissé oldalgó járásával, elmesélt egy olyan történetet, amely – úgy tűnt –, megintcsak egynél több életet foglal magába.

Közülük az elsőben, ez még a harmincas évekre, tehát a második világháború előtti időkre tekint vissza, barátunk már járta a várost talán mint a biztosítótársaság ügynöke, de az is lehet, hogy valami más ügyben. Így esett, hogy benyitott az egyik vendéglőbe, s látja ám, hogy a jelenlevő két szál vendég a padlón hempereg, ökölrel verekszenek, s közben egymás szerb, illetve magyar anyját szidják. Emberünk megállt a sanknál, mi történik itt, kérdezte a vendéglőstől, az meg elmagyarázta, hogy két fuvaros viaskodik a padlón, az egyik szerb, a másik magyar, no, az imént még nagyban koccintgattak, felváltva rendelték a fröccsöket, aztán

egyszeribe összekaptak, hogy kinek a rundója van soron, szó szóra, a végén még össze is verekedtek. Erre aztán Đuro Letić – mert így hívták az ismerősömet –, közölte a kocsmárossal, hogy szívesen fizet a két kocsinak egy italt, ha abba hagyják a csihi-puhit. A tulajnak, nagy ordítózás közepette, valahogy sikerült tudtukra adni az ajánlatot, ekkor a két duhaj föltápáskodott a padlóról, lecsapkodták magukról a port, majd odaálltak a sankhoz. Minden jó, ha a vége jó: fölhajtottak még egy-egy fröccsöt, és kibékültek.

Egyik ezután következő életében pedig Đuro Letić elindult otthonról, hogy vegyen egy kiló lisztet. Ebből a felesége kenyeret sütött volna, mivelhogy előző nap, Szent János napján, a védszentjük ünnepén, vendégeskedés volt náluk, így elfogyott a bolti kenyér, a pékhez pedig nem volt érdemes menni, mert a magyar megszálló hatóság azon a reggelen, 1942. január 21-én, kihirdette a razziát, és kijárási tilalmat rendelt el a városban. Az asszony lebeszélte szándékáról, mondván, úgysem kap lisztet sehol, ugyanakkor, megszegve a rendeletet, veszélynek teszi ki magát. Férje azonban úgy érvelt, hogy a sarki bolt a razzia ellenére is alighanem kinyitott, mert elképzelhetetlen, hogy az embereket a legszükségesebb élelmiszercikkek nélkül hagyják. S így elindult arra az utcasarokra, ugyanoda, ahol tíz évvel később, az anyósa megveszi majd az üveg zsírszódát. Mivel nem ment messzire, fel sem vette a télikabátját – pedig mínusz húsz fok volt odakint –, hanem csak magára terítette.

A havat taposva eljutott a boltig, az ajtó azonban lakat alatt volt, mintha vasárnap lenne, az utca pedig, amerre csak nézett, annyira kihalt, mintha egyetlen élő lélek sem lagná a várost. Amíg azonban, elismerve magában, hogy a feleségének mennyire igaza volt, hazafelé tartott, megállította a magyar katonai járőr, igazoltatta, s amikor a személyiben elolvasták az adatait – köztük, persze, azt is, hogy pravoszláv felekezetű, tehát szerb –, azt mondták, menjen velük, s bekísérték a közelben levő iskolaépületbe. Itt egy őrmester még egyszer átnyalazta az iratait, majd a szomszédos szobából beszóltott egy katonát, valamiféle parancsot adott neki, emez meg mindjárt puskát fogott Letićre, és rászólt, hogy induljon el előtte.

Az irány, amerre taszigálta a foglyot, a katolikus temető volt; amikor befordultak a sírok között vezető ösvényre, itt is, ott is egyenruhás alakok tűntek fel, és egy-egy lövés dörrent. Letić agyában hirtelen

megvilágosodott, hogy a katona kivégzési parancsot kapott, s ekkor elborzadva és keserűen lecövekelt az egyik síremléknél, melyet éppen felismert, majd a katona felé fordulva, akinek orrát, száját zúzvara lepte, sál takarta el, így szólt: „Ha azt kaptad parancsba, hogy végezz velem, azt akarom, hogy itt lőjj agyon, ezen a síron, amelyben a barátom fekszik, egy magyar ember, akivel tíz évig ugyanabban a csapatban fociztam.”

Amikor meghallotta Letić hangját, a katona kibújt a sál mögül, majdhogynem ágaskodva kihúzta magát, és fölkiáltott: „Maga az, Đuro bácsi?” Most aztán Letićen volt a sor, hogy megrökönyödjön, de a katona nem késlekedett a magyarázattal: „Én vagyok az a magyar fuvaros, akit maga annak idején a kocsmában, amikor a szerb kollégával összeverekedtem, rábeszélte, hogy béküljünk ki, és mind a kettőnknek egy italt fizetett.” Letić emlékezett az esetre, halványan még az arcvonásokra is. „Hanem most, tudja mit – folytatta a katona –, maga most csak nyúljon el ezen a kriptán, én meg majd úgy teszek, mintha lepuffantánám, közben csak a levegőbe lövök.” Đuro csupán egy pillanatra tétovázott, majd szófogadóan lehasalt futballista barátja sírkövére. A feje fölött eldördült a fegyver, néhány pillanattal később pedig távolabbról érkező kiáltást hallott: „Mi van?” Majd ahogy közvetlenül a feje felett a katona válaszolt: „Semmi, elintéztem egyet.” Azután csend lett.

Đuro fölrezzent, igen, egy pillanatra elszunnyadt. De hát ez mégsem tarthatott csupán egy percig, mert amikor fel akart kelni – a kabátja még mindig csak úgy panyókára volt vetve –, a tenyerét meg a kezelőjét erővel kellett lefejténie a kőlapról, amelyen feküdt. Valósággal odanőtt a márványhoz, azazhogy a verejték, mely kiverte, megfagyott. Tenyeréről lejött a bőr, és ottmaradt a kővön, amikor eltántorgott a járdáig, és a kerítésrésen kisurrant a temetőből. Azután meg hazá!

BORBÉLY János fordítása

KÉT ÉS FÉL HÓNAP TAVASZ

B E N C E E R I K A

III. 24., szerda, Kupuszina, 20.15

Pontosan tizenöt perccel ezelőtt a NATO megtámadta Jugoszláviát. Az első robbanásba nálunk is beleremegett minden. Ha egyáltalán az volt. Meg kell mondjam, nem mindegy. Miért vagyunk itt? De ez hiábavaló, hülye sopánkodás. Mit lehet tenni? Egyébként nézzük a televíziót. A Columbo megy. Hét perc múlva a TV2 különkiadást ad. A belgrádi állomások még nem jelentettek semmit. Nem lehet telefonálni. Szeretnék megnyugodni.

A TV2 bement, hogy három lövedék Kosovón, egy Belgrádban robbant. A támadás állítólag érintette a Vajdaságot is. Hát ezt észrevettük! Hallunk valami repülőgépeket, de nagyon lassúnak tűnnek ahhoz, hogy bombázók legyenek. A belgrádi tévé még mindig nem jelzett semmit. „Muszáj” írnom, hogy megnyugodjak. A horvát tévét nézzük. Clinton beszél. Szörnyű világba születtünk! Azon csodálkozom, hogy anyáék nem hívtak el bennünket Bezdánba.

Tíz-egynéhány évvel ezelőtt nem gondoltam, nem hittem volna, hogy ennyi minden megtörténhet velünk, hogy ennyi mindent ki kell bírunk. Háborúk, infláció, embargó, nélkülözés. Még odaát, Baranyában szórakoztunk, éltük világunkat. Most meg itt van.

20.52. Újabb dörrenés. Most már kétséget kizáróan az. Egészen közel volt a robbanás. Miért épp velünk történik ez? Ülünk itt az asztalnál mint a tehetetlen majmok. (Mindjárt kibérelem a WC-t). Sulykolom magamba, hogy bátorság, de . . . Hogy megnyugodni . . . De olyan egyedül vagyunk! Mondom Illésnek, „mi sem alszunk ma”. Ő azt, hogy „megrepednek az ablakok”. Én: „csak az legyen a legnagyobb bajunk”. A belgrádi tévé archív dokumentum-filmet és műkorcsolyát mutat. Ülünk az asztalnál, és nem tudunk mit csinálni.

Most sem olvasni, sem komputerezni nincs türelmem. De még a Columbo sem érdekelt. Itt ülünk, és rettegjük az újabb támadást. (Hát nem ildomos részemről a gondviselést emlegetni!) Repülőzűgás hallatszik. Mit csináljunk most? Mit lehet ilyenkor tenni? Jelentkezett valaki – feltételezésünk szerint P. I. – telefonon az MTV-ben, azt mondta, Újvidéken is mindenki otthon ül és tanácstalan. Mit csináljunk. Firkálok. Mindhárom belgrádi stúdió a Kozara című partizánfilmet adja.

Egyelőre csend van, és én cappucinót készítek. (Hogy mi milyen jó dolgokra szoktunk rá az utóbbi időben!) A tévé szerint eltalálták a Zastava Műveket és a batajncai repülőteret. Újvidéken egy üzem ég. Tehát: Prištinát, Belgrádot, Újvidéket, Užicét, Podgoricát és Danilovgradot érte támadás, főleg repülőtereket, fegyvergyárakat bombáztak. Akkor az mi volt, amit mi hallottunk és éreztünk? Az újvidéki tévében szórakoztató műsor kezdődik. Ég a Klisán egy kiképzőközpont. Nem tudom, pénteken lesz-e tanítás, el lehet-e jutni Újvidékre. Talán holnapra rendbe jön a telefonösszeköttetés, hogy megkérdezzem, mit tegyek. Egyáltalán mit csináljunk? Lefeküdjünk-e aludni? Most 23.13. Mi lesz pénteken? Nem lehet nyugodt lélekkel Berzsenyi verseiről és Mikszáth novellisztikájáról beszélni gyakorlatokon, miközben bombák robbannak körülöttünk.

III. 25., Kupuszina, 10.55

Hajnalban néhány másodperccel négy előtt következett be az újabb robbanás. Ébren voltam éppen. Hallottam a süvítést. Tudom, hülyeség, de úgy tűnt, az udvarunkban, a fejünk felett süvölt el az a rakéta. Annyit mondtam Illésnek, „most lesz”, erre jött a nagy robaj, rázkódás . . . Természetesen nem aludtam jól az éjszaka. Hajnalban háromtól négyig egy órát, hatig semmit, de utána fél kilencig rendesen. Azt mondják, az este és az éjszaka folyamán négy robbanás volt. Én csak hármat hallottam. Mindenféle hírek keringenek. Beszéltünk Illés családjával. Nagy nehezen sikerült telefonon elérnem a tanszéket. Másodikáig nem lesznek előadások, mondták. Rossz volt a telefonvonal, most azon töprengek, jól hallottam-e mindent. Telefonált Illés Márti húga és anyja. Azon csodálkozom, hogy nem hívott el bennünket Bezdánba, mégiscsak messzebb van. Nekünk a seggünkbe lőnek! Minden nagyon rossz! Megint jön az este, az éjszaka és vele a bombázás. Sosem hittük volna, hogy ez történhet velünk!

15.55. Tavasz van. „Határtalan az élet.” Mi meg „várhatjuk” a rakétákat.

18.30. Egyre nő bennem a feszültség. Jön az idő. Jönnek a bombázók. A televízióból hallottam, hogy csak katonai objektumokat bombáztak, nekünk vajdasági magyaroknak nem esett bántódásunk. Hát igen! Csak tessék kibírni

„idegekkel” azt, amit tesznek velünk! Anya miért nem hív el bennünket Bezdánba? Nevetve kérdezte, hogy élünk-e. Illés miért nem mondja, hogy menjünk el? Miért kell itt ülnöm Kupuszinán két kilométerre a repülőtértől, és átélnem ezt az iszonyatot, amikor csak húsz km-re odébb kellene menni. Anyáék nem is nagyon hallják a robbanásokat. Nézem a tévét. Illés alszik. Hideg van. Fázom. Minden pillanatban megtámadhatják ismét a kaszárnyát. Délután T.-éknél voltunk ebéden, alig ettem; nem reggeliztem, nem vacsoráztam. Az idegesség miatt nem vagyok éhes. (Egyébként nem árt, úgymint kövér vagyok!) Fázom. Lélekben is. Hallgatózom. Folyton lehalkítom a tévét. Nincs kedvem se írni, se olvasni. Folyton pisilnem kell. Nálam így manifesztálódik a szorongásos állapot. Hideg is van idebent. Varga Zoltán legújabb könyvét, a *Bábel árnyékábat* olvasom. Három perc múlva nyolc óra. Tegnap ebben az időben támadtak először. Kínomban egész nap vasaltam. (Legalább eltűnik a vasalatlan ruha a házból!) Délután aludtam két óra hosszat, szükségem volt rá az elmúlt éjszakai rossz alvás és a következő valószínű álmatlan hánykolódás okán is.

III. 26., Kupuszina, 15.40

Tegnap este és az éjszaka nem volt támadás errefelé. Nyugodtan telt az éj. Kettőig olvastam a Varga-könyvet, aztán jól aludtam 8.30-ig. Megnéztem a *Bor és hatalom* című katalán szappanopera soros epizódját. Telefonáltam Újvidékre, mondják, van fizetés, igaz, csak egy fél. Most azon dilemmázunk, hogyan bejutni Zomborba, a bankba. Á, nem is Zomborba, Apatinba kell mennem! Telefonált anya: Juci Szabadkáról érdeklődött felőlünk. Szabadkát nem érte támadás. Bablevest főztem, kijött belőlem, feltehetően a kétnapi éhezés miatt. A nap kellemes meglepetése: telefonált V. is Sátoraljaújhelyről. Felajánlotta, menjünk el hozzá, húzzuk ki ott ezt az időszakot, mármint a háborút. Igazán meghatott, de csak ha nem bírjuk tovább kitartással, csak akkor megyünk. Ugyan, elmenekülni is csak az bír, akinek van pénze! Hogy megyek én oda pénz nélkül valakinek a nyakára!

19.10. Ha megérvük, holnap reggel bemegegyünk Apatinba, csak nem tudom, milyen járművel. Fázom. Nem tudom a hidegtől-e, vagy a félelemtől.

III. 29., hétfő, 19.00

Növekszik a szorongás bennünk. Közeleg az éj, a nyolc, a kilenc óra. Tegnap kilenc után valamennyivel öt perc alatt két hatalmas robbanás rázta meg a környékünket. Ezt nagyon nehéz elviselni idegileg. Utána egész éjjel hál' istennek, semmi. Kényszeredetten jól neveltünk az MTV2 által vetített bohó-

zaton. Éjjel kettőig olvastam. A *Micimackót*. Már régen olvastam, talán gyerekként. Gondoltam, újraolvasom. Különbösen is, nagyon jó félelemfeloldó szernek bizonyult. A háromnegyed részét kiolvastam.

Dél előtt tizkora végül is autóval bementünk Apatinba. Épp átadtam a kártyám a bankban, amikor megszólaltak a szirénák. Légiriadó. Bezárták a bankot. Utána bizonytalanságban – van-e pénzem? – vártunk két óra hosszat. Délben lefújták a riadót. Szerencsére volt pénzem. Ezer dinár. Vettem három csirkét, halat, szalámit, margarint, tisztálkodási szereket. Miközben vártuk a riadó lefújását, ültünk egy kávézóban. Őt-hat „tipikus” szerb férfi az általunk is ismert Z. uszító-piszkos szónoklatát hallgatta. Nem reagáltunk, de láttuk egymás arcán, hogy mit gondolunk róla. Később azt mondja Illés, ne felejtsem ezt beírni a naplómba. Hogy meg sem mertünk mukkanni. Hazafelé egész úton benzinszagot éreztünk. Megijedtünk, hogy lyukas a tartály, hogy folyik a benzin. De nem ekkora a baj. Kisebb javításra szorul, mondja Illés, aki leszerelte a jobb hátsó kereket. Úgy volt, elmegy a boltba egy bizonyos alkatrészért. Aztán mégis inkább ásott a kertben. Soha nem tud különbséget tenni fontos és nem fontos dolog között! Most az autó úgy áll. Azt mondja, kibírja úgy, kitámasztva, ha bombáznak, akkor is.

A TV2 híradója szerint ma a „legsúlyosabb” légicsapás lesz. Anya változtatlanul nem hív el bennünket hozzájuk. Üzemanyag háromnegyed tartállyal van. Illés miért nem mondja, hogy menjünk már el valahova? Csak ez az este, ez az éjszaka ne volna ilyen rettenetes! Ez már a hatodik napja a bombázásoknak. Szörnyű, szörnyű! Fáradt vagyok. Szellemileg és fizikailag is. De főleg pszichikai szempontból. Miért nem megyünk már el? Ez rettenetes. Nem hülyeség: még a kutyánk is ideges. Tegnap, amikor az a két hatalmas robbanás történt, az egyik mancsával direkt ütötte az ajtót, hogy engedjük be. El kellene menni Bezdánba. Ez a nyolctól éjfélig terjedő időszak a legrosszabb. Most várjuk, hogy mikor jön... Mit csináljunk? Illés azt mondja, ne legyek ideges. Magyarázam meg magamnak. Hogy bírom a hazugságot elhithetni magammal?

Kicsit megnyugodtam. Szerencsére idáig nem történt semmi. De ez nem jelenti azt, hogy nem is lesz semmi. Szegény Illés, sok panaszom van rá ezekben a napokban, de ha ilyen feszült a helyzet! Elolvastam mindkét *Micimackó-kötet*.

IV. 2., péntek (nagy-péntek)

Fázom nagyon. Hideg van idebent. Az utóbbi napok nyugodtan teltek. Remélem, ma sem lesz bombázás! Azt mondják, holnap nyugdíjosztás. Illés hallani sem akar arról, hogy Bezdánban töltsünk néhány napot. Azt mondja,

anyáék sem szeretnék. Á, fenét! Akár egy hónapot kihúzhatnánk ott! Na megálljon, visszakapja ő még ezt! Akar ő még Szilágyira menni a rokonaihoz! Majd én is kifejtem, hogy nem szeretek ott lenni! Unom az anekdotázó rokonait! Majd meglátja!

Tegnap anya valakik (kupuszina) piacozók, nem ismerem őket) által elküldte Bezdánból a sonkát. Ma főztem egy kis hallevest. Készítettem kétféle süteményt. Megfestettem a tojásokat. Holnap J. megfőzi a sonkát kotlában. Estefelé elkészítem a vasárnapi menüt. Most beszéltek meg Illéssel, ő meg telefonon a családjával, hogy vasárnap mi visszük a kaját hozzájuk, Zomborba.

IV. 5., 22.10, Kupuszina

Az éjszaka hallottam a repülők zúgását három óra körül, majd kisebb robbanásokat. Kicsit rázkódott az ajtó. Mint a mai híradóból kiderült, a Zombortól tíz km-re, Csonoplya határában elhelyezkedő üzemanyagraktárat bombázták. Most megint nagyon dübörögtek felettünk. Minden percben várható a detonáció. Jaj, ne legyen semmi! Micsoda irreális kívánság ez mostanság! Mentsen mindenkit a gondviselés! Mindenkit.

A tegnapi napot Zomborban töltöttük Illés családjánál. Persze csak a bombázás volt beszélgetésünk témája. Még az a jó az emberi természetben, hogy a legrosszabb időkben is képes viccel oldani a feszültséget. Mi például azokon a feliratokon neveltünk a legtöbbit, amelyek a NATO-ellenes mítingeken szerepeltek. Volt közöttük nagyon sok idéten (pl. a kutyára kötözött „Clinton, baszom az anyád” felirat) vagy olyan, amit csak az ért meg, aki ismeri a délszláv népek patriarchális attitűdjét, a körükben honos férfikultusz lényegét (pl. „Chalsea, Monica lenyelte a fivéredet!”) és volt szellemesebb is (hozza-vetőleges fordításban: „Kolumbusz, a kíváncsi istenedet!”). S persze sokat röhögünk magunkon. Illés lánya például azt mondja, még szerencse, hogy ma már angolvécék használatosak, mert a bombázás első napján biztos beestünk volna ijedtünkben a budiba. Nem bírtunk megválni a vécécsészétől. Cs. A. barátnőm meséli, egyik robbanás alkalmával „direkt megugrott alatta”.

Na, most volt robbanás. Nem túl erős. Legalábbis számunkra nem. De jaj azoknak, akik a közelben vannak . . . Kicsit rázkódtak az ablakok. Most 22.17. Több nap nyugalom után ezek az utóbbiak nem egészen azok. Mától osztják az üzemanyagjegyeket, azaz tegnap óta. (Megint a repülők.) De Illés nem nagyon mozgatja a fülét. Nem siet értük. A tárca illetékes minisztere meg azt nyilatkozta a tévében, hogy a tanítók és a tanárok folyamatosan meg fogják kapni a járandóságukat, csak az egyetemi tanárok számíthatnak „bizonyos” lemaradásra. Hát, fasza! Ez kb. azt jelenti, hogy mi nem kapunk fizetést. (Megint robbanás. 22.25. Elég gyenge. Szerencsére. Még az ablak sem rezdült.)

Nem lesz itt üzemanyag, nem lesz itt fizetés, nyugdíj! Nem lesz itt semmi! (Enyhe robbanás, repülőgépzúgás megint. 22.35.) Dolgozni kellene, írni valamit. De hova? Minek? Mi lesz, ha (újabb robbanás, enyhe rázkódás, 22.40) nem kapunk több fizetést, Illés sem nyugdíjat? (Repülőzúgás megállás nélkül. Ez rettenetes. Remeg a levegő. Lehalkítottuk a tévét. Lassan remegni kezdek én is.) Nem jött semmilyen számla, se villany, se mobtel, se víz. Biztos a háború miatt. De ha majd egyszerre kell kifizetnünk az egészet? Majd kikapcsolnak bennünket a hálózatból. Mit lehet tenni? Az előbb – az adócédulákat kerestem – fellapoztam a tavalyi naplót. Megnéztem a mai dátumot. És Gödöllőről érkeztem haza. Öt napot voltam távol. Illés nagyon kedvesen fogadott, amikor hazaértem. Nem tudom, készül-e a könyvem. Biztos nem. Ha mégis írnék, mit?

IV. 8., csütörtök, 23.00

Légiriadó van. Az éjszaka 1.37-kor hallottam egy robbanást meg a repülőket. Aztán elaludtam. Azt mondják, megint a csonoplyai tartályokat bombázták. Dél előtt Illés lehetetlenül viselkedett, nem akart a benzinjegyek után nézni. Csak egy kicsi választott el bennünket attól, hogy összeveszünk, sértegetni kezdjük egymást, elkezdünk ordítózni. Aztán mégis bekarikázott a faluba, megtudta, hogy itt nem kaphatunk sem benzin-, sem naftajegyet. Bementünk Zomborba, és az egyik helyi közösségben egy perc alatt sikerült felvennem a negyven liter benzinre szóló bont. Nemhogy tömeg nem volt, mint itt Kupuszinán, de egyetlen ember sem előttem. Aztán Illés megint – mint egy ördögös – nem akart sorba állni benzinért. Igaz, a kút előtt tényleg hosszú kocsisor húzódott. Én biztos kivártam volna. Már előre tudom, ha holnap nem kap, nagyon összeveszünk. Telefonált Szilágyira, hogy a sógora, aki a földjeit műveli, vegye fel a naftajegyeit (nafta egyenlő gázolaj, de errefelé nem használatos ez az elnevezés). Ez nekem azért nem tetszik, mert azt hittem, hogy a miénk lesz, és a naftát elcserélem benzinért. Ugyan már, V.-éknek épp a mi üzemanyagunkra van szükségük! Évekre előre bekészítették maguknak. Zomborban bementem a bankba, és csodák csodájára a zsíroszámlámon volt háromszáznegyven dinár. Ez egy kicsit „megdobott” bennünket, hiszen így legalább benzinre lesz elég pénzem. Délután itt volt Sz. I. Megjavította a mosógépemet. Ötven dinár volt. Végre nem kell kézzel mosnom!

Az éjszaka előszedtem Dickens regényeit, meg a *Zalán futását*. Újraolvasom őket. Majd felváltva. A *Zalán futásához* nagy türelem kell. Nem élvezhető már. Ma este – a háború kezdete óta először – voltunk B.-éknél kártyázni.

IV. 9., péntek. 21.38

Megint légiriadó van. Az éjszaka nem történt semmi errefelé. Ez a harmadik péntek, amikor nem voltam Újvidéken. Mikor lesz ennek vége? Mikor lehet majd rendes körülmények között leutazni és megtartani az óráinkat? Ezt nem gondoltuk volna! Nem hittük volna! Legszörnyűbb álmaink sem erről szóltak. Hogy a közeli kaszárnyát, hogy Újvidéket lebombázzák. Egyszer valamelyik emeleti teremből kinéztem a Dunára, rávetült a tekintetem a régi híd pilléreire, s kicsit hosszabban elméláztam azon, vajon miképp rombolták le. Ha valaki azt mondja nekem akkor, hogy néhány év múlva a többi is ugyanígy jár, lehülyéztem volna. A harmadikat is találat érte, úgy hírlík. A másik kettő már ott van a Duna mélyén. A gombosi hidak is készek. Találat érte őket. B.-ék nászánál (nekünk is kedves ismerőseink) a veranda minden ablaka kitört. Ég a csonoplyai üzemanyagraktár. Hányszor elrobogtunk mellette a vonattal vagy a sínbusszal, de igazából nem tudtuk, csak sejtettük, mi az az objektum. Vele kapcsolatban azonban volt valami előérzetem. Többször eszembe jutott, „ha ez egyszer felrobban . . .”

Telefonált anya. Ma megérkeztek Juciék. Holnap megyünk mi is Bezdánba. Illés kapott üzemanyagot. Nem volt igazam tegnap. Igazságtalan voltam vele szemben. Először csak tíz litert vett, de rábeszéltem, hogy menjen vissza, és vegyen még tízet. Ennek az lett a vége, hogy túlcserdült a tartály, le kellett szívni valamennyit. Folyt a benzin mindenfelé. Erős benzinszag terjeng az autó körül. Remélem, reggelig elpárolog. Most ezért izgulok, a benzin miatt. Illés nem szeretne Bezdánban éjszakázni. Lehet, már én sem. Még bombázhatják a bezdáni hidat is. Bár annak tényleg semmi stratégiai jelentősége. És a gombosi hidak miért váltak áldozatokká?

Megjött a mobtel-számla. Ha kifizetem, csak százhatvan dinárom marad. Nem tudom, lesz-e fizetés, nyugdíj. Fizetésnek kellett volna már lennie. Majd holnap valakit felhívok Bezdánból anyáék telefonján. Ezzel a mi mobilunkkal nem lehet ugrálni, olyan drága a percdíj, hogy végül nem bírom kifizetni a számlát. (Mennek a repülők. 23.10. Megint itt vannak. 23.23.)

Három héttel ezelőtt még új könyvekről, írásokról és újabb erdélyi nyaralásról ábrándoztunk. Nincs egy hónapja, hogy elvittem az új kéziratomat a Forumba, az Ibolya utcát. Nem tudom, lesz-e könyvkiadás az elkövetkezendő időszakban. (Robbanás: 23.25. Elég távol. Repülőzúgás a végtelenségig.) Fázom. Mindjárt elzárom a tévét. Illés alszik. Hogy lehet aludni, amikor „ezek” itt dübörögnek a fejünk felett? Dolgozni kellene. De egyszerűen nincs lelki erőm. Miből élünk meg, ha leáll minden, ha nem kapunk fizetést, semmilyen jövedelmünk nem lesz? Kihúzták a lábam alól a talajt. Nem jelennek meg a

kulturális lapok, folyóiratok, nincs tanítás. S ugyan ki akarna mostanában fényképezkedni!

IV. 10., Kupuszina

Mennek a repülők. 0.5 az óra. Félek mint mindig. Csak ne legyen semmi! Ma tartottuk volna a tavaszi vizsgát a tantárgyunkból Újvidéken, ha nem következett volna be, ami bekövetkezett. Minden nagyon rossz.

Voltunk Bezdánban. Juciék is otthon vannak. Szabadka „nem kapott”. Bárcsak otthon maradhattam volna! De Illés hallani sem akart róla. Beszéltem Sz. J.-vel. Azt mondja, kaptunk egy kis pénzt. Úgy hétszáz–nyolcszáz dinár körül. Remélem, nem téves az információ. (Robbanás. A közelben. 0.13. Mennek a repülők. Még két kisebb robbanás. Újabb. Ez megint a kaszárnya vagy valami a közelben. Remeg a föld, az ablakok. Újabb repülő. Megint lesz! Nem bírom ki! Nem bírom ki! Nyugalom! Megnyugodni! Mit lónek még? Elég volt már! Mentsen minden embert a gondviselés! Most. Mindenkit. A szerbeket is. Istenem, mikor lesz ennek vége! Mi volt ez, mit lóttek?) Hogy folytassam a megkezdett gondolatot (vége a támadásnak), remélem nem arról a háromszáznegyven dinárról van szó, amit én már néhány nappal ezelőtt felvettem, és már elköltöttem. Mert akkor hiába reménykedtem.

Beszéltem D. Z.-vel. Még most nézi át a könyvem levonatát. Azt mondja, a háromnegyed részével kész, de sok problémája van vele. Én most nem bírok elutazni Szabadkára. Ugyan, hogy gondolja! Már másfél hónapja elvittem a korrektúrát. Szerintem egy hónapon belül nem lesz semmi a könyvből.

Félek. Ha ugat a kutya, ha valami zajt, zúgást hallok. Hova menni? Mit csinálni? Meddig tart ez a háború még? Amíg kő kövön nem marad?

IV. 11., Kupuszina, 21.14

Ma volt a pravoszláv, vagy ahogy mi mondjuk, a szerb húsvét napja. Zomborban, Illés családjánál töltöttük. Nagyon finom ebédet készítettek. Ott voltak B. I.-ék. B. I. Illés volt sógora. Meglepő, hogy milyen kifejezetten magyar érzelmű, pedig ez nem épp jellemző a zombori magyarokra és a neje (Illés volt feleségének nővére) is szerb, igaz, meglehetősen jól beszél magyarul, és a lányuk is ismeri a nyelvet, bár ha nem muszáj, nem szólal meg apja anyanyelvén. Szóval B. I. teljesen ellentétes véleményen van a háború kiváltó okát illetően Illés fiával és leendő vejével. Úgy hiszem, inkább ő jár közelebb az igazsághoz. Különben nem nagyon vitatkoztunk Pecóval és Davorral, egyrészt mert a vendégeik voltunk, másrészt mert nem akarunk veszekedni, összecsapni velük. Inkább kölcsönösen visszafogottan nyilatkozunk a helyzetet illetően.

(Mintha enyhe, azaz nagyon távoli robbanásokat hallanék, de nem biztos. Ne is legyen semmi!)

Azt mondják, voltak, akik ilyen háborús időkben alkoholba . . . De hülye vagyok, nem figyelek! Ámbár az alkohol is egyfajta megoldás. Azonban ha az ember azzal a szándékkal akar lerészegedni, hogy elkábuljon, és ne gondoljon a nehézségeire, akkor nem sikerül. Én isten bizony, egyszer nagyon ki voltam borulva és elhatároztam, hogy most nagyon részeg leszek – nem rúgtam be. Egyszerűen nem rúgtam be, akármennyit ittam. Máskor meg – a régi szép időkben, amikor még a baranyai szőlészek és borászok meg mi egy ország polgárai voltunk – nagyon jó kedvünk volt, H. Á. barátunk is velünk murizott, észre sem vettük a borospincében, hogy mennyi bort ittunk. Ez életem első és egyetlen bárdolatlanul sikeres részegsége. Az lett a vége, hogy Illés engem kénytelen volt vinni az autóig. (Igaz, akkor harminc kilóval könnyebb voltam. Most mit csinálna?) H. Á. pedig folyton elindult gyalog hazafelé. Illésnek folyton vissza kellett térítenie. Szóval azt akartam írni az előbb, hogy vannak, akik alkotómunkába menekülnek ilyen nehéz időkben. Nekem ez nem megy. Képtelen vagyok írni. Ha nyomkodom is a billentyűket, egyszerűen azt sem tudom megjegyezni, hogy mit írtam le az előző sorban. Lehet, mégis az a másik megoldás lenne számomra megfelelőbb.

IV. 13., kedd

Ma – ha nem lenne háború – órákat kellett volna tartanom a zombori fakultáson. Annak ellenére, hogy itt – nincs jobb kifejezés rá, ezt a vulgárisat vagyok kénytelen használni – szaré'-húgyé' dolgozom, szeretem a tantárgyat, a gyermekirodalmat. Nagyon hiányzik. Most 20.47. Megint jön az idő. Délután – nevetséges – megnyugodva állapítottuk meg, hogy a robaj, amit hallunk, „csak” égdörgés. Két évvel ezelőtt, amikor becsapott hozzánk a villám; a nappalinkban, tőlünk néhány méterre cikázott az „istennyila”, kigyulladt a berendezés, oltottuk, nem volt áram a házban, és én nem bírtam meggyújtani a gyertyát, annyira remegett a kezem, akkor azt gondoltam, hogy ennél rosszabb nem történhet velünk. Hát rosszul gondoltam!

Ma délelőtt bementünk Zomborba. Tényleg volt pénz a számlámon. Vettem sót (micsoda háborús előrelátás!), cukrot, csirkét, sajtot, tejet, mosóport és kifizettem a telefonszámlát. Viszont nem lehet cigarettát és kávé tenni. Egyetlen szál cigim sincs. Kibírom. Kávé harminc dkg van itthon. Azt nehezebben viselem el, ha nem lesz.

Írt V. Sátoraljaujhelyről. Levélben is megismételte ajánlatát. Nagyon megörültünk a levelének, nagyon hálásak vagyunk neki, de egyelőre nem megyünk. Most éjfél lesz néhány perc múlva. Légiriadót fújtak. Remélem, nem lesz

semmi. Ne legyen! Én már nem nagyon bírom ezt az egészet nyugodt lélekkel. Nem bírom már sokáig.

IV. 21., Újvidék, 14.30, a sínbuszban, indulás előtt

Egy hónap múltán ismét Újvidéken. Illés is velem van. Ha nem volna a helyzet olyan, amilyen, azt mondanám, kellemes nap. A fakultáson aláírtam azt a bizonyos munkakötelezettségről szóló végzést. Azt mondják, ez így történik háború idején. Néhányan voltak még bent a többiek közül. V. elérkeznyülten fogadott. Az éjszaka támadták Újvidéket, újabb találat érte a harmadik, még meglévő hidat. Lezárták. Leállt rajta a közlekedés teljesen. Csak komppal lehet átkelni a vízen, százak várákoznak rá a parton. A két teljesen lerombolt híd közül csak a péterváradit néztük meg. Iszonyatos. Mint két rettenetes nagy, összetört kar, úgy emelkednek ki roncsai a Dunából. Azt mondják, a másik, a kamenicai pedig úgy néz ki, mint egy kettőtört vitorlás hajó. Bementem a Hídba. G. L.-re hivatkozva – hogy majd írok ismertetőt a kritikai rovatba – kikunyeráltam két új könyvet. Megnéztem a Magyar Szóban S. L.-t, arra kért, „ha majd vége lesz a háborúnak”, írjak Jódal R. gyermek-könyvéről. Hát igen, ha majd vége lesz a háborúnak . . . A számvevőségen meglátogattuk K. F.-et. Kedvesen fogadott bennünket. Kávéztunk, megittunk egy-egy italt. Nagyon optimista. Azt mondja, három nap múlva vége lesz a háborúnak. A próféta szóljon belőle!

Kaptunk egy kis pénzt. A kar fizette be a számlánkra.

Elindult velünk a sínbusz Gombos felé.

IV. 26.

Az éjszaka kettő előtt mentek, zúgtak a repülők. Még Illés kérdezi, „hova mehetnek ezek”, mondom, „hova, hova, hát bombázni . . .” Nem múlik el két perc, egymás után két borzalmas robbanás rázza meg a házat. Néhány perc múlva újabb kettő. Ma J. azt mondja, hét lövedéket lőttek ki. Én négyet hallottam, de lehet, az egyszerre robbantakat nem különböztettem meg. Tizenöt napig errefelé viszonylagos nyugalom honolt. Most megint „várhatjuk”, mikor jönnek. Lerombolták a harmadik újvidéki hidat is. Teljesen ledőlt. Csak a pillérek látszanak ki a vízből. Úgy hallottam.

IV. 27., kedd, 23.43

Az éjszaka húsz perccel éjfél előtt volt három robbanás, fél kettőkor még kettő. Én úgy érzékeltem, hogy kisebb erejű robbanások voltak mint korábban.

A fél kettesiek biztosan. Az éjféliek lehet – miként mások mondják – tényleg nagy erejűek voltak, csak már lassan hozzáedződik az ember. Mégis úgy érzem, kezdetben súlyosabb detonációkat éltünk át. Csak abban reménykedhetünk, hogy jól céloznak! Az éjszaka megint a repülőtér kapott, meg azt mondják, Zombor Sikara nevű külterülete. Sosem tudni, mikor jönnek! Minden pillanatban el lehetünk rá készülve. Borzasztó hallani, kibírni egy helyben ülve vagy az ágyban fekvé az a hihetetlen nagy zúgást. Néha úgy képzelem, száz repülő köröz felettünk. Magyarország egyre jobban belesodródik a háborúba. Egyre több engedményt tesz. Néha az az érzésem, még föl is kínálná a lehetőségeket, ha a NATO nem kérné azokat magától. Amikor a tévében elhangzik valamilyen kérdés, vajon megtörténhet-e ez vagy az Magyarországon, pl. használható-e légtere etc., abból már tudni lehet, hogy igen. Pedig eleinte mi mindent ígérték! Hogy a Vajdaságot biztosan nem éri támadás. Hát fenét nem! Nem tudom, talán tényleg el kellene menni. Ott a Zemplén-hegységben biztonságban lehetnének. De biztos keserves a hazátlanság, az otthontalanság! És én nem akarok Magyarországon menekült lenni. Ott nem. A két általánossal rendelkező nagyanyám olvasta a magyar irodalmat, a klasszikus magyar költőket. Néha majd összeesünk a döbbenettől, látva, hogy egy-egy tévés vetélkedőben milyen alapvető kérdésekre nem tudnak felelni a magyarországi fiatalok, olyanokra, amelyek hozzátartoznak az ember nemzeti kultúrájához, identitásához. S majd minket ott lenéznek vagy idegennek tekintenek!

Ma voltam bent a zombori Képzőben, de a hallgatók közül nem jött konzultálni senki. Felhívtam Újvidéket, „mi van”, milyen a helyzet. Vettem kávé, étolajat, cigarettát feketén (nagyon drága!), huszonöt kg lisztet, üszóhúst, szalámit, margarint, halat. Péntekre rendeltem – egy háznál vágnak a faluban – disznóhúst is. Lassan raktározni kezdünk. Füstölt húst is kell vennem. Az hűtés nélkül is eláll. Telefonált Illés Julis húga Szilágyiról és az én nővérem is Szabadkáról. Ez utóbbinak nagyon megörültem. Pénznek még csak valamiféle ígérete látszik Újvidékről. Talán a jövő héten lesz valami.

OLY HAMAR ESTE LETT . . .

B Ó K A M Á R I A

Szemerklő alkonyat
vallat öregeket –
kérgesedő szívekben
a múlt idő ketyeg

Hánytorgatják ugyanazt;
amit látni vélnek –
folt hátán folt az este,
többé nem ígélet

Visszakapirgál a nap,
gond fújtat szó felett –
elfertőzött sérelmek
a felszínre törnek

Forgatnák a lapokat
mely múltnak része lett,
vallatnának gyermeket
akinek szemében
oly hamar este lett . . .

Palics, 1999 októbere

LEGYEN HITETEK SZERINT

GOBBY FEHÉR GYULA

Jakubec Péter az igazság közismert harcosa volt.

Jakubec Péter részt vett a történelemben.

Jakubec Péter személyesen ismerte Fejős Klárát, állítólag udvarolt is neki.

Jakubec Péter a lovakat szerette mindenkifölött. Szerette az arabs méneket, szerette a lipicai méneket, szerette a kancákat is.

Jakubec Péter a tankönyvek szerint egy muralovat ajándékozott Josip Broz Titónak. Maga Tito is szerette a lovakat, és nagyon megörült az ajándéknak. Egyedül az okoz gondot, hova kössem be ezt a szerencsétlen lovat. Mondta Tito. Ez nem gond, kedves elvtársam. Mondta Jakubec Péter. Meg kell alapítani a központi méntelepet, s akkor a szocialista állam gondoskodik minden egyes állatról. Bizony. Mondta Tito. Lám, igazad van. S megalakult a Központi Méntelep.

Jakubec Péter imádta a gyerekek fejét. Akkor volt igazán boldog, ha a pionírok fejét simogathatta. Mindig kihangsúlyozta, hogy a hosszú haj a kapitalista rendszer jelképe. A szocialista gyerekek rövide nyírják a hajukat. Ha tenyerében érezte a rövide vágott haj tuskéit, Jakubec Pétert elfogta az izgalom. A jövőt érezte a kezében, az elérhető emberi boldogságot érezte a kezében, a tapintható újdonság világrendet érezte a kezében. Ilyenkor kissé dadogott, de a keze folyamatosan járt a tuskés kobakok tetején.

Jakubec Péter azt mondta Jozsif Visszarionovics Sztálinnak, akit röviden csak Dzsugasvilinek szólított: Akinek nincs lova, az nem is

igazi ura a helyzetnek. Ha mindig nyeregben akarsz maradni, lovad is legyen. Méghozzá nem is akármilyen ló. A legnemesebb mén szolgálja a legnagyobb urat. Vagy ha úgy gondolod, a legnagyobb elvtársat. A legszebb ló a legteljesebb hatalom örök jelképe. Így volt ez a Dzsingisz kán idejében is, így lesz ez a szocializmusban is. Higgyél nekem. És Sztálin bölcsen bólogatott e szavak hallatán.

Jakubec Péter édesanyja egyszerű háziasszony volt. De akármilyen egyszerű teremtés is volt, mikor a traktor alá esett, az orvosok nem tudták összerakni. Így maradt árván Jakubec Petyi.

Jakubec Péter egyszer azt mondta: Nézzetek rám, én is elestem valamikor, de aztán föl is keltem.

Jakubec Péter szájának nem volt soha kellemes illata. Saját anyja mondta ki először, hogy fiának büdös a szája. Sokféle szájvizet kipróbált élete során, nem sok sikerrel. Egyszer hosszú pártértekezletre készültek a második helyi szervezetben, mert egy közismerten lassú beszédű elvtárs érkezett hozzájuk, de éppen Jakubec mellé telepedett, s mikor megkérdezte tőle, hogy talán sertéstelep van a közelben, hősünk bizalmasan közel hajolt hozzá, hogy az arcába suttoghasson: Talán berezeltek egyesek, elvtársam. Ezek után az értekezlet nem tartott tíz percig sem, s a fontos elvtárs a búcsúszavakat már az ajtó felé tartva mondta el. A tagok többségének tetszett a vendég hatékonysága.

Jakubec Péter együtt raboskodott Titóval a péterváradai börtön kazamatáiban. Erről sokszor faggatták az újságírók. Egyikük-másikuk éjfél utánig is elüldögélt vele a klubban, hogy megtudjon valami újat is. Egyszer kibökte: Nagyon szerette a sajtót. A központi pártlap öreg tudósítója izgalomba jött ettől. De hát milyen sajtót? Kérdezte. Többször is meg kellett ismételnie a kérdést, mire megjött a válasz. A kecskesajtót. De hát hol szereztek kecskesajtót? A szakács adta reggelire? Vacsorára? Vagy vették valakitől? Esetleg hozatták az őrkkel? Mennyibe került? Milyen kecskék voltak Péterváradon? Jakubec bólogatott hallgatagon. Mikor az újságíró belefáradt saját kérdéseinek ismételtetésébe, ő kérdezett valamit. Miért éppen a kecskesajtót? Aztán tovább hallgatott.

Jakubec Péter a dunai svábok nevében lovat ajándékozott Hitlernek. Az viszont rá se nézett a lóra, hanem lelkes beszédet tartott arról, hogy Németország jövőjét a német mérnökök által tervezett és német munkások által készített német gépek fogják

eldönteni. A német teherkocsik elszállítanak minden német terhet. Mondta. A tömeg lelkesen ordított. Heil. A német tankok mindent letaposnak, ami nem német. Mondta Hitler. A tömeg tombolt. Heil. A német repülők a német légtér örökös urai. Mondta Hitler. A tömeg üvöltött. Heil. Jakubecel többé senki sem törődött, de szégyellte volna hazahozni a lovat, ezért eladta egy berlini fiákeresnek. Soha senki sem kérdezte meg tőle, hogy mi lett azzal a lóval. A pénzt hiába is keresték volna rajta, mert még aznap éjjel elköltötte egy híres berlini bordélyban.

Jakubec Péter osztályelső volt az elemiben. A tanító bácsi ugyan az utolsó padba ültette bizonyos orrfacsaró illatok miatt, de sokszor feleltetés nélkül is jeles osztályzattal ajándékozta meg. Év végén mindig kapott egy szép színes képet a császár öfelségéről. Egyszer ott volt a képen a császárné öfelsége is. Ezt a lenyomatot fölszögezték otthon a plafonra. Olyan tartós volt, hogy csak két hónap múlva ázott át.

Jakubec Péter imádta a nőket. Mikor özvegy édesapja részegen áthozta a szomszédasszonyt, ő is mindenáron közéjük akart feküdni az ágyba. Hosszú huzavona után azt mondta az asszony: Hagyd azt a gyereket, úgysem ért semmit. De ez nem volt igaz.

Jakubec Péter bal keze rövidebb volt, mint a jobb. Ezt minden évben többször lemérte. A hiány kezdetben egy centiméter volt, később másfél centi. Lehet, hogy megvolt az kettő is.

Jakubec Péter huszárként szolgált a császárt. A hadnagya megtiltotta neki, hogy énekeljen. A hadnagy azt állította, hogy nincs fülhallása egy csepp sem. De az igazság az volt, hogy amint énekelni kezdett, a lovak megvadultak a szagától. Hősünknek még a himnusz sem volt szabad énekelnie. Mikor a rohamot gyakorolták, neki némán kellett ülnie a nyeregben, különben zűrzavar keletkezett a lovasok soraiban.

Jakubec Péter megszelídített egy szibériai tigrist. Mikor az a feje felől a közelébe lopakodott, hősünk ijedtében fölördített. A tigris a levegőbe szimatolt, majd szégyenszemre elinalt. Ettől kezdve a többiek közelebb feküdtek Péterhez.

Jakubec Péter szerette volna megírni a munkásmozgalom helyi történetét. Az ötlet sok ismerősének tetszett, évente ötször-hatszor megkérdezték tőle, mikorra lesz meg az új könyv. Ilyenkor hosszan ecsetelte, hogy mennyi munkába kerül minden egyes

adat pontosítása. Örült, hogy ennyien várják művének megalkotását. Ő is repesve várta.

Jakubec Péter imádta a színésznőket. A Színházi Életre előfizetett. Amikor megpillantotta a fényképet a lap negyvennyolcadik oldalán: Bársony Rózsi a balatoni strandon, elhatározta, hogy egyszer meglátogatja a művésznőt.

Jakubec Péter azt mondta Tisza Istvánnak: Azért tisztességesen bánhatnál a kisebbségi népeiséggel is. A dolyfös politikus nem válaszolt semmit. Meglehet, nem is hallotta a megjegyzést.

Jakubec Péter az elemi iskola után munkára kényszerült. Először kereskedőinas volt, aztán lakatosinas, később ministráns, majd vasutas. Volt ezenkívül raktáros, pincér, banktisztviselő, aranykalászos gazda, minisztériumi tanácsos és békebíró is. Kedvenc mondása az volt: a munka elől nem szabad szökni, a munkát szervezni kell. Ezen mindenki elgondolkodott, akinek elmondta. Kevesen figyeltek föl rá, hogy hősünket sohasem látták dolgozni.

Jakubec Péter bejelentette a kormányzói hivatalban, hogy szeretne egy fehér mént ajándékozni Horthy Miklós őfőméltóságának, mire a kezébe nyomtak egy űrlapot, hogy töltsé ki. Idővel maga is rájött, hogy eltolta a dolgot, abba a sorba, amelybe a születési helyét kellett volna beírnia, a születés évét firkálta bele, s oda, ahová az anyja nevét kellett beírnia, a felesége nevét kanyarította. Másnap új űrlapot kért, harmadnap még két űrlapot, aztán elfogyott a magával hozott pénze, kénytelen volt elhagyni a fővárost. Ellátogatott az újvidéki Báni Palotába is, hogy helyi szinten ismétlje meg ajánlatát, de azt tanácsolták neki, hogy vezesse el a mént a honvédségi istállóba, esetleg fizesse be az árát a kormányzóné őfőméltósága által létrehozott árvasági alapba. Nagyon elkeseredett és fölháborodott levelet küldött a kormányzóságnak, de választ sohasem kapott. Ellenben a tiltakozó levél kihangsúlyozottan hiteles másolatát később sokat mutogatta.

Jakubec Péternek volt egy elmélete a telivér lovakról. El is határozta, hogy összefog egy állatorvossal, aki majd a szakkifejezéseket korrigálja, és megírja A negyedik faj című könyvét. Két-három szakértővel le is ült tárgyalni a dologról, de mikor kiderült, hogy egyikük se képes megérteni, hogy a hidegvér, a telivér és a félvér lovakon kívül létezik egy negyedik faj is, akkor megdühödött, és sértődötten közölte ismerőseivel, hogy kénytelen lesz minden idegen

beavatkozás nélkül megalkotni a lótenyésztésről szóló művét. Ezt kivétel nélkül mindenki helyeselte. Ennyiben maradt a dolog.

Jakubec Péter nős ember volt húszéves kora óta. Többször is. Háromszor nősült, és négyszer vált el. Az első feleségétől kétszer is elvált. Aztán már leszokott erről. A harmadik asszony azt mondogatta: Tőlem nem lehet elválni. Mellettem csak meghalni lehet. A férj mindig úgy tett, mint aki megmosolyogja ezt a csacska beszédet. De ettől az asszonytól valóban nem vált meg soha. Kivéve, mikor megszökött otthonról.

Jakubec Péter ismerte a háborúk híres csataterkeit. Ha szóba került, szerényen elmondta, mi is történt valójában Segesvárnál, a szerbiai hegyekben, Isonzónál, a Don-kanyarban. Nem történelemkönyvekből származó véleményt mondott, saját élményeit adta elő az érdeklődő hallgatóságnak. És meg kell hagyni, ízesen, sajátosan tudott mesélni. Egyszer Gaál György történelemtanár meg is jegyezte: Ezt mind le kellene jegyezni, pontosan így szó szerint, ahogy az öreg meséli. Nagy élmény lenne a jövőendő nemzedékek számára is. Akkor Jakubec majdnem szaván fogta. Jöjjön ki, Gaál elvtárs, a Horgász-szigetre. Mondta a meghökkent tanárnak. Megiszunk egy-két demizson bort, én meg elmesélem magának az egészet. Elmondom, miért nem láthattam Petőfit, miért vittek el erőszakkal Isonzóról az osztrákok, elmesélem azt is, hogy szöktem haza a Don-kanyarból. Maga meg majd lejegyzi mind. Szóról szóra, ahogy megígérte. És lejegyezheti azt is, hogy mi történt a partizánokkal a Maglajon. Ha beveszek egy-két spriccert, még más is eszembe juthat. A tanár kénytelen volt bevallani, hogy a következő hónapokban nem ér rá, mert a doktori disszertációján dolgozik. Jakubec Péter meg csak a fejét csóválta. Ez is doktori disszertáció. Mondta. Még több annál. Gaál tanár úr ez ellen nem mert semmit se szólni.

Jakubec Péter titokban találkozott Radóval, az ismeretlen szovjet kémmeleggel. Tőlem mindent megtudhatsz, barátocskám. Mondta neki. Mindent, amire kíváncsi vagy. Radó gyorsan előrángatta a zsebből a jegyzetfüzetét, és áhítatosan meredt Jakubecre, aki elemezni kezdte a világhelyzetet.

Jakubec Péter egyszer elmagyarázta az arab lovacról megformált véleményét I. Ferenc Józsefnek. A császár látogatása alkalmával hőnököt az istállóba parancsolták, de mit ad isten,

a császár éppen oda akart menni, ahova a császár is gyalog jár, hát besétált az istálló ajtaján. Észre se vette volna Jakubecet, ha gyorsan ki tudja gombolni a nadrágját, de nem tudta. Éppen donnervetterezett, mikor hősünk melléje lépett, és határozott mozdulatokkal segített a felséges úrnak, nehogy más baj történjen. Aztán udvariasan hátat fordított a kényszerű helyzetben levő előkelőségnek, ám ki is használta a helyzetet, mondván, hogy nem jó, miszerint nem arab lóra ültetik a Habsburg-dinasztia jeles tagjait. Hogy a felséges úr ne zavartassa magát, kifejtette, hogy a nemes lónak arányos termetűnek kell lennie. Jellemző rá a rövid és mozgékony fül, a nehéz, de mégis karcsú csontok, a szikár, száraz fej, a széles orrlyukak, a szép, sötét, kiülő, kifejezésteli szemek, az ívelt, hosszú nyak, a széles szügy és kereszttájék, a keskeny hát, a kerek far, a nagyon hosszú valódi meg a nagyon rövid vendégbordák, a befűzött has, a hosszú és izmos comb, a finom és ritka sörény. Még hosszan ecsetelte volna az arab ló tulajdonságait, ha a felséges úr egyenletes szuszogása nem ösztökéli rá, hogy hátrasandítson. Akkor látta, hogy a császár újabb gondokkal küzd. Kerek far. Mondta a dinasztia képviselője. Hosszú combok. Izmosak. Nagyon izmosak. Olyan elváltozások látszottak, amelyek ismét nehézkessé tették a nadrág alaposan felvarrt gombjainak a megfelelő lyukakba való csúsztatását. Ámbátor hősünk nem átalotta határozott kézzel megragadni a császári és királyi attribútumokat, hogy ne kelljen a felséges úrnak a katonák előtt semmiképpen szégyenkeznie. Selymes szőrzet. Mondta a dinasztia tagja kissé lassítva szuszogását. Az ám. Mondta Jakubec. Arányos termet. Mondta Ferenc József. Hosszú nyak. Mondta Jakubec. Széles szügy. Mondta Ferenc József. Keskeny hát. Mondta Jakubec. Kerek far. Mondta Ferenc József. Befűzött has. Mondta Jakubec. Hosszú combok. Mondta Ferenc József. Izmosak. Mondta Jakubec. Talán még hosszan folytathatták volna ez irányban a társalgást, ha az ideges szárnysegéd be nem pillant az istállóajtón. Mehetnének, felséges úr. Mondta szalutálva. Remélem, nem zavarta ez az istállószolga. Monokliján keresztül bámulta Jakubecet, de az nem zavartatta magát, még igazított egyet a császár nadrágján. Kerek far. Mondta a Habsburg-família kissé meggörnyedt tagja, és szuszogva indult a kaszárnya udvara felé. Kerek far. Jakubec csak a másnapi napiparancsból tudta meg, hogy a legkegyelmesebb felséges úr kivételes szolgálataiért egy arab kancával ajándékozta meg, amelyet a katonai idejének letöltése után a kancellária

megfelelő hivatalától vehet át. Hősünk abban a hivatalban gyűlölte meg végleg a Monarchia hivatalnoki rendszerét.

Jakubec Péter megmondta Deák Ferencnek, a haza bölcsének, hogy a képviselők tehetnének valamit a Monarchia kegyetlen bürokratái ellen. De a haza bölcse erre azt válaszolta: Egyébiránt, midőn minket a nép megválasztott, hogy képviselői legyünk, nem azt várta, hogy tőle kérjünk tanácsot, hanem azt, hogy mi adjunk neki tanácsot. (Zajos helyeslés.) Törvényhozói dolgokkal, melyek készséget, szakavatottságot igényelnek, nem minden ember foglalkozhatik, és nekünk, akik azokkal foglalkozunk, kötelességünk a nép érdekét is szívünkön viselni, és azt tenni, mit e tekintetben legcélszerűbbnek látunk. (Hosszas, élénk helyeslés a középén.) Hősünk ettől kezdve igyekezett elkerülni a törvényhozókat is, ami nem éppen mindig sikerült neki. (Zajos éljenzés a középén.)

Jakubec Péter két kávé közt azt mondta Ady Endrének, hogy most már ideje volna valami komolyabb dolgokról is írnia. Például miről? Kérdezte Ady, aki egy kissé felvágta a fejét az elhangzottaktól. Például a lovakról. Mondta Jakubec. Vagy a lovasokról. Akár a halál lovairól, a menekülő lovasról vagy éppen az eltévedt lovasról. Ady hümmögött. Ja, vagy úgy. Mondta. Igen. Mondta Jakubec. Segíts meg, isten, új lovaddal. Mondta, és bátran hörpintett a költő kávéjából. Segíts meg, isten, új lovaddal a régi, hű útrakelőt, hogy sóbálvánnyá ne meredjek mai csodák előtt. Várjál. Mondta Ady, és papírt meg tollat kért az odasiető pincértől. Ebben van valami. Mondta, mikor írni kezdett jellegzetes, macskakaparáásra hasonlító betűivel. Ebben van valami.

Jakubec Péter a szibériai táborban a megbecsült munkások közé tartozott. A táborparancsnok csak ritkán engedett a környékbeli parasztok könyörgéseinek, akik beteg lovaik csodálatos gyógyulását remélték az orosz nyelvet furcsa akcentussal beszélő fogolytól, s akik azt szerették volna, ha az általuk lódoctornak tartott csodabogár ott is éjszakázik az istállóban a beteg állat mellett. Végül mégiscsak kiengedte a szomszéd faluba hősünket. Attól kezdve veszett vágta kezdődött a hófölte tájon át a menekülő Jakubec és az üldözésére indult parasztok csapata között. Azt hinné az ember, hogy Jakubec túljárt a parasztok eszén, de nem így történt. Már másnap elkapták az egyetlen lovon megszőkő Jakubecet. Az üldözők

mindnyájan váltani hozott lovakat vezettek magukkal. Hősünket csak az mentette meg a haláltól, hogy a környéken egyetlen fát se találtak, ami elbírna volna a kötelet. Mikor erdőhöz értek, onnan a dicső lovashadsereg vágatott elő. Így vált Jakubec vöröskatonává.

Jakubec Péter rendszeresen járt a szomszédasszonyhoz. Szerette nézegetni a konyhában függő képeket. Az öt kép öt különböző lovat ábrázolt. Az asszony mindennap megkérdezte tőle, milyen lovat szeretne. Olyat, amelyen messzire lehet vágatni. Mondta hősünk, akit a szomszédasszony Petyikének nevezett. Hát itten csak én bírlak meglovagoltatni. Mondta a szomszédasszony. A vége az lett, hogy mindennap lovagoltak. Néha többször is. De egy nap a várnál korábban ért haza a szomszéd.

Jakubec Péter azt mondta Kun Bélának, hogy ideje lenne békét kötni. Vesztések árán? Kérdezte Kun Béla. Hősünk bólogatott. Pillanatnyi veszteségek. Mondta. Hosszú távon úgymint miénk a győzelem. Miénk a föld. Miénk a gyár. Miénk az ifjúság. Miénk a jövő. Ezt írjátok meg forradalmi dalban. Mondta Kun Béla. Most nincs időm a kultúráról beszélgetni. Később lett volna rá ideje, de akkor már nem találta Jakubecet.

Jakubec Péternek azt mondta az orvos, még sok tesztet kell elkészítenie, hogy rájöjjön, mi okozta a rettenetes szagot a szájában. Miféle tesztek? Kérdezte Jakubec. Meg kell állapítanom, hogy minden rendben van-e az emésztésével. Mondta az orvos. Meg kell vizsgálnom az orrüregét. Ki kell mosni az arcüregét. Szánálni kell a homloküregben található lobokat. Jakubec türelmetlenül legyintett. De aztán mégis ráállt a bonyolult vizsgálatokra. Szerette nézni az orvos grimaszait, mikor az arcába hajolva rálehel. Úgy hallotta, az orvos kérvényezte idő előtti nyugdíjaztatását. Arra hivatkozott, hogy nem képes elviselni a mesterséggel járó megpróbáltatásokat. Jakubec még három másik orvostól kért szakvéleményt. A végén egész aktatáskára való eredményt szedett össze. Ettől függetlenül saját titkárnője mindennap elfordult tőle, mikor hangos szóval ráköszönt.

Jakubec Péter azt mondta Herceg Jánosnak, hogy hiába szövik Pestre, igazi élménye mindig is Zombor lesz. Ugyan hova még magad elől, Hanzi? Kérdezte a távozóban levő írótól. A te világod itt van, az olvasóid itt vannak, léted értelme ide köt, hova igyekeznél a pesti szalonok idegenségébe? Mikor

az író visszajött, ezt a témát soha nem hozták elő. Jakubec azonban igazi interjú, fontos nyilatkozatot csak Hercegnek adott. Sokak szerint így akarta kifejezni a vajdasági magyar irodalom iránti lekötelezettségét.

Jakubec Péter első felesége iszákos lett. Este arra kérte a férjét, hogy igyanak meg egy pohár pálinkát lefekvés előtt. Öblögess, Péter. Mondta. Az isten szerelmére, öblögess hosszan. Akkor magamra engedlek. Hősünk általában kiköpte a szájába vett kortyot, de az asszony addigra már ágyba bújt, le is nyelte, amit a nyelvére engedett. A végén már reggel is meghúzta az üveget. El is váltak hét év együttlét után.

Jakubec Péter kedvenc lova egy Fecske nevű nóniusz volt. Nehéz testű, vaskos lábú, nyugodt természetű állat volt. Hősünk nem tartotta állatnak, mert a Fecske minden szavát megértette. Ha elfogta a keserűség, a Fecske nyakába borult, úgy panaszkodott. A ló minden mondat után horkant egyet. Néha bólogatott is okos fejével.

Jakubec Péter azt mondta Móricz Zsigmondnak: Jó, hogy a szegény emberekről írtál. Most azonban ideje, hogy magyar fejedelmekről, udvari életről, sorsdöntő eseményekről is írj. Móricz vállát vonogatva kérdezte: Miféle fejedelmekről kezdjek most írni? Jakubec tréfásan hátba vágta. Öregem, írd Erdélyről. Mondta az írónak, és kedveskedve meghúzgálta a bajuszát. Írd Erdély aranykoráról példának okáért. Azt biztosan szívesen olvasnák most a magyar olvasók. Az író elgondolkodott. Dolgoznom kellene rajta. Mondta keseregve. De Jakubec nevetett ezen a kishitűségen. Dolgozzál. Mondta vidáman. Dolgozz sokat.

Jakubec Pétert messziről szeretem. Nyilatkozta Carl Jung. Sokat segített nekem, mikor nehéz lelki válságba kerültem, de ha megérzem a szagát, legszívesebben kiugornék az ablakon.

Jakubec Péter akkor jó, ha hátulról közelít. Mondta Sitter Irén telepi özvegyasszony. Akkor szívesen beveszem a rúdját, ahányszor csak akarja. Még nyérítek is hozzá, hogy jobb kedve legyen. Csak ne akarjon csókolózni közben, mert akkor elmegy a kedvem a dologtól.

Jakubec Péter sokszor elgondolkodott. Néha azt hiszem, hogy emberi lény vagyok. Mondta.

Jakubec Péterről azt mondta Habermas: Mindaddig hú marad metafizikus kezdeteihez, amíg abból indulhat ki, hogy a megismerő ész újra magára talál az ésszerűen strukturált világban, vagy ő maga kölcsönöz ésszerű struktúrát a természetnek és a világnak, valamilyen transzcendentális megalapozottsággal, esetleg azáltal, hogy megkísérli dialektikusan áthatni a világot. Ez biztosan rámutat egy totalitális egységre. Mire Jakubec szerényen azt válaszolta: Lehetséges.

Jakubec Péter 1941 áprilisában kiment a határba, hogy saját szemével lássa, mikor bevonulnak a magyarok. Egy honvéd hadapród hátra vágta, mert megijedt tőle. A hadapród minden nyúlra lőtt útközben. Menjen innen. Mondta hősöknek. Nem érti, hogy milyen könnyen meghalhat, ha valaki véletlenül magára lő? Hősök megkérdezte tőle, miért kellene fölöslegesen lövöldözni. Mert erre csetnikek vannak. Mondta a hadapród. Én még nem láttam őket. Mondta Jakubec. De vannak. Mondta a hadapród. De vannak. Majdnem elsírta magát, amíg magyarázta. Ez benne volt a napiparancsban is.

Jakubec Péter néha azt mondta: Kutyából nem lesz szalonna.

Jakubec Péter szeretett beszélgetni a pionírokkal. A párt parancsára járta az iskolákat, de a gyerekek kérdéseire mindig izgalomba jött. Példáit leginkább a lovak életéből merítette. Nem mulasztotta el az alkalmat, hogy felhívja a gyerekek figyelmét, a lovakat is emberi módra kell oktatni. Nem veréssel, nem fenyegetéssel, nem koplaltatással és nem kínzattal, hanem csak jó szóval. Mondta. A lovakkal úgy kell bánni, ahogy az értelmes, derék ember egy másik jóraivaló, értelmes emberrel bánik. Elmélete osztatlan sikert aratott a pionírok körében. Később a tanárok kesernyés véleményt mondtak Jakubec szerepléseiről, mert megtörtént, hogy az oktatási folyamat kellős közepén egy-egy nebuló az igazság közismert harcosának szavaira hivatkozva követelte saját emberi jogait. A legkitartóbb diákoknak is be kellett azonban látniuk, hogy mások a lovak jogai, és megint mások a tanulók törvényben pontosan rögzített és a szocialista rendszerben kivétel nélkül be is tartott jogai. Bár, néha, mondjuk: ritkán, az is megesett, hogy ez az eszmélkedési folyamat kissé fájdalmas volt.

Jakubec Péter azt mondta Trumannak, ne tétovázzon, ha le akarja dobni az atombombát. Már rég rájöttem, hogy a fájdalmas döntéseket is meg kell hozni. Mondta. És azt is bizonyíthatom, hogy minden elmulasztott lépés később még több fájdalmat okoz. Truman gyötrődött ugyan, de aztán hallgatott a jó tanácsra.

Jakubec Péter azt tanácsolta I. Sándor jugoszláv királynak, hogy ne utazzon el Franciaországba. Az uralkodó idegesen sétált a fogadószobában. Nem tehetem meg, hogy elutasítom a franciák megismételt meghívását. Mondta. De Jakubec kitartó volt. Hagyni kell most a protokollt. Mondta a kételkedő királynak. Itthon van szükség a legfelső kézre. A király úgy tett, mint aki gondolkodni akar még a dolgon. De végül is rászánta magát az útra. Jakubec nem is kérkedett vele, hogy neki lett igaza az ügyben.

Jakubec Péter a marseille-i kikötőben itta ki a bánat poharát. Egész éjszaka chartreuse-zel volt teli. Az arab szépség, aki fölvitte a lakására, többször is elmondta: Le fort Serbe! Le fort Serbe! Jakubec nem tudta megmagyarázni, hogy ő magyar.

Jakubec Péter azt mondta a szomszéd lányának, hogy nyugodtan bánjon úgy velem, mint egy lóval. Ő is csak simogatta a lányt, megcirógatta a lábát, s mikor az nem akarta felemelni, akkor szépen beszélt hozzá. A lovakat is türelemmel kell betörni. Mondta. Később hozzáfűzte: Patkolni se könnyű.

Jakubec Péterről Szirmai Károly nem írt semmit. Ezért nagyon félt a következményektől. Élesre fent borotvát hordott a zakója zsebében, hogy öngyilkos legyen, ha felelősségre vonják. De Jakubec erről nem tudott. Szerinte a vajdasági magyar íróknak segítséget kell kapniuk minden téren, hogy végre képesek legyenek valami hasznosat alkotni.

Jakubec Péter egyszer látta, hogy a fogorvos a székre fektette az ügyeletes nővért. A jelenet érdekes volt, de szerinte túlságosan rövid ideig tartott.

Jakubec Péter azt mondta a pioníroknak, hogy egyik ló sem hasonlít a másikhoz.

Az egyik harapós és gonosz, a másik szelíd és bizalmas. A gyerekek élénken helyeseltek.

Jakubec

Péterről Lukács György azt mondta, hogy egyike volt azoknak, akik lehetetlenné tették a kapitalista termelést. Az egészből kell a részleteket megérteni, és nem a részletekből az egészet. Mondta Lukács. Ő mindig átlátta a polgári termelési rend teljes idegenségét, és nem maradt meg a pusztá tagadásnál. Becsülni kell azt is, hogy nem tévedt soha a tagadás öncélúságába.

Jakubec

Péter nemegyszer mondta ki, hogy dolgozik a fene.

Jakubec

Péter emlékiratai a Forradalmi Múzeum irattárába kerültek. Egy ismert történész kívánt foglalkozni velük. Nem is titkolta, hogy emlékkönyvet állít majd össze belőlük. Később ideggyógyászhoz került. Időnként kapkodva írt a zsebéből előrángatott cédulákra. Mivel senkire sem volt veszélyes, nem akadályozták meg ebbéli tevékenységében. A cédulákat nem őrizte meg senki, mert ilyen mondatokat olvashattak rajtuk: ami iránt az ember is fogékony, az a lóra is hat. Ha elhúzzuk a zabot a ló orra előtt, biztosan utánanéz. A ló megtanul táncolni, jobb a hallása, mint legtöbb emberé.

Jakubec

P. egyszer azt mondta a párt alapszervezetének: A világtörténelem sokáig várt a forradalomra, és akkor jöttem én.

Jakubec

P. elmondta Titónak, hogy a ló kóbor állat, de ha tudja, hogy szénát kap, maga is hazatalál az istállóba.

Jakube.

P. egy fogadás után négy teljes napig aludt.

Jakub.

P. bizalmasan közölte Sztálinnal, hogy az orosz lányokat nagyon szereti. A népek bölcs atyja megkérdezte tőle, hogy a többi nép lányait megveti-e. Erre kénytelen volt bevallani, hogy nem áll különül a más nemzetiségű lányokkal se. Sőt az is megtörtént már, hogy azt se tudta, kivel fekszik az ágyban.

Jaku.

P. a harcokról tudott mesélni, de egyszer vadászatra hívták, s akkor

kiderült, hogy még a vadászpuskát sem tudja kezelni. Büszkén mondta az elképedt társaság tátott szájú tagjainak, hogy fegyverre soha a büdös életben nem volt szüksége.

Jak.

P. szerint a lovak nagyon ijedős természetűek. Le is írta egy cédulára, hogy erről külön fejezetet kell írni a könyvében. A ló ebben a tekintetben is hasonlít az emberre. Írta nagy kanbetűkkel. Megriad a szokatlan hangtól, az ismeretlen tárgyaktól, még a kötélén lógó száradó lepedőktől is. Fél a zivatartól és a mennydörgéstől. Különösen érzékeny a villámra. Ezt az utóbbi mondatot kétszer is aláhúzta a jegyzetben.

Ja.

P. életéről és munkásságáról sokszor írtak dolgozatot a felsős tagozatok. A gyerekek szerint a világtörténelem jelentős alakja volt. Egy hetedikes kislány azt írta róla, hogy megújította az emberi gondolkodást. Egy fiú verset írt hozzá, amelyben többször is Hektorhoz hasonlította. Egy nyolcadikos töredelmesen bevallotta, hogy sajnálatos módon keveset tud róla, de idézte a szomszédasszonyt, aki reakciós vén dög, mert a hőst mindig csak szoknyapecéerként emlegeti. Egy színötös tanuló, aki szeretett volna kitűnni a többiek közül, azt fogalmazta meg, hogy a dolgozat témája tulajdonképpen mindannyiunk szerető édesapja volt.

J.

P. sírjának gondozását az egyik általános iskola közössége vállalta magára. Arra készültek, hogy az iskola fel is veszi a nevét. Halála napján ki is ment küldöttségük a temetőbe. A sírt azonban sem ők, sem mások, nem voltak képesek megtalálni. J. P. távozott a történelemből.

HÖLDERLIN, KANTSTRASSE

V U K K R N J E V I C

Kékellő reggelből ködülte nappalba
tér meg
pásztorkürt harsanásaként a hangod.
E korban
önfenntartás a jajszó, míg a lankadtság
a véghez visz közelebb.

A ködölésben tart még az éj is. Csupán
a fájdalom violás sasai szárnyalnak messze.
E világban
a dal a maradandó, a hallgatás a feledéshez
von közelebb.

Hangod fülemben örvény morajlása
mely lenn a mélyben reng.
Félelemben
csupán a beszéd ébreszt – a bölcsesség elenyész.

A sorsodat mondod oly hangon
mely jón s rosszon túlról érkezik.
E korban
elillan az élet: tulajdon halálunknak
törjük csapását.

Nyirkos reggelből ködülte nappalba
tér meg
pásztorkürt harsanásaként a hangod:
„Még a fadóntótól sem vonja meg
árnyát a fa lombja.”

BRASNYÓ István fordítása

VARGA SÁNDOR VERSEI

MINDÖRÖKKÉ

fagyos lég leng a faágon
fagyos világ a világom

istentelen ősi átok
szállt most rám és titeátok

rátok akik elhagytatok
rátok akik velem vagytok

az életünk fagyos sivár
tiértetek szól az imám

naponta és mindörökké

MA IS

a ma is csak olyan
partra vetett tátogatás

ma
némább a van a voltnál

a ma is csak olyan
fogak közt szétmorzszolt csönd

a ma
örökebb mint szó a szónál

és ma is csak olyan
vagy azonosítatlanul
mintha a kezdetektől volnál

a végletek közt tökéletesedve
kimondásra érlelődsz
akár egy utolsó kívánság

TÉL

másodpercekre törten
hóhullásnyira
a harangszó árnyatlan adventi széltől
fehéren izzó ikrásodásban oltott mész a táj
és vakítón éles fénye zúzmarás józanság

túl az időn és túl a téren
szavamra hull szavam fehéren

FOGYATKOZÁSBAN

innen indulva int
az elutazó
és belepi megint
hiányát a hó

SZERELEM

a föld megkerülte nap
párnák alá rejtett álmok pihemelege
két ölelésed között

meghitt ünnep az elmúlásban

EGYEDÜL

rövidzárataimból
kipattant pogány gondolatok
anyagtalanságával
a magam szembejövetele vagyok

egyedül
a fokozhatatlan magányban

egyedül
kiáltásnyira a hallgatástól

egyedül
mint gyászjelentés a szélben

egyedül
a magam szembejövetele vagyok

de egyedül
mit érek
mit ér a vers ha nem hirdeti
mindazt ami vagyok
mindazt ami nemes és emberi

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

AZ ÍRÓ ÉS A HONTALANSÁG

VUJICSICS SZTOJÁN

Egy évtizeddel ezelőtt, 1989. február 28-án, az Egyesült Államokban, Kalifornia egyik csendes-óceáni városában, San Diegóban, belefáradva az öregségbe, a betegségbe, a hontalanságba, föbe lőtte magát századunk legnagyobb magyar emigráns írója, Márai Sándor (1900–1989). Holttestét, utolsó kívánságát teljesítve, krematóriumban elégették, s hamvait egy csónakból a Csendes-óceánba szórták. Akkor már négy teljes évtizede élt önkéntes száműzetésben, melyről azt tartotta, hogy ez a sorsa vagy inkább végzete, majd végül rá kellett döbbsennie, mennyire kilátástalan egy efféle életrajz. Nem sokkal végzetes tette előtt keserűen jegyzi fel naplójában: „Az emigráns, aki nem megy haza, groteszk alak lesz, mint az oszlopos szent, guggol a magasban, és várja a hollókat, hogy etessék” (1986).

Amidőn 1949-ben elhagyta Magyarországot, és kezdetben Nápolyban telepedett le, feljegyezte, hogy ez a távozás sorsdöntő pillanat volt. Rátapintva Márai Sándor, a hontalanná vált író magányának lényegére, egy irodalomesztéta élelméjűen megállapította, hogy ennek a magyar Ulyssesnek a történetében „a hontalanság megélt metafizikája . . . az emberi sors paradigmájává változott” (Szabó Ferenc: *Márai megváltás-keresése*, 1990).

A diktatúrák és totalitarizmusok, a háborúk és forradalmak ebben a sok tekintetben irigylésre méltó, de ugyanannyira ellentmondásos századunkban, még a mi nemzedékünk életében is, az emigráció és disszidensség, a kiűzetés és széttelepítés, a hontalanság és száműzöttség, az elidegenedés és kompromisszumvállalás sok hasonló példája mellett, nem ritkán rendhagyó, nem tipikus, vegyes modelleket is produkáltak.

Vajon Borisz Paszternek (1890–1960) esete, azé az íróé, aki politikai nyomásra 1958-ban lemond a Nobel-díjról, nem emlékeztet-e Edvard Kocbek

(1904–1981) élettörténetére, akinek politikai szerepvállalása kétségtelenül szembetűnőbb ugyan, mégis egyazon sors, a kényszerű elszigeteltség sújtja mindkettőjüket? Alekszandr Szolzsenyicin (1918–), a másik „szovjet-orosz” Nobel-díjas (1970), a második világháború után nyolc éven át előbb megjárja a klasszikus orosz „siljki” golgotáját a gulágokban, majd pedig 1974-ben, mint „árulót”, külföldre száműzik. Vlagyimir Nabokov (1899–1977) az emigrációban még az anyanyelvének is hátat fordít (márpedig az anyanyelv, mint Márai figyelmeztet, az író szellemi létének és szuverenitásának meghatározó eleme), nos, az ő esete Miloš Crnjanskinak arra a sikertelen kísérletére emlékeztet bennünket, hogy a *London regényét* előbb angolul vázolja fel, vagy Rastko Petrovićra, aki egyik hátrahagyott művét, a *Szabin nők* című drámáját az USA-ban írta meg annak az országnak a nyelvén, ahol végül is megpecsételődik emberi és írói sorsa. Míg ellenben az első orosz Nobel-díjas író (1933), mármint Ivan Bunyin (1870–1953) az emigrációban is ragaszkodik anyanyelvéhez. A hozzánk nemzedéki szempontból legközelebb álló Joszif Brodskij (1940–1996) esete is sokatmondóan jellemző lehet ebben az improvizált szembeállításban.

Márai Sándor akkor, amikor a kommunisták a kíméletlen bitorlás módszerével kisajátítják a hatalmat, és megvalósítják a sztálinista totalitarizmus és pártállam magyar, illetve szélesebb értelemben, közép-európai modelljét, amely határtalan szellemi és fizikai terrorban nyilvánul meg, az utolsó pillanatban úgy hagyja el Magyarországot, hogy elhatározza, addig nem tér haza, amíg az ország szovjet megszállás alatt van. A magyar 1956-os forradalom és felkelés idején egy pillanatra felcsillan ugyan a hazatérés reménye, de amikor végre felsejlenek a rezsim tényleges változásának előjelei, akkor már késő, túlságosan késő lesz hazatérni.

Sorstársát, Jovan Dučić szerb költőt pedig még 1943-ban, a második világháború dúlása közepette érte utol a halál, ugyancsak az Amerikai Egyesült Államokban. Ezerkilencszáznegyvenkilencben, Washingtonban, ám a hazatérésben reménykedve, meghal a nagy belgrádi költő, Rastko Petrović (1898–1949). Vele ellentétben a 20. század legnagyobb szerb prózaírója, Miloš Crnjanski (1893–1977) negyed évszázados számkivetettség után, 1965 augusztusában visszatért Jugoszláviába. Valójában csak meghalni, ámde magával hozta kéziratait, köztük *A hiperboreusoknál*, a korunkbeli szerb irodalom e kulcsfontosságú művét. Utána még egy teljes évtizedig élt Belgrádban. Noha műveit szívesen kiadták és olvasott író volt, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiában mégsem akadt annyi civil kurázi, hogy felvegye tagjai sorába.

Számkivetettsége második évtizedének vége felé, 1957-ben, Londonban, amikor a szó valódi értelmében a léte vált kérdésessé, és valósággal éhezett, Miloš Crnjanski nyíltan kimondta: „Ha az ember távol van hazájától, irodalmi

tevékenységet folytatni borzalmasan nehéz. Alkotni – úgyszólván lehetetlen. Őn ezt, szerencsére, fel sem foghatja – mondta az óhazából érkezett újságírónak. – No, és tudja-e ön – folytatta Crnjanski –, hogy az ókori Rómában a legsúlyosabb büntetés nem a halál volt, hanem – a száműzetés?!”

Ma sem világos előttem, hogy a jó modorú és tapintatos Ivo Andrić – az ifjúkori barát –, egy ironikus kérdésével vagy megállapításával csupán elszólta magát, vagy pedig meg akarta vigasztalni Crnjanskít, amikor kicsiny londoni garzonjában, úgy 1959 körül, futólag meglátogatta őt, s azt találta mondani: „Nahát, Crnjanski, maga nem is emigráns. A könyveit nálunk kiadják és olvassák, s olvasói közül sokan nem is tudják, hogy maga külföldön tartózkodik, mert a műve jelen van.”

Nemzedéktársaink közül egy kerek évtizeddel ezelőtt, 1989-ben, Párizsban, eltávozott az élők sorából a kedves jó barát és nagy író, Danilo Kiš (1935–1989). Három évvel később, 1992-ben, Londonban, csalódottan, eltűnik Borislav Pekić (1930–1992), a szerb intellektuális és politikai színtér legnagyobb reménysége. Őt még csak el se temették soha. A jelenkori szerb irodalom e feltétlen erkölcsi tekintélye, aki idegenben, szellemi és politikai számkivetettségben fejezte be életét, sok más okos megállapítása között ezt is följegyezte: „Az emigráció elválaszthatatlan része az európai történelemnek, és sajnálatos következménye Európa történelmi kényszerhelyzeteinek. A mi emigrációnk pedig, egyénekenként bármit gondoljunk is száműzöttjeinkről, népünk elidegeníthetetlen része” (*Levelek a messze idegenből*, 4.).

Egyszer, még Londonban, legjelentősebb történelmi regényéről, az *Örökös vándorlásról* szólva, Crnjanski, a nemzet nagy magánosa és számkivetettje, azt mondta: „Az az író, aki nem osztozik népe sorsában, nem is igazi író.” Az olyan írók sorsán tündödvé, akiknek „élete az Idegenség purgatóriuma és a Haza purgatóriuma között vergődve telt el, miközben annak az országnak a nyelvén gondolkoztak és írtak, amely kiebrudalta őket, vagy amelyiknek ők fordítottak hátat”, Borislav Pekić, jóval később és ugyancsak Londonban, a következő vigasztaló szavakra fakadt: „Bárhol és bármiképpen él is, az igazi író mindig részese lesz népe történelmének és sorsának.”

A városban, ahol immár hat évtizede élek, nemrégiben új szomszédot kaptam Dragan Velikić szerb író személyében, aki még a belgrádi ifjúság tiltakozó tüntetései idején feljegyezte hazájáról, hogy ott a dolgok elveszítették megnevezésüket, hogy ott többé semmit sem neveznek a maga nevéen, s hogy ott lehetetlen bármit is megnevezni (*Szerbia, egy ország a tükör mögül*). A *Hazafiak árulása* című esszéjében megfogalmazott ars poeticájával pedig, úgy tűnik, önkéntelenül is alátámasztja Crnjanski meg Pekić bizonyágtételeit, amidőn 1997. június 26-án papírra veti az alábbi sorokat: „A művész, aki jelentős művet alkot – természetesen, nem a napi politikai felhasználhatóság

hamis mércéi szerint, hanem annak a kulturális örökségnek az értékrendjével mérve, melyhez maga is tartozik, sohasem lehet népének ellensége.” A közelmúltban még Belgrádban, mintegy váteszi megérzéseként, akár magára nézve is megerősítette, hogy „az újabb szerb irodalom legkimagaslóbb műveit hontalanná vált írók írták” (*A szerbeknek: Post restante*).

Van egy fénykép Crnjanskiról, közvetlenül hazatérése előtt a belgrádi *Književne novine* közölte először, ott valahol 1965 nyarán. Egy londoni interjú illusztrációjaként talán? Az utolsóéhoz, melyet még idegenben adott? Amatőr fényképről van szó. A fényképész úgy kapta lencsevégre Crnjanskit, hogy egy padon ül, mögötte park ritkás fákkal. A felvétel valószínűleg a Kensington Gardens-ban készült, ez a park esett legközelebb akkori, legutóbbi londoni lakásához.

A hiperboreusoknál című könyvébe beleolvastva egynéhány idevágó mondat mindjárt felkeltheti figyelmünket. Crnjanski utolsó római napjaihoz fűződnek, valójában olaszországi tényleges diplomáciai szolgálatának utolsó, csupa feszültség, vészterhes napjaihoz, amikor hazája fasiszta megtámadásának és széthullásának fenyegető réme mindinkább valóságos alakot öltött, egzisztenciája elvesztésének és a hontalanná válás végzetes kilátásaival együtt. A michelangelói kupola sápadt visszfényében írja:

„Leülök egy padra.

Mindenütt a világon akad egy pad – még a koldusok számára is –, mely vigaszul szolgálhat.

Szerte a világon a padok megvigasztalnak és megnyugtатnak.

Árnyékunk pedig, bárhol ülnénk is egy padon, hűségesen követ a naplementében.”

BORBÉLY János fordítása

A REGÉNYÍRÓ SZABADSÁGA

Mario Vargas Llosa gondolatai a modern regényről

V A R G A I S T V Á N

Ahhoz, hogy megfelelően tudjuk értelmezni Mario Vargas Llosa neves perui író *Levelek egy ifjú regényíróhoz* című, most magyarul is olvasható könyvét, vissza kell kanyarodni 1959-be. Az akkor Európában tartózkodó huszonnégy éves fiatalember egy napon megvette Flaubert *Bovarynéj*át. És amikor este elkezdte olvasni, nem tudta abbahagyni. Valósággal habzsolta, de hajnalra nem sikerült neki kiolvasnia. A regény óriási hatással volt rá, irodalmi „ősménné” vált számára, amelytől a későbbiek folyamán sohasem tudott, jobban mondva: nem is igyekezett megszabadulni, sőt gyakran visszatért hozzá. Hiszen épp ezt bizonyítják a *Levelek* . . . , mert benne is jó néhány alkalommal hivatkozik Flaubert írásművészetére és ezen belül a *Bovarynéra*. A téma annyira foglalkoztatta, hogy García Márqueztól írt, 1971-ben megjelent monográfiája után 1975-ben, azaz tizenhat évvel az a lázas ifjúkori éjjeli olvasás után, kiadja mintegy kétszáz oldalas esszéjét Flaubert-ről *Az örök orgia* címen. Az esszé három részre bontható, amelyek közül a *Levelek* . . . szempontjából nézve a harmadik a legfontosabb. Ebben Vargas Llosa röviden leírta a modern regény fejlődését Flaubert-től kezdve. Mert számára Flaubert az első igazi modern író, műveiben felfedezhetők az őt követő korszak prózájának csírái. De fontosak az esszé azon szakaszai is, amelyekben Vargas Llosa Flaubert írói technikáját tárgyalja, és igyekszik feltárni, melyek is annak összetevői. Végső megállapítása az volt, hogy az irodalom, vagy pontosabban: az írás folyamata, művelése, a mai mindenben tervezett, szervezett és ellenőrzött világban a „szabadság utolsó bástyája”. Több mint húsz évvel a Flaubert-esszé után Vargas Llosa, miután jó néhány regényt megírt, visszatér annak egyik témájához: a modern regény jellemzőihez és részletesebben foglalkozik velük. Tanácsokat

ad egy ismeretlen, valószínűleg fiktív fiatal regényírónak, hogyan is lehet modern regényt írni.

Vargas Llosa összesen tizenkét levelet írt fiatal, talán jövődöbéli író-társának. Mindegyik levélnek megvan a maga témája, az köré csoportosítja a szerző a vele kapcsolatos gondolatait és tanácsait. Az első levélben arra a kérdésre igyekszik választ adni, hogy „hogyan lesz író az ember?” De mielőtt a kérdésre választ próbálna adni, figyelmezteti az írótanoncot az írásmesterség szépségeire és veszélyeire. Mert a jó írás és az elismertség, elsősorban az anyagi, sajnos két különböző dolog, és ritkán jár együtt. A regényírás ma már bizonyos szempontból nézve az árutermelésre emlékeztet, a „könyvkereskedelemben fura törvények uralkodnak”. De az „irodalmi elhivatottság a legszebb jutalom, több mint a munkásságért járó társadalmi elismerés”. Vargas Llosa szerint az embert igazi íróvá két dolog teszi: a születésével magával hozott hajlam és a tudatos választás, vagy másképpen fogalmazva: a tehetség és a munka. „Az író úgy érzi legbelül, hogy az írás a legjobb dolog, ami történt és történhet vele, mert ő az írásban találja meg a lehető legjobb életformát, írásműve esetleges társadalmi, politikai vagy anyagi következményeire való tekintet nélkül.” Tehát az igazi író valamilyen belső kinyilatkozási hajlam, vagy egyenesen kényszer hatása alatt alkot. Vargas Llosa szerint a regényírás tulajdonképpen lázadásból fakad: az író elégedetlen a való világgal, és egy általa kitalálttal akarja helyettesíteni. Értelmezésében a regény költött történet, hazugság, de valójában mély igazságot takar: a regény egy nem megvalósított élet, azaz a „regény nem a történelem képe, hanem visszája (az, ami nem történt meg)”. A perui író szerint a regénybeli valóság sokkal gazdagabb, mint a való világ. Ugyanakkor a regény lázíthat is a való világ ellen, és épp ezért a mindenkori hatalom számára nemhogy gyanús, hanem egyenesen veszélyes. Mert a regény a szabadság egyik formája. Őva inti az ifjú címzettet attól, hogy felelőtlenül vállalja az írótságot, mert ez a választott életút maga a szolgaság, sőt egyenesen rabszolgaság. Teljes embert követelő mesterség ez, amely kitölti az író életét, annak életéből táplálkozik, akár a levél elején említett galandféreg. „Az író azért él, hogy írjon”, ez Vargas Llosa leghitelesebb vallomása a regényíróról. Csak az lehet igazi író, aki teljesen átadja magát (idejét, erejét és igyekezetét) választott hivatásának.

De ugyanakkor azt is beismeri második levelében, hogy „még nem találtak ki az irodalomnál jobb szert a balsors ellen”. Ez a levél egyébként a regénybeli történetek kiagyalásáról szól. „Minden történet a kitalálójának tapasztalataiban gyökerezik, az élmény a kútfő, amelyből öntözik a regényeket”, szögezi le. A témát illetően pedig az író „önmagából táplálkozik”. „Nem a regényíró választja a témáit, hanem azok választják ki őt”, mondja ezzel kapcsolatban. Az íróval mindig valami történik, és erről ír. Ellentétben a témával, a formát

viszont az író szabadon választja ki. Csak arról írjon a jövőben az ifjú, aki írónak készül, ami ellenállhatatlanul fakad a bensőjéből, és ez hihetővé teszi a regénybeli valóságot. A harmadik levél témája a regény formája, bár szerinte mesterséges dolog a tartalom és a forma szétválasztása. „A hogyan-mesélés” dönti el, hogy milyen lesz a történet, hiszen ugyanazon történetet lehet érzelmesen, nevelésesen, tragikusan, ironikusan stb. megírni. A lényeg az, hogy a kész regény hihető legyen az olvasó számára, ehhez pedig feltétlenül szükséges a tartalom és a forma szétbonthatatlan egysége. A jó regényre talán az a legjellemzőbb, hogy a hazug regénybeli valóságot a valóságos valóság szintjére emeli. Minden nagy regény ezért csalás. Vagy ahogyan Vargas Llosa ezen levele befejező szakaszában leszögezi: „Ez a regény furcsa kettőssége: önállóságra törekszik, pedig tisztában van vele, hogy óhatatlanul a valóság rabszolgája.”

A negyedik levél folytatja a megkezdett gondolatsort. A stílusról szól, amely a regényforma lényeges, bár nem egyedüli alkotórésze. „A stílus az élet (az igazság) illúzióját leheli belé a történetbe, amelyet elmond”, mondja ki az író magvasan összefoglalva. Szerinte a regény írásmódjának sikeressége két tulajdonságától függ: belső egységétől és indokoltságától. Az ifjú regényírónak épp ezért azt ajánlja, hogy keresse és találja meg a saját stílusát. Ne utánozza az olvasott remekműveket, azoknak stílusát; mert épp az egyéni stílus teszi elhíhetővé a közlendőt. Ezen levele végén Vargas Llosa hangsúlyozza, hogy az „írásmód csak egyik része az irodalmi formának, a másik a technika”. S valójában a következő levelek, ellentétben az eddig ismertetekkel, amelyek általános elveket vizsgálnak, már a „művészi aprómunkát” tárgyalják. Ezek a levelek talán a legizgalmasabbak és a legtanulságosabbak.

Tudniillik a következő levelek témái az elbeszélő, a térbeli nézőpont, az idő és a valóság szint kérdésköre. Vargas Llosa szerint az elbeszélő a regény legfontosabb szereplője azzal, hogy a szerző és az elbeszélő természetesen sohasem azonos, mert az elbeszélő egyszerűen kitalált személy. Három típusú elbeszélőt különböztet meg: szereplő-elbeszélő, mindentudó külső elbeszélő és „kétes” elbeszélő („belülről vagy kívülről” mesél). Az egész térbeli vagy helyzetbeli nézőpontot egy regényben az teszi igazán izgalmassá, ha azt a szerző váltogatja, mert a perui író szerint „majdnem lehetetlen, hogy csak egy elbeszélője legyen a regénynek”. A leveleket olvasva kiderül az is, hogy a valóságos és regénybeli idő között különbség van. A regényidő a lélektani időre épül, nem pedig az időrendire. Az idő problémáját a regényíró három módon oldhatja meg: 1. az elbeszélő és a történet ideje egybeesik (mesélés jelen időben), 2. az elbeszélő a múltból is mesélhet olyan dolgokról, amelyek a jelenben vagy a jövőben történnek, és 3. az elbeszélő a jelenbe vagy a jövőbe is helyezkedhet, hogy a múltban történt dolgokról meséljen. Az izgalmas itt is az, amikor egy mű keretein belül mind a három megoldás jelentkezik. Nem

kevésbé izgalmas, sőt: szinte perdöntő a „valóságos világ” szembeállítás a „képzeletbeli világgal”. A kettő tudniillik szorosan egymásba fonódik, számtalan változata van, és ez rengeteg lehetőséget nyújt regényírásakor. Ezt a témát tárgyalva Vargas Llosa egy rendkívül nagy igazságot mond ki, és ugyanakkor alapvető tanácsot ad: „Mindig az a fő az irodalomban, ami egyéni”, más szóval az érték egyik legfontosabb mutatója az eredetiség. A fentiekben említett regényelemek összhangja belső egységet szül, amely a „regény belső elhíhető erejét adja”. Eddigi tanácsait az író így foglalja össze: „A regénytechnika nagy diadala: ha eléri, hogy láthatatlan, ha olyan hatásosan szerkeszti meg a csupa szín, drámaiság, mívség, szépség, sugallat történetet, hogy már nincs olvasó, aki a technikának akár pusztá létét is észrevenné, mert lenyűgözi a művészet varázsa, és már nem is azt érzi, hogy olvas, hanem azt, hogy átél egy regényt, amelynek, legalábbis egy időre és egy olvasó számára, sikerült pótolnia az életet.”

A maradék négy tanácsadó levélben Vargas Llosa kisebb technikai „fogásokat” tárgyal. Így például taglalja a váltás fontosságát („váltásnak nevezem bármely ismertetett nézőpont módosítását”). A váltás minőségi ugráshoz vezethet. Egyik levélben kitér arra az elbeszélői műfogásra, amit kínai doboznak nevez, amikor is sor kerül történetek illesztésére történetekbe. Vagy egy másik „fogás”, a kihagyásos elbeszélés példáját említi és elemzi. Ilyenkor az író tudatosan elhallgat egyes dolgokat. Ez felcsigázza az olvasó érdeklődését, neki kell kitalálnia azokat, azaz tevékenyen részt kell vennie a történet kidolgozásában. Vargas Llosa utal arra, hogy mindezek az írói fogások és eljárások régen jelen vannak, már a „klasszikus” elbeszélők is ismerték őket, a modernek csak tökéletesítésükre törekedtek. Bárhogy is van, az íróknak tudatában kell lennie, hogy nem mondhat el mindent, tudatosan korlátokat kell felállítania, mert a megírandó regény csak egy szelete a teljes történésnek. Az utolsó előtti levél a közlekedődények technikájával foglalkozik, ami az epizódok egybeolvasását jelenti. E levél végén az író, mintha kissé elfáradt volna az oktatásban, megjegyzi, hogy bizvást vannak még más eszközök és technikák is, „de én nem találtam többet”. Az utóirat gyanánt írt utolsó levél kitér a kritika szerepére. Szerinte nagyon értékes útikalauz lehet ahhoz, hogy „behatoljunk egy szerző világába és módszereibe, és olykor egy kritikai esszé maga is éppen olyan alkotói munka, mint egy nagy regény vagy nagy költemény”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy egyik kritikus sem fedez fel mindent a regényben. A könyv zárómondatai mintegy összegezik szerzőjük mondanivalóját: „Mert a kritika mindig az ész és az értelem műve, az irodalmi alkotásban pedig, ezeken a tényezőknél kívül, néha döntő módon lép közbe az ösztön, az érzékenység, a sejtelem, sőt a véletlen, és ezek a kritikai vizsgálódás legapróbb szemű hálójából is mindig kibújnak. Ezért aztán senki sem taníthat meg senkit az

alkotásra; legfeljebb írni és olvasni. A többit önmaga tanítja meg magának az ember, botladozva, bukdácsolva, de szüntelenül talpra állva. – Kedves barátom! Azt próbálom mondogatni Önnek, hogy mindent felejtessen el, amit a leveleimben olvasott a regényformáról, és lásson neki: írjon regényt. – Sok szerencsét.”

A *Levelek egy ifjú regényíróhoz* természetesen nem tudományos munka, de ugyanakkor egyszerű tanácsadásnál jóval több. Hiszen jelen van egy meghatározott rendezési szándék, a témák feldolgozása folyamatosan összefüggő, mivel az egy-egy szívélyes hangú levél lezárása nem jelent semmilyen törést. Minden során érződik, hogy egy rendkívül tudatosan alkotó írja őket, aki egyaránt rendelkezik elméleti és gyakorlati ismeretekkel. A könyv tehát egyértelműen nem valamilyen regényelmélet, hanem inkább kézikönyv nemcsak „ifjú regényíróknak”, hanem a modern regény olvasói számára is. Talán azt is mondhatni, hogy a szerzőnek sikerült a kedélyes csevegés – mert ez a könyv alaphangja – keretein belül igen komoly dolgokról beszélni. Több helyen megcsillogtatja könnyed szellemességét, de ezt korántsem viszi túlzásba. Saját műveiről, önmagáról alig szól, egy alkalommal amikor egyik művére utal, ezt szerényen a következő mondattal vezeti be: „Ha megengedi, hogy egy törpét is idézzek Flaubert, az óriás mellett . . .” Ami pedig a belső formát illeti, eljárása a szemléltetésen alapul. Ez azt jelenti, hogy kimond egy szerinte helyénvaló megállapítást, utána következik annak bizonyítása egy vagy több modern regény segítségével. Ennek eredményeképpen a regényben rengeteg az idézett és elemzett példa. Mert a példákat részletesen taglalja, és úgy igyekszik bizonyítani megállapítását. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a könyv java részét épp ezek a példázatok teszik ki. A könyvet név- és címmutató zárja le. Ekkor derül ki, hogy a kortárs modern írók alig szerepelnek a könyvben. A fogalmak közül pedig a mágikus realizmust egyszer sem említi. Vargas Llosa számára, úgy tűnik, a modern irodalom csíráit, és nem kinövéseit tartalmazó regények jelentik az alapélményt.

IRODALMI MÚZEUM

„EZ IDŐ VOLT ÉLETEMBEN A LEGBOLDOGABB”

Farkas Geiza ismeretlen gimnazista önéletrajza 1888-ból

Farkas Geiza (1874–1942) író diákkori önéletrajza, mint ahogyan az a szövegkörnyezetből is kitűnik, minden bizonnyal 1888 őszén keletkezett, ötödikes gimnazista korában. A ceruzával írt életrajz szövegét e sorok írója nemrégiben az újvidéki Kotucs-hagyatékban lelte fel, egy kis sima lapú jegyzetfüzet legelején. Kotucsék ugyanis Kiss Ernőnek, az egykori aradi vértanúnak a leszármazottai, méghozzá Kiss Róza (Kiss Ernő leánya) nyomán a Bobor ágon – akárcsak Farkas Geiza is (Kiss Ernő dédunokája). Így maradhatott fenn a rokonság családi levéltárában diákkori önéletrajza is, amelynek szövegét itt tesszük közzé teljes egészében.

NÉMETH Ferenc

Én 1874. január 5-ikén születtem Budapesten, a Sebestyén tér 3 (ma 6) számú házban.

Apám nyújtódi és ikafalvi Farkas Geiza királyi táblai bíró, anyám pedig hajniki Bobor Mária volt. Születésemkor őseim közül még életben voltak:

Hajniki Bobor Károly,
anyám apjának atyja +1877;
hajniki Bobor György,
anyám apja +1878;
hajniki Bobor Györgyné
eleméri és ittebei Kiss Róza,
anyám anyja;
nyújtódi és ikafalvi Farkas Geiza
atyám;

nyújtódi és ikafalvi Farkas Geizáné
hajniki Bobor Mária
anyám;

Oththon kereszteltettem Schwendter plébános által, és a keresztségben Geiza nevet kaptam.

Innen azonban csakhamar a Kecskeméti utca 7-edik szám alá költöztünk, honnan 1875 november hó 1-jén a Mária Valéria utca 4-ik szám alatt levő lakásunkba költöztünk. Egy fivérem van, nálamnál 4 évvel idősebb, de ez beteges. A Pali a Zöldfa utca 37-ik szám alatt született.

1874-ben először oltattam be.

Első oktatásomat 4 éves koromban kaptam a mamától, megtanulván magyarul és németül írni és olvasni, mindkét nyelven 100-ig számolni, az öt földrész neveit és lakásomat.

Életem ezen első idejében majd Német Elleméren, majd Rohitson nyaraltam. Öt éves koromban a Diphtheritis egy igen erős, 11 napig tartó rohamát kellett kiállanom, mely után a gyengeség több mint egy évig tartott. A haláltól, minthogy még igen makrancos is voltam az orvosság bevételenél, csak szülőim önfeláldozó ápolása mentett meg.

A betegségnek és következményeinek legyőzése után kezdődött életem legboldogabb kora, mely tartott 1880–1883. 1882. január 5-én vettem első betétemet, 8 frtot a takarékpénztárba. Ez időben kezdtem rendszeresen tanulni még pedig először is Frim Gyulától, de ez máshová tétetvén el, Zavarra mentünk. Pali fivérem ez időben visszatért a Frim-féle intézetből, Gotthard Anna nevű „madame”-nak nevezett német dajka elment tőlünk. Május közepén mentünk Zavarra, még pedig a Lujza szobaleány és egy Henriette Savari nevű francia bonn kíséretében. A papa Pesten maradt. Az út Diószegig elég kellemes volt a vasúton, hanem Diószegtől kezdve, honnan kocsin kellett Zavarra menni, roppant eső esett. Kocsink kétszer is eltévedt, végre egy paraszt ember útba igazított. Végre, sok helyen térdig érő vízen keresztül Zavarra értünk, hol csokoládéval fogadtak. Másnap reggel az akácfák illata lepett meg. Azontúl igen boldogan tellettek napjaim, nem volt semmi gondom, nem kellett semmit tanulnom, kivévn hogy ama francia franciánéval kellett franciául beszélnem, de ez igen könnyen ment. Másrésről meg számtalan kedves multság várt a falun reám . . . Oh mily boldog kor a gyermekkor!

Ama franciánét azonban, megbízhatatlansága miatt elküldte a mama, és helyébe egy német nevelőnőt fogadott hozzám. Gotthard Annát pedig visszafogadta és a Palival, kinek a szabad levegő igen jót tett, külsőrőni minőségben Zavaron hagyta. A hazatérést követett néhány hónap nem múlt a legkellemesebben, mert a német nevelőnő nagyon is szigorú volt. Ezen korban

az a nagy örömem volt, hogy Karácsony estéje egészen váratlanul érkezett el. Ez időben, születésnapom alkalmából megkérdeztetvén, mit szeretnék jobban, egy tortát, melyre nevem van írva, vagy egy kardot, a kardot választottam, mert már mondtam, a tortát megeszem és akkor nem lesz, míg a kard mindig megmarad.

Végre a nevelőnő elment, és a mama egy mégcsak 12 éves svájci leányt fogadott fel. 1881. január 15-ikén meg is érkezett. Neve Meyer Augusztá volt. Ennek működése igen kellemes volt, és nagy részben emelte azon kor különben is nagy boldogságát. Két évig maradt nálunk, ez idő alatt Frim Antal felügyelete alatt az I-ső, II-ik és III. elemi osztályokat végeztem. Ezen két nyáron, 1881 és 1882-ben szintén Zavaron nyaraltunk, hol a Pali állandóan lakott. A kecskeméti utcából még a Bástya utca 1-ső szám alá költöztünk. Ez idő volt életemben a legboldogabb. De ezen boldog állapot nem tartott sokáig. 1882-ben a mama elhatározta, hogy nem nyaral többé Zavaron és haza hozatta a Palit. Mily szomorú volt elválásom ezen helytől! – 1881-ben a papával és mamával Ladenbe mentünk néhány hétre.

1883. január 27-ikén hazament Guszti Svájcba. A tanulni való kissé megnőtt, de a vizsgát június elején letettem. Ez évben a júniust Elleméren, a júliust Rohitson, az augusztust Cilliben töltöttük. De ekkor már kitört rajtam azon erős idegbaj, melynek következményei a legújabb időkhöz elhatottak. Az idegességet erős fogfájás növesztette. Végre a baj annyira fokozódott, hogy már augusztus 12-én este haza kellett Pestre térnünk. Az ezután következő tanév sűrűn meg volt zavarva ideges fejfájásoktól, úgy hogy a IV. osztályba a vizsgát csak 1884. június 20-ikán tehettem le. Ez évben Rohitson és Märzzuschlagban nyaraltunk. A Pali 1883-ban és 1884-ben Elleméren nyaralt, hol aztán 1884-től kezdve ott is nyaraltunk. A következő 1884/1885-iki tanévet a kegyesrendűek budapesti gymnasiumában végeztem. Itt csakhamar kitüntem, de bizonyos iskolatársak fondorkodásai és a vigyázókkal való egyenetlenségek megzavarták a jó helyzetet, úgy, hogy a két utolsó évharmadban már nem dícsértettem meg. A legrosszabb a dologban az volt, hogy bizonyos igaztalanságok miatt még kedvemet is elvesztettem a tanulástól. De mire a dolog az élére állt volna, külön tettem le a vizsgát. (1885. május 31.) Ez év tavaszán bizonyos költői düh szállott meg, melyben számos rosszabbnál rosszabb verset írtam. Midőn azonban Staum Albert költeményeim silányságát szemem elé tartotta, hosszú időre elvesztettem kedvemet a versírástól. 1885 őszen a papa a László-féle magánintézetbe kezdett járni. Frim Antal akkor szűnt meg tanítóm lenni. A László intézetben azonban, minthogy annak számos kisszerűségei nagyon szemembe tűntek, igen rossz állást szereztem magamnak. Ekkor majdnem végképp elvesztettem tanulási kedvemet. Midőn a dolog már nagyon élére állott, a papa kivett engem az intézetből. A László következő jóslattal búcsúzott

el atyámtól: Fel fog nőni, szép, nagy, erős fiú lesz belőle, de nem fog tudni semmit sem!

Bizony, majd hogy teljesedésnek nem indult ezen jóslat. Az utóbbi balsikerek munkakedvemet gyöngíték, a László intézet növendékei közt található ármány még jó világnézetemet is levette. Egyelőre az ágostai hitvallású evangélicus főgymnasiumba írtam be, mint magántanuló. Tanítóm Szoyka Lajos lett. Ezen 1885/86-iki iskolai évben oly szerencsétlenül éreztem magamat, hogy sem a könyvekben, sem az emberek társaságában nem találtam örömet. Ezért gyűjteményeimben kerestem és találtam a kívánt szórakozást. A bélyegeket nagyobb hévvel kezdtem gyűjteni, és megalapítottam gyászjelentés-gyűjteményemet.

E mellett egész lelkemet elfogta a vágy az elmúlt boldog idők után. Tavasszal azonban Szoyka úr elbúcsúzáva, Szepesi urat ajánlotta tanítónak, kinek kitűnő vezetése mellett munkakedvem nemsokára ismét föléledt, úgy, hogy behoztam azon roppant mulasztásokat, melyek a Lászlónál töltött idő elvesztése által keletkeztek. Az évet jó sikerrel végeztem be. Ezen évben más bajokhoz az is járult, hogy midőn az iskolából kivétem, a mozgás hiánya miatt igen elhíztam, ami nagyon hátrányos kezdett rám nézve lenni, amiért a papa 1886. Január 7-ikétől kezdve Magvassihoz kezdett járni a Tüköri palotába. Ezen tanévben még a takarékosági ösztön is annyira meggyengült bennem, hogy be kellett hoznom a fősvénypersely rendszert, mely szerint én egy felnyithatatlan cserépperselybe heti pénzemnek (40 kr) egy negyed részét minden mellékkere-settel együtt mindig betettem.

Rohitson közészerűen mulattam. 1886 szeptemberében a tanulást nagy vontatva elkezdtem; a nagymama és a Pali látogatása megakadályozott úgy, hogy a tanulást csak szeptember 15-ikén kezdhettem meg. Akkor sem ment nagyon jól a tanulás. Hol tudtam a leckémet, hol nem, és senki sem vont nagyon szigorúan felelősségre, mivel megrongált idegrendszerem is akadályozott a tanulásban. 1886-ban kaptam utolsó karácsonyfámat. 1887 február havában Szepesi úr is elvégezte tanulmányait és elutazott. A jeles tanító eltávozása mély szomorúsággal töltött el, nem sejtém még akkor, mily bőségesen kárpótolva leszek saját maga által ajánlott utódjában, Rottenberg úrban. Szepesi úrral leveleznem kellett volna, váltottunk is egy levelet, de ezen levelezés az én hanyagságom miatt abban maradt.

Rottenberg úr tanítása egészen helyreállította munkakedvemet, sőt ő alatta örömet is kezdtem találni a munkában. A viszony közte és köztem mind szívélyesebbé vált. Ő fölélesztette szorgalmamat és takarékoságomat oly annyira, hogy már nem volt többé szükség a fősvény perselyre, mely rendszert meg is szüntettem nemsokára, midőn jövedelmeim tetemesen szaporodtak.

Ekkor hoztam be a negyedelést. Azon pénztárt, melybe megtakarított pénzemet tettem, a régi rendszer emlékéül fősvény perselynek neveztem el.

Ez időben jutott hozzánk az E. M. K. E. egy perselye is, melybe eleinte napjában egy krt, jövedelmeim szaporodtával azonban hetenkint 10 krt tettem és tesztek most is. A vizsgát jó eredménnyel letettem a III. gimnáziumból. E nyáron Rohitson elég jól mulattam. Ősszel, mivel Rottenberg úr nem szereti a késedelmezést, már szeptember elején elkezdtem a tanulást. A tanulás, habár ideges fejfájásaim hátráltatták is, jól ment. A papa ez időben kezdte a gyász-jelentéseket szorgalmasabban hazahozni, úgy, hogy eddig 13 példányból álló gyűjteményem gyors növekedésnek indult. 1888 tavaszán behoztam a gyűjteményi alapot, mely előbb csak gyűjteményeim számára való bevásárlásoknak volt teremtve, de később a linialis persely összes költségeit is átvette. A vizsgát június 10-ikén jó sikerrel letettem. E nyarat Elleméren töltöttük a nagymánál, hol igen jól éreztem magamat. Szeptember 10-ikén az ágostai hitvallású evangélikus főgymnázium V. osztályába mint rendes tanuló íratkoztam. Az iskolában, egyes kellemetlenségeket leszámítva jól megy a dolog.

NÉHÁNY KÖZÖLETLEN DOKUMENTUM

B. Szabó György kevéssé ismert életrajzáról*

B O S N Y Á K I S T V Á N

A négykötetes életműsorozat** révén irodalmi köztudatunkba ivódhatott, hogy a szülőváros gimnáziumában 1940-ben érettségizett ifjú Szabó a zágrábi egyetem bölcsészeti karán folytatja tanulmányait, 1941 áprilisát, az ún. Független Horvát Állam létrejöttét követően pedig Pestre távozik, ahol a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–délszláv szakos hallgatója és a hírneves Eötvös-kollégium lakója lesz. Mint egyik későbbi, 1961-es keltezésű önéletrajzában írja, a pesti egyetemen három szemesztert hallgat le, s akkor megszakítja további tanulmányait egy illegális hazatérése a német megszállás alá került szülővárosába, ahonnan többszöri sikertelen kísérlet után csak 1943 novemberében sikerül átszöknie a határon – azaz visszatérnie Pestre –, s így évet veszít az egyetemen.

Nos, ennek az 1941 májusától 1943 novemberéig tartó pesti életrajzszakasznak a közelebbi megismeréséhez segíthet hozzá bennünket az Eötvös-kollégium levéltárában őrzött néhány fontos dokumentum.

Az első közülük valójában egy hivatali adalék Szabó György 1941. augusztus 24-én Óbecsén kelt gépiratos leveléhez, melyben a Kollégium igazgatójának köszönetet mond az időközben elnyert ösztöndíjért, egyúttal pedig elnézést kér, hogy a bánásgyi háborús körülmények miatt csak határidő múltán tudja mellékelni a kollégiumi felvételhez és tandíjmentességhez szükséges okmányait. Ez a hivatali adalék egyúttal rokoni is:

* Elhangzott 1999. nov. 10-én, a X. B. Szabó Napok becskereki rendezvényén

** B. Szabó György Művei: *Élmény, szerep, hivatás; Tér és idő; A tér és idő árnyékában; Éjszakák, hajnalok*. A kötetek írásait begyűjtötte/kiegészítette, sajtó alá rendezte, az előszókat és jegyzeteket írta, a primer és szekunder bibliográfiát készítette Bosnyák István. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988–1990

Óbecse, 1941. VIII. 19.

Nagyságos
Dr. Szabó Miklós urnak*
a Báró Eötvös collegium igazgatójának

Budapest

Tisztelettel értesitem, hogy unokaöcsém, Szabó György a collegium tagja, a szükséges okmányok beszerzése végett nagy nehezen haza tudott utazni Nagybecskerekre, azonban mindezideig nem tudott visszajönni, s így kérvényét a kitűzött határidőre be nem küldheti.

Nálunk a határátlépés nagyon meg van nehezítve, úgyszólván csak szökni lehet egyik oldalról a másikra, miért is a kérvénye késedelmes beküldése miatt úgy az Ő mint saját nevemben elnézését kérem. Remélhetőleg a szükséges okmányokkal hamarosan visszajön és kérvényét még e hét folyamán beküldheti.

Teljes tisztelettel,
Szabó Mihály
közs. aljegyző

A sikeres egyetemi és kollégiumi felvétel, s az ösztöndíj elnyerése után azonban 1943 júniusában dramatikusan fordulatot vesz Becskereki Szabó György pesti tartózkodása. Erről tanúskodik a kollégiumi igazgatónak az óbecsei rokon-segédjegyzőhöz intézett levele:

Budapest, 1943. június 9.

Tekintetes
S z a b ó M i h á l y
jegyző úrnak.
Ó b e c s e

Igen tisztelt Jegyző Úr!

S z a b ó G y ö r g y, az Eötvös Collegium tagja, a husvétii szünidő alatt engedély nélkül eltávozott a Collegiumból, s ide a mai napig nem tért vissza.

Minthogy sorsáról időközben ellenőrizhetetlen hírek terjedtek el, melyekről a történetek után meg kell győződnöm, hogy felettes hatóságomnak jelentést tehessenek, kérem, hollétéről engem sürgősen értesíteni sziveskedjék.

Tisztelettel
Dr. Szabó Miklós
a B. Eötvös József-Collegium
igazgatója.

* A dokumentumokat betűhív közlésben publikáljuk

Az „ellenőrizhetetlen hírek” írásos forrása is megvan az Eötvös-kollégium levéltárában; nevezetesen, Becskereki Szabó György kollégiumi szobatársának, Kováts Miklósnak egy kézírásos jelentése, mely nyilván az igazgatónak készült:

Szabó György szobatársam a húsvéti ünnepek előtt, nagycsütörtökön elutazott Újvidékre, a Délvidéki Szépművés Céh meghívására, mint mondta. A húsvéti ünnepek után Óbecsére, nagybátyjához szándékozott átmenni. Elutazás előtti beszélgetésünkéből az tűnt ki, hogy a szünet végén, legfeljebb párnapos késéssel okvetlenül vissza fog térni a Collegiumba.

Azonban nem érkezett meg. Többheti hiábavaló várakozás után találgatni kezdtük érthetetlen távolmaradásának okát. Először arra gondoltunk, hogy az alapvizsgára való készülés riasztja vissza; majd, hogy valami jó állást kapott; de semmiképpen sem tudtunk kielégítő módon felelni arra, hogy miért nem értesít legalább minket és miért nem intézkedik ittlévő holmijai sorsáról, továbbá Hajdú Péter tavaszi kabátjáról, melyet magával vitt az útra.

Mivel tudtuk jól, hogy Szabó György bizonyos mértékben a külügyminisztérium szolgálatában áll, továbbá saját elbeszélése alapján, hogy januárban Nagybecskereken a német megszálló hatóságok internálták bizonyos régibb keletű differenciák miatt, önkénytelenül is arra gondoltunk, hogy Szabó Gyurka átment a határon – engedély nélkül – és ott letartóztatták; ezért nem tud sem ő, sem nagybátyja – kinek Szabó György sorsáról nem lehetett biztos tudomása, értesítést küldeni. Ezt a feltevésünket, kerek mesévé kikerekítve, többeknek, névszerint Harsányi Sándornak, Bánhegyi Györgynek és Benczédi Józsefnek így adtam elő:

„Levelet kaptam Szabó György nagybátyjától, Szabó Mihály(?) óbecsei jegyzőtől, melyben a következőkről értesültem: Szabó jegyző úr hivatalos levelet kapott a megszállt bánzági területről, melyben közlik vele, hogy Szabó Györgyöt holtan találták; a zsebében levő iratokból következtetnek nevére, továbbá ugyancsak a zsebében találták nagybátyja óbecsei címét és az én pesti címemet. Ennek az alapján értesített engem Szabó György nagybátyja. A halál körülményeiről semmit sem tud ő maga sem.”

A fenti levél, és a benne foglaltak elejétől-végig tiszta koholmány; Szabó Györgyről semmi pozitív értesülésem nem volt. – A fenti történet valótlanságát viszont, több esetben mindjárt a történet kitalálása után, állítottam. Így Kenéz tanár úrnak is, aki hivatalosan kérdezte meg, hogy van-e értesülésem Szabó György sorsáról.

Ugyanabban az időben, mikor a kiagyalt históriát többekkel közöltem, (máj. 20-a körül), írtam egy levelet Szabó Gyurkának, Óbecsére és a borítékon külön jeleztem, hogy a levél Szabó György esetleges távolléte esetén is felbontandó,

mégpedig nagybátyja részéről. Erre a levélre mindmáig semmiféle válasz nem érkezett.

Budapest, 1943. június 9-én.

Kováts Miklós

U. i. A mesét *Lukácsy* eszelte ki. [Más kézírás és olvashatatlan iniciálé]

Az óbecsei segédjegyző-nagybácsi kollégiumi igazgatónak küldött válasze-vele nem csak életrajzi, de kortörténeti fontossággal is bír:

Óbecse, 1943. június 18.

Mélyentisztelt Igazgató Ur!

Folyó évi június hó 9-ki megtisztelő levelére még csak most van módomban válaszolni.

Unokaöcsém, Szabó György május hó 7-én jött hozzánk bejelentése szerint Újvidékről, ahol valami művésztelepen tartózkodott pár napig. Tőlünk másnap eltávozott azzal, hogy a nála lévő és június 15-ig érvényes utlevéllel átmeny Bánátba, szülei meglátogatására. Azóta mind a mai napig mi sem hallottunk róla semmit: azt hittük, hogy ígérete ellenére, mely szerint visszajövet meg kellett volna bennünket ismét látogatnia, egyenesen visszatért a Collegiumba. Annál inkább meglepett bennünket Igazgató ur levelében foglalt azon értesítés, hogy róla időközben ellenőrizhetetlen hírek terjedtek el. Már azt hittük, hogy valami baj történt vele odaát, mivel, sajnos ott nem a legbiztonságosabb, illetve nem valami rózsás a magyarság helyzete.

E héten kedden véletlenül egy embertől egy érdeklődő levelet tudtam átküldeni szülei részére, melyre a választ ugyanazon ember által ma kaptam meg és sietek Igazgató urnak válaszolni.

Tehát: érdeklődő levelemre, unokaöcsém sajátkezűleg válaszolt. Azt írja, hogy semmi rendkívüli dolog nem történt vele. Átjutott minden baj nélkül. Ellenben otthon megbetegedett és hetekig lázasan feküdt. Tény, hogy itt létekor is igen rossz színben volt. Betegsége tartama alatt lejárt az utlevelének hatálya, s emiatt nem tudott még ezideig a Collegiumban jelentkezni. Leutazott Belgrádba az utlevelének rendezése miatt, mivel a régi utlevelével nem engedték át, habár a visszatérést azzal is megkísérelte. Belgrádban valóságos kálváriát járt végig, de ezideig még eredménytelenül, mert az utlevelet nem kapta meg.

Írja továbbá, hogy irt Igazgató urnak is egy levelet, nem tudja, miszerint, hogyan lehet az, hogy nem kapta meg, de feltételezi, hogy Igazgató ur és az ő levele keresztezték egymást. Mindenesetre irni fog másik levelet. Arra kér,

irjam meg Igazgató urnak, hogy nincs semmi baja, s mihelyt csak lehetővé válik azonnal jelentkezni fog.

Örvendek, hogy mindezt Igazgató urnak jelenthetem és maradtam
Igaz tisztelettel,
Szabó Mihály
s. jegyző

Az óbecsei segédjegyző által feltételezett B. Szabó-levél csakugyan megíródott, s meg is őrződött:

Méltóságos

Szabó Miklós urnak,
a B. Eötvös Collegium igazgatójának
B U D A P E S T.

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Tisztelettel kérek bocsánatot Igazgató úrtól, hogy csak most jelentkezem újra levélben, de itt semmiféle postai összeköttetés nincs és ezt a levelet is éppen úgy, mint a május elején írott levelemet, csak csempész úton tudom átjuttatni. Hogy a levél valamikor címzettjéhez kerül, az nagyon kérdéses dolog. Ezért szükséges, hogy minden levélben röviden összefoglalja a történeteket, feltételezve, hogy a címzett nem kapta meg az előző értesítést.

Az egész második félévem a betegség jegyében zajlott le, amely egészségi állapotom rohamos hanyatlását eredményezte és állandó kimerültség, kedvetlenség és bágyadság érzetét keltette. Különösen a gyenge kimenetelű agyrázkódás óta, amelyet a Collegium elsötétített lépcsőházában szenvedtem április közepe táján, teljesen letört. Nem volt szándékomban elhagyni a Collegiumot a husvéti vakációra sem, de egy ujvidéki orvosismerősöm rábeszélésének engedve leutaztam hozzá, aki alapos vizsgálat alá vett. Orrcsontrepedést konstatált, ezenkívül szivgyengeséget és teljes idegkimerültséget. Azonnal intézkedett, hogy megfelelő kezelésben részesüljek. Tanácsára később hazautaztam, mert nyugalomra és sok pihenésre volt szükségem. Ekkor jelentkeztem, és megirtam szándékomat. Azóta május első napjaitól kezdve a mai napig itt élek Nagybecskerekén szüleimnél. Egészségi állapotom javulóban van, bár még mindig nagyon fáradtnak és életuntnak érzem magamat. Az állapotok itt rettenetesek. Szüleim nagyon szegény anyagi viszonyok között élnek és képtelenek azokat az élelmiszerárakat megfizetni, amelyek itt vannak. Így pl. 1 kg. zsir 200 P. és ehhez mérten a többi árak. A megszállók nyomása is

napról-napra érezhetőbbé válik és minden nehézség a magyarságra hárul. Borzalmas és szenvedésekkel teli élet van itt.

Már régen, ha félig holtan is, elakartam inni, mert szüleim szenvedése és állandó éhezése rendkívül lesújtó hatással volt rám és állandó magas idegfeszültség sorvasztó légkörében éltem. Elmenni azonban nem lehet! A német hatóságok nem adták meg az utlevelet és a menekülés ebből a zárt ketrecből lehetetlenség. Egy levél nem juthat át, hát egy ember! Megkíséreltem már mindent, de eredménytelenül.

Nem érdekel már semmi és senki. Heteken át fekszem lesötétített szobában és a falakat nézem. Érzem, hogy egy szebb hivatás és élet vár rám, de hiába akarom azt elérni – nem lehet. Lemondtam már mindenről, amiről ember lemondhat és egyetlen vágyam van: átkerülni ismét és jóvá tenni mindent és újra kezdeni az életet. Hogy ez sikerülni fog-e és a hatóságok hogyan bírálják majd el újabb beadványomat? Nem tudom.

Igen tisztelt Igazgató Ur! Nagyon szépen kérem, hogy ne méltóztassék haragudni hanyagságomért, de nem rajtam, hanem a körülményeken múltott, hogy nem tudtam előbb jelentkezni, mint május közepe és mint a lenti dátum. Hiszem, hogy igazgató úr megérti helyzetemet és már éppen úgy, mint más esetben is elnéző lesz velem szemben. A különleges helyzet és a körülmények néha mászás súllyal nehezednek az emberre és alattuk minden szép szándék és nemes gondolat hiába való.

Mégegyszer kérve Igazgató úr elnézését és megértést, maradok

mély tisztelettel:

Nagybecskerek, 1943. VI. 14.

Szabó György

a B. Eötvös Collegium tagja

Kollegistánk ékezet nélküli írógépen írt és sietősen, sok hibával fölékezett magyarázkodó levelét két hónap múltán egy újabb követi:

Méltóságos

Dr. Szabó Miklós urnak
a B. Eötvös Collegium igazgatójának

Budapest.

XI. Nagyboldogasszony utja 11–13

Igen tisztelt Igazgató Ur!

Több eredménytelen kísérletezés után sikerült a múlt héten átszöknöm a határon. Pillanatnyilag Ujvidéken tartózkodom és számításaim szerint kedden vagy szerdán utazom Budapestre. Szeretném Igazgató Urral tisztázni kollégi-

umi tagságom kérdését, amely számomra eldönti a továbbtanulás lehetőségét vagy lehetetlenségét is.

Egészségi állapotom kielégítő, bár az éjszakai fürdőzés a Tiszában egy kis megfázást eredményezett. Orvosaim szerint októberig teljesen rendben jövök.

Tisztelettel kérem Igazgató Urat, hogy megértését és irántam való jóságát most sem tessék megvonni tőlem és mulasztásomat a körülményekkel és nemcsak az én hanyagságommal méltóztassék magyarázni.

Abban a reményben, hogy személyesen minden kérdést tisztázni fogok Igazgató Ur előtt és remélve a méltányos meghallgatást, maradok

Ujvidék, 1943. augusztus 15-én.

mély tisztelettel:

Szabó György

a B. Eötvös József-Collegium tagja

Újabb három hét múlva aztán megíródik Becskerekai Szabó György lakonikus lemondása két címzetthez is:

Mélyen tisztelt Igazgató Ur!

Elutazásom meggátolt abban, hogy ígéretemnek eleget tegyek és így postán küldöm el a lemondásomat. Az anyagi ügyekben már levelet irtam Rudai tanácsos urnak és remélem, hogy hamarosan az is rendeződik.

Ujvidék, 1943. szeptember 7-én.

Mély tisztelettel:

B. Szabó György

Nagyméltóságú

Szinnyei Merse Jenő

Vallás és Közoktatásügyi miniszter urnak

Budapest.

Alulírott Szabó György bölcsészhallgató a Báró Eötvös Collegiumi tagságomról ezennel lemondok.

Ujvidék, 1943. szeptember 7-én.

Mély tisztelettel:

B. Szabó György

A pesti életszakasz ezzel a lakonikus lemondással nem zárul le teljesen; miként a már idézett önéletrajz állítja, írónk-festőnk 1943 novemberében mégis feljut Pestre, ahonnan csak az egész ország életében bekövetkezett dramatikus fordulatot követően tér véglegesen haza Nagybecskerekre. „1944. március 19-e után, amikor a németek megszállják Magyarországot, a megszálló

hatóságok több ízben is keresnek Budapesten. Ekkor végleg hazatértem, és a felszabadulásig a megszállás alatti Bánságban éltem” – írja az önéletrajz szerzője 1961-ben, s ezzel életútjának immár egy újabb, viszonylag szintén feltáratlan szakaszára utal, amelynek első ismert ténye az, hogy B. Szabó 1944 októberétől Észak-Bánát Egységes Népfelszabadító Frontja ún. Agitprop-osztályának grafikai és képzőművészeti előadója Petrovgrádban/Zrenjaninban, s ilyen minőségben szervezi meg 1945. május elsejére az ország egyik legelső antifasiszta képzőművészeti tárlatát.

Az 1944 márciusától 1945 májusáig tartó rövid, ám igen fontos életszakasz föltárása a szülőváros levéltárában még nem történt meg, holott általa nyilván világosabb képet kaphatnánk az Eötvös-kollégiumról való lemondás egyelőre még meglehetősen homályban levő mélyebb okairól is. Ez az érdekesnek, sőt szakmailag érdekfeszítőnek ígérkező levéltári kutatómunka természetesen a szülőváros mai helytörténetzeire vár, és merjük remélni e jubileumi alkalomból, hogy a Becskereki Szabó György Napok jövőre induló második évtizedének legelső rendezvényéig sor is kerül rá.

DOKUMENTUM

KOSOVÓI KÓRSÁG

MAJOR NÁNDOR

MÁSODIK HÓNAP

Április 23-án, pénteken

Az éjjel Belgrád központjában lebombázták az állami rádió és tévé székházát. „A szívét”, így fejezték ki magukat. Ez már több a soknál. Persze, az ellenzéki sajtó teljes elhallgattatása után, az állami tévé felelősségét – uszítása miatt – nem mérhetjük „normális” mércével a háborúban történekeért, mégis, a székház bombázását elfogadhatatlannak találom. Hat órát szünetelt a műsor, azután valami pótmegoldást letek. Az állami tévén ismét szóltak a harci dalok, zúgtak a harsonák, miközben Dušan cár középkori szerb birodalmát mutatták egy térképen: csaknem betöltötte az egész Balkánt. Furcsa aspiráció. A pót-tévének az volt az első dolga, hogy a Milošević-rezidencia bombázása miatt – tegnap ezt kommentár nélkül hagyták – terrorista merénylet végrehajtásával vádolja a NATO-t.

A külföldi adók sokat foglalkoztak a Kosovói Felszabadítási Hadsereg 18-án kelt, a NATO parancsnokságához címzett, késve érkezett levelével. Ennek a levitézlett „katonaságnak” a vezérkara arra figyelmeztetett, hogy a bombázások önmagukban véve elégtelenek, a „szerbek” szétszórták tankjaikat és ágyúikat a letarolt albán falvakban, onnan zavartalanul pusztítanak tovább. Felszólította tehát a NATO-t, küldjön mielőbb szárazföldi sereget is, hogy végre az albán nép is élvezhesse a szabadságot. De vajon a KFH megtett-e már minden tőle telhetőt, hogy azután ilyen kérelemmel hozakodhasson elő? Mintha bátorság híján ki szándékozná várni a fejleményeket. Mintha mással szeretné kikapartatni a tűzből a maga forró gesztenyéjét. Mert ha ez a KFH még az atomizált szerb seregek sejtjeivel sem képes egyenként sikerrel felvenni a harcot – hiszen épp semmit sem hallani róla –, akkor bizony szegénységi bizonyítványt állított ki magáról.

A szerbiai kormány úgy döntött, minden alkalmazott és nyugdíjas ezennel járulékot fog fizetni, hogy azok az alkalmazottak is megkaphassák a fizetésüket, akiknek a gyárát, intézményét a NATO-sok lebombázták. Kollektivisták könyörületesség. Csakhogy: ha így folytatódik, akkor az utóbbiakból hamarosan többen lesznek, mint az előbbiekből. Meg hát: a nyugdíjasoktól csak akkor lehet levonni, amikor már valaki előteremtette a nyugdíjakhoz szükséges összeget. S köztudomásúlag az a baj, hogy ezt sincs, aki megkeresse. Mindenesetre, biztos léptekkel haladunk az öskommunizmus felé.

Viszont kész csoda: e nyomasztó háború ellenére kenyeret, tejet egész nap korlátlanul kaphatni, hozzáférhető áron. Mintha csak gondtalan békeidőben élnénk.

Április 24-én, szombaton

Megkaptam a nyugdíjamat. Lehet, hogy többször már nem is kerül rá sor. Hosszan kanyarogtunk, előbb a szelvényért, azután a pénztárnál. Túl nagy volt a csend, senki sem szidta a rezsimet sem, meg azokat sem, akik bombát szórnak az országra. Szurkoltam, meg ne szólaljanak a szirénák, s ki ne tegyék a szűrőmet. Szerencsém volt.

Estefelé Piszárékkal, Jankovichnéval nálunk. Pönci kiváló pizzát sütött. Vendégeink elmondták, pénteken, dél körül, valósággal pánikba estek az emberek a városházán, a postán, a város központi terén. A hivatalnokok felsőbb parancsra idegesen kitessékelték a feleket, s maguk is rohantak le az óvhelyre, noha nem volt légiriadó. A főtéren sem engedélyezték a szokásos rockkoncertet. Jankovichné szerint K. Gitta telefonált neki, pontos értesülései vannak, hogy percekben belül bombázni fogják a posta épületét, tegye a dolgát. S mert Jankovichné kifigurázta, K. Gitta lehordta, mint egy gyermeket. Erre Jankovichné is begyulladt. Zavarai támadtak. Józsi szerint az Interneten jönnek „biztos értesülések” Angliában, Németországban, Franciaországban élő szerbek aláírásával. Alighanem ilyesmi lehetett a pánik forrása.

Még mindig nem világos, miben állapotodt meg Csernomirgyin Miloševićtel. Két napja hányódik a világ, kinek higgyen. Ami engem illet, egyiküknek sem. Túl sok a manőverezés. Csernomirgyin hat pontba foglalta a megegyezést. A legfontosabbnak azt tartotta, hogy Milošević végre elfogadta nemzetközi fegyveres erők telepítését, s abban az esetben, ha a NATO *ideiglenesen* leállítaná a bombázást, Milošević is hozzáfogna csapatainak kivonásához. Nyugaton tüstént reagáltak: ez kevés. Merthogy Milošević évekig el-tárgyalgatna, ha már a NATO *ideiglenesen* leállítaná a bombázást. Erre a hazai külügyminiszter „pontosította” Csernomirgyint. Szerinte Milošević nem nemzetközi fegyveresekre, hanem csak megfigyelőkre gondolt, kikötve azt is, hogy

a megfigyelők között egy se legyen azokból az országokból, amelyek részt vettek az agresszióban. Ezenkívül a megállapodás fontos pontja volna, hogy a nyugatiak mindent, amit leromboltak, kötelesek újjáépíteni. Már úgy látszott, hogy Csernomirgyin csupán rossz postása volt Miloševićnek, midőn Csernomirgyin – ha jól láttam – sértődötten kitálalt: már hogyme állapotok volna meg fegyveresekben; az csak agyrém lehetne, hogy egy ilyen háború után fegyvertelen nemzetközi megfigyelők bárkinek biztonságát nyújthatnának.

A NATO félcentenárium ünnepségénél már csak az új kosovói stratégia bizonyult szerényebbnek. A szövetség legrangosabb emberei úgy döntöttek, hogy Fischer német külügyminiszter áthidaló javaslatát követik. Abban is megállapodtak, hogy szárazföldi csapatokat egyelőre nem vetnek be. Ha időközben meggondolnák magukat, legkésőbb júliusban cselekedniük kellene, hogy a tél beállta előtt az albán menekültek is hazajuthassanak. Hova? Porrá lőtt otthonukba?

Számunkra csak ez az újdonság: ezennel szigorú üzemanyagzárlattal sújtják az országot. Ezzel akarják megbénítani Milošević hadseregét. Meg tán magát az országot is. Közben folytatják a bombázást. Clinton emlékeztetett rá, hogy Irak csak a 47. napon tört meg. És ha mi rekordot döntünk?

Orbán Viktor végül betette a kaput. Bejelentette, hogy Nyugatról repülőgépeket fognak áttelepíteni Magyarországra, úgyhogy ezután onnan kerülnek majd bevetésre Kis-Jugoszlávia ellen. Fogadkozott, hogy ez még belefér a NATO-val korábban kötött megállapodásba. Miképpen korábban ugyancsak fogadkozott, hogy Magyarország semmit sem fog tenni, ami a szerbiai magyaroknak ártana. Márpedig az talán világos, hogy a szerbiai magyarok számára nem mindegy, vajon Olaszországból vagy Magyarországról jönnek-e a gépek Szerbiát bombázni. Az újvidéki rádió híreiben eddig is csaknem minden bombázáskor hazugul ezt állították: „a gépek Magyarország felől érkeztek”. Uszítás, ugyebár. Másrészt, Orbán a minap ezt találta mondani: a NATO védelméről biztosítja a szerbiai magyarokat. Ez Romániában és Szlovákiában, mely országok mielőbb be szeretnének jutni a NATO-ba, nyilván jótékonyan hatna, de Szerbiában, mert fegyverrel fordult szembe a NATO-val, vörös posztóként hat: megnevezi az ország ellenségének a védenkeit. Köntörfalazás helyett jobb volna töredelmesen bevallani: odaát olykor egyik-másik nemzetrészt érdekét kénytelenek lesznek feláldozni az államérdek oltárán. Erre bizony nincs orvosság.

Április 25-én, vasárnap

Jankovichné, reggel: az éjjel rettegve ért haza. A Tanurdžić-palotában, a főtéren lakik; kivilágított, széles utcákon haladt. Úgy érezte, kísértetvárosban

bolyong: sehol egy lélek. Csak néhány kapubemélyedésben pillantott meg egy-egy ácsorgó katonát.

Kinéztünk a piacra. Gombát és húst, egy csokor orgonát és gyöngvirágot vettünk. Találkoztunk Duško Vasić újságíró kollegámmal, akivel '56 őszén egy ifjúsági csoporttal Belgiumban jártam; az volt az első utam Nyugatra. Legotthonosabban Liège-ben mozogtam, többnyire szocialista fiatalok között. Emlékezetemben azonban legjobban Spa nyaralóváros maradt meg, ahonnan a német vezérkar az első világháború nagy részét levezényelte. Onnan hoztam első táskairógépemet. Két héttel hazatértem után Pesten kitört a szabadságharc.

Duško fia és lánya is, családostul, kint él Kanadában; fia a vómmel komaságban van. Mondja, fia is, lánya is hívja őket, hagyjanak itt csapat-papot, költözzenek ki Kanadába. Túl öregnek érzik magukat. Most meg már látogatóba is nehéz menni: vízumot is csak a bukaresti kanadai követségen szerezhet be az ember.

Délután benézett hozzánk Nagypál Gabi és barátnője, Zsaki. Mindketten egyetemi hallgatók, Gabi a színművészetire, Zsaki magyarra jár. A Danilo Kiš utcában béreltek lakást. Azt mondják, a szomszédságukban, egy ötemeletes, alig befejezett, de még üres lakóházba egy este ripsz-ropsz beköltözött a katonaság. Foghatják a fejüket, a vállalkozó is meg a tulajdonosok is. Azt hittem, hazamentek, mint a többi diák, Gabi azonban a színháznak és a rádióknak dolgozik, Zsaki meg írja a dolgozatát Mészöly rendhagyó családregényéről Bányainak. Most, tréningként, épp *A Buddenbrook házat* olvassa Manntól.

Órákon át belefeledkezve beszélgettünk: egykori kalandos portyáinkról a régi Jugoszláviában, arról, milyen ritka – s miért ritka – a jó hangjáték, mi kell ahhoz, hogy a filmeket jól szinkronizálják, meg egy furcsa értelmiségi játékról, az idegen szavakra alapozva, amit Zsaki „vujaklijázásnak” nevezett. Persze, Vujaklija az idegen szavak szerb szótárának a szerzője. A hangjátékok „hangszerűségével” kapcsolatban Wolfgang Hildesheimer *Walser úr hollói* jutottak az eszembe: Walser úr, ha beszéd közben sikerült kihoznia a sodrából, partnerét egy varázsige segítségével hollóvá változtatta. Kellő pillanatban figyelmeztette is áldozatát, mi fog történni, ha nem türtőzteti magát, de egynek sem sikerült közülük elkerülnie sorsát. Walser úr háza körül jókora varjúcsapat károgott, tizenvalahányan rokonságából. A rikácsoló emberi hang fokozatosan varjúkárogássá változott, s távolodni kezdett a hallgatótól. Realitásként érzékelhettük, hogy gyilkosságnak voltunk a fültanúi. Szerintem nincs jobb példa a hangjáték „hangszerűségére”. Azután Sinkovics Imre visszaemlékezése került szóba, aki egyszer azzal nyúglódott, hogy Jean Gabint magyarra szinkronizálja. Csakugyan, hogyan festett volna Jean Gabin például Darvas Iván

hangjával? A mostani magyar szinkronizációk nagy része már kommercializált; rossz hanganyaga miatt egyik-másik film csaknem élvezhetetlen. Az ám, a hang mint kifejezőeszköz! Sohasem felejttem el Harold Pinter egy drámáját – szövegét olvastam, filmváltozatát láttam –, amelyben egy férfi és egy nő semmit sem tett, csak ült és beszélgetett, és a semmitmondó mondatok mögött egyszer csak roppant feszültséget érzett az olvasó. Amikor a dráma végén az aktőrök felkeltek, az olvasó már tudta, hogy a szintéren egy világ omlott össze, noha a szereplők egy szóval sem céloztak az összeomlásra. Ezt csak a hang apró rezzenéseivel lehetett élményszerűen kifejezni.

Pönci ismét pizzát sütött, jó bort ittunk hozzá, aztán meg fagyaltot ettünk. Gabiék tíz után tértek haza.

Még soká olvastam. Egy ideig az emlékezetemben élő Pinter-drámát kerestem. Mindhiába. A Papéktól hozott *Nagyvilág*okban három kurta Pinter-drámát is találtam, sorra végigolvastam őket. Nem ezeket kerestem. Az egyikben találtam *arra* emlékeztető semmitmondó mondatokat, de a feszültség meg sem közelítette azt a bizonyosat. Nézzük csak:

„Fred: De rég is volt

Charlotte: De rég is volt.

Fred: Hát nem?

Charlotte: De igen. Évszázadokkal ezelőtt.

Fred: Épp olyan szép vagy, mint valaha.

Charlotte: Te is.

Fred: Én? Én aztán nem.

Charlotte: De igen. Bizonyos értelemben. Legalább ha belegondolok.

Fred: Hogy érted azt, hogy bizonyos értelemben?

Charlotte: Hát úgy értem, hogy éppen olyan szép vagy, mint valaha.

Fred: De én sohasem voltam szép. Akárhogy is vesszük.

Charlotte: Ez igaz. Nem voltál. Akárhogy is vesszük. Kurva nagy marhaságokat beszéllek. Bizonyos értelemben.

Fred: A beszéded mindig is illetlen volt.

Charlotte: Az. Botrányos.

Fred: Tetszik neked ez az estély?

Charlotte: Évek óta nem voltam ilyen remek estélyen.

Fred: Azt mondtad, meghalt a férjed.

Charlotte: A micsodám?

Fred: A férjed.

Charlotte: Ja igen, a férjem. Hát igen. Úgy van. Meghalt.

Fred: Hosszú betegség vitte el?

Charlotte: Rövid.

Fred: Vagy úgy. Szóval gyorsan ment.

Charlotte: Igen, gyorsan. Röviden és gyorsan.

Fred: Jobb is így.

Charlotte: Gondolod?

Fred: Azt gondolná az ember.

Charlotte: Vagy úgy. Értem. Persze. Kinek jobb?

Fred: Hogyan?

Charlotte: Azt mondtad, jobb is így. De kinek jobb?

Fred: Neked.

Charlotte: Az más. Még jó, hogy nem azt mondtad, hogy neki.

Fred: Pedig azt is mondhatnám. A gyors halál jobb, mint a lassú. Ez magától értetődik.

Charlotte: Egy fenét. Különben is fogadni mernék, hogy lehet gyors is, meg lassú is egyszerre. Fogadni mernék. Lefogadom, hogy a halál lehet ilyen is meg olyan is egyszerre. Egyébként nem is volt beteg.

Fred: Még ma is nagyon szép vagy.

Charlotte: Az az érzésem, az utcán történik valami.

Fred: Mi?

Charlotte: Az az érzésem, az utcán történik valami.

Fred: Az utca a mi dolgunk.

Charlotte: Ki az a mi?

Fred: Hát mi . . . te ne tudnád?

Charlotte: Úristen, de jóképű vagy! Nem viccelek. Még ma is milyen csinos vagy! Hogy csinálod? Diétázol? Milyen az életmódod? Tényleg, milyen az életmódod? Hogy csinálod, hogy ilyen . . . nem is tudom . . . hogy ilyen . . . nem is tudom . . . ilyen karcsú, ilyen tetre kész vagy?

Fred: Tisztán élek.”

Ez a beszéd nem a szándék vagy a vágy kifejezésére, hanem leplezésére, de sejtetésére is szolgál. Tudjuk, mi a helyzet a színtéren. Rengeteg múlik a hang kifejezőerején.

Epp itt tartottam, amikor sorozatosan rakéták robbantak. Rengett a házunk, mindenki felébredt. Éjfél után egy óra múltott pár perccel.

Április 26-án, hétfőn

Az éjjeli rakéták a Žeželj-hídnak szóltak, négy-ötszáz méterre tőlünk. Ezúttal a híd teljes hosszában a Dunába rogyott. Mire való volt ez, ha már eddig is használhatatlan volt? Pönci felhívta Kós Editet, aki a hídhöz legközelebb eső toronyházak egyikében lakik. Jól megúsza, épp nem volt otthon. A környékre betondarabokból valóságos zápor zúdult. Szomszédjánál egy emberfejnyi betondarab bevágódott az ablakon, s összezúzta a lakást. Azt

rebesgetik, a hazaiak is robbantásra kész állapotban tartották a hidat: ha már ledől, minél kisebb darabokban kerüljön a folyóba. Azoknak, akiknek majd ki kell emelniük a betontömböket, nem lesz könnyű dolguk.

Zorke felébredt a robbanásra, kiment a konyhába vizet inni, s az ablakon át látta, amint az udvar végi szomszédja kertjébe – talán százméternyire tőle – becsapódott valami. Nagy lángot vetett, port csapott, füstöt eresztett, azután kialudt. Zorke tüzéségi lövedék becsapódására gondolt. Nem ment ki körülnézni. Reggel látta, néhány cserép megsérült a garázsán. Háza négy-öt kilométernyire fekszik a Žeželj-hídtól.

Bordás Győzőnek dél körül kéziratot vittem a *Híd* számára. A második emeleten találkoztam Németh Pistával. Háborgott Kasza állítólagos lagymatagsága miatt. Azt mondta: tisztelteti. Azt válaszoltam neki: nagyobb bajunk, hogy az olaszországi, angliai, németországi repülőtereken kívül ezután épp magyarországiakról is bombázzák majd Kis-Jugoszláviát. S miért mondja folyton Orbán Viktor, hogy a NATO tekintettel van a szerbiai magyarokra? Úgy véd meg minket a NATO, ahogy a kosovói albánokat. De Pista hite nem ingott meg. Mintha Isten ostorának tekintette volna a NATO-t.

A kamenicai motoros kompról rémisztő hírek keringenek a városban. Ötven helyett nyolcvan is felmászhatnak rá, amikor pedig a Duna közepére érnek, s a hullámok felcsapnak a mélyen merülő kompra, a révészek ordibálni kezdenek: vagy a csomagokat dobálják a folyóba, vagy az utolsó tíz ember ugorjon a Dunába. És bizony hullottak már a csomagok. De pánikhelyzetben minden kiszámíthatatlan. Zita kollégái – a kamenicai tüdőgondozóból – olykor két-három kompot is futni hagynak, mert nem hajlandók túlterhelten felszállni.

A verandán kávéztunk. A pázsit gyönyörű. Feketerigók böngésztek a pázsiton. Pityu fáradhatatlanul kerékpározott a pázsitot szegélyező betonlapokon. Már-már alkonyodott.

Este megtudtuk: Vuk Drašković tegnap a Studio B-ben azt nyilatkozta, elég volt a hazudozásból, végre közölni kell a néppel: a NATO nincs széthullás előtt, s Szerbia ne áldomjon győzelemről; Oroszország nem fog Szerbiának fegyverrel segítségére sietni, s nem robbantja ki miatta a harmadik világháborút; a világ közvéleménye nem támogatja, ellenkezőleg, elítéli Szerbiát. Drašković szerint a menekülteket természetesen haza kell engedni, Kosovónak autonómiát kell adni, s az ENSZ égisze alatt fegyvereseket is kell Kosovóba engedni. „Sokak számára a háború csak ürügy volt arra, hogy mindazt megtegyék, amiről békében csak álmodoztak, de nem merték rászánni magukat”, mondta Drašković.

Mármost: Drašković úgy tett, mintha a föderális kormány nézetét tolmácsolná, amelynek alelnöke. Vajon Drašković Miloševićtel egyetértésben puhatolozik-e? Aligha hihető, hogy Milošević, annyi bizalmasa mellett, épp

Draškovićot bízná meg ezzel a kényes feladattal. Milošević nem bízik Draškovićban. Drašković a megszámlálhatatlan pálfordulásoknak az embere. Tehát inkább kakasnak vélem, aki elsőnek – túl korán? – kukorékolt.

Felhívtam Bognár Misit. Jól megvannak. Menjünk május elsejére Moholra, mint a korábbi években. Tíz-tizenketten lennénk, négy-öt család. Megköszön-tem. Az idén itthon maradunk. Azt mondja: vegyek egy disznót, és süssem le; ilyen még nem volt: élő súlyban mindössze nyolc dinár kilója, miközben a tavalyi krumplit hat dinárért mérik.

Április 27-én, kedden

Mára már kiderült, hogy a NATO nem is hajthatja végre Kis-Jugoszlávia ellen a saját csúcsának minapi határozatát: a kőolajtermékek embargóját. Megállíthatja ugyan a tartályhajókat, de amelyek nem hajlandó engedelmess-kedni, azt útjára kell bocsátania. Kiderült, hogy a világ minden tájáról, magából Amerikából is – méghozzá a Texaco cég – szállítanak kőolajtermékeket Kis-Jugoszláviába. Oroszország ország-világ előtt fügét mutatott a NATO-nak. A károkozáson kívül tehát mi a frász értelme volt lebombázni a szerbiai kőolaj-finomítókat? Így a minapi NATO-csúcs határozatai annyit sem érnek, mint a kiskutyaugatás.

A rossz benyomást csak fokozta, hogy a nagy garral meghirdetett Apache helikopterek, amelyeknek az lett volna a dolguk, hogy a tankokat, ágyúkat, rakétákat, kamionokat megsemmisítsék, napok óta ott vesztegelnek Albániá-ban, miközben egy már le is zuhant közülük. Az, hogy még mindig nem vetették be őket, csak azzal magyarázható, miszerint a szerbiai légelhárítás még mindig túl erős számukra. Úgy bizony. Clinton a felhőkből bombázva gondolja legyőzni Miloševićet. Ez gyermekes elképzelés. Ezenkívül: mintha a NATO szándékosan kerülné, hogy szerbiai harci eszközöket és haderőt találjon el. Kiürített, agyonbombázott kaszárnyákat és repülőtereket bombáztat nap mint nap. Nyilván tudja, hogy nincs bennük se fegyver, se katona, meg azt is, hol a fegyver, hol vannak a katonák. Tony Blair egyedül maradt a NATO-csúcson azzal a javaslatával, hogy vessenek be szárazföldi csapatokat is, de nincs kizárva, hogy végül is neki volt igaza. Pusztán a károkra azokban az országokban, amelyekben minden társadalmi, illetve állami, s nem magántulajdonban van, másként reagálnak, mint a tőkés országokban. Túl nagy megrázkódtatás nélkül visszarendeződnek ősközösségi szintre. Terjed tehát a felfogás, hogy a NATO végül is képtelen elbánni a szerbiai katonasággal. Az albánok zöme viszont kitámolygott az országból. Visszajöhetnek-e majd azok, akikről elszedték minden papírjukat, községükben pedig elégették az anyakönyveket?

De vajon Clinton le akarja-e egyáltalán győzni Szerbiát, vagy megelégedne azzal is, ha ebben a háborúban győztes sem, vesztes sem lenne? Mert Csernomirgyin mintha ilyen megoldás után kutatna. S mintha a Nyugat reményteljesen követné Csernomirgyin szófacsaró adjazkodását. Világos: ha nem lenne vesztes, Szerbiának az felérne egy győzelemmel. S úgy is viselkedne, mint aki győzött.

Elindultam R. B. – horvátországi menekült – toleranciaklubjába. A kapura plakátnyi proklamációt ragasztottak az ENSZ-bombázás ellen. Csakhogy R. B. nyilatkozatában – saját aláírásával látta el a papírt – néhány bántó fogytékosságra bukkantam. Először is, R. B. a NATO-bombázást kizárólag a szerbség, voltaképpen a horvátországi szerbség sérelmei szempontjából ítélte el. Azt állította, a horvátországi szerbek „az utolsó napon” éppúgy aláírták a Z-4-es béketervet, mint az albánok a párizsit, a NATO mégsem sietett a szerbek segítségére – Horvátországot bombázva –, mint ahogy azt most Szerbiával szemben teszi. Ez azonban, egyszerűen, nem igaz: a horvátországi szerbek sohasem írták alá a Z-4-es béketervet. Azután meg: a kiáltvány még csak meg sem említette az albán menekülteket, nemhogy együttérzését fejezte volna ki velük, legalább hazatérésüket sürgetve, ha már nem volt hajlandó Miloševićnek felróni a reá háruló felelősséget. Nem éreztem elég korrektnek a nyilatkozatot. Megfordultam, s lehangoltan hazamentem.

Este hallottuk, Drašković újabb nyilatkozatot adott. „Ez a háború csak a haza, s nem a szocialista meg az újkommunista pártok védelmében folyhat”, mondotta haragosan. Lám csak. Itt már elmozdult valami. De akármilyen is, a dolognak aligha lesz hozadéka. Drašković hitelét veszített ember.

Április 28-án, szerdán

A külföldiek reggel még találgatták, kinek a nevében beszél, s mire számít Drašković, estére meg hősünk kirepült már a kis-jugoszláviai kormányból. A közlemény szerint azért, mert álláspontjai ellenkeztek a kormányéval, meg hát: rombolta a kormány tekintélyét. Erre lemondott a Drašković-párt három föderális minisztere is. A nyugatiak, nagyon helyesen, tüstént levonták a következtetést: az öntelt és ingatag Drašković szólóakciójára nem érdemes odafigyelni. Meg aztán: Milošević még igen erősnek érezheti magát, ha minden teketória nélkül megválhatott Draškovićtól, s ennek Milošević környezetében sem meg az országban sem lett érezhető következménye. Mert valóban nem lett. Senki meg sem ugatta Draškovićot. A rezsím arra sem érdemesítette, hogy befeketítse az elkalandozó pártvezért.

Viszont nagy meglepetést keltett, hogy Rugova négy pontba foglalt megálapodást – vagy csak közleményt? – írt alá Milutinović szerbiai köztársasági

elnökkel. Végre hallhattuk Rugova hangját is a tévén. Arról makogott – igen, makogott! –, hogy az új körülmények között a bizalom javítása a legfontosabb dolog; most nagyobb a bizalom, mint korábban volt, noha volt bizalom azelőtt is. Ilyen stílusban: estére tánc lesz, ha eső nem lesz, ha lesz, akkor nem lesz. Paff voltam ekkora badarság hallatán. Arra gondoltam: milyen helyzetbe kerülne a bombázgató Amerika, ha Rugova különmegállapodásra jutna Miloševićyre? És ha ezt tenné, maradna-e még Rugovának követője? Egy megállapodás mindenképpen megtépné a NATO-intervenció hitelét. Ennek a veszélynek a meglöbögésével igyekeznek-e Milošević rávenni Amerikát, hogy engedékenyebben fogadja Csernomirgyin közvetítését? Vajon ezt akarja-e mondani nekik: nézzétek, ilyen rugovák miatt háborúztok ellenünk? Vagy pedig: ha Rugova mellénk áll, akkor Amerikának már csak a „terrorista” KFH maradhat szövetségesül! Érdemes lesz-e Amerikának folytatnia? De mintha Milošević ezzel még Csernomirgyint is megfosztogatta volna: ne légy engedékeny, mert közben megegyezünk Rugovával, s Oroszország hoppon marad közvetítő szerepével. Akkor aztán nem lenne mit lefölnöznie!

Csak hogy a közlemény túlságosan üres volt: azonnal fel kell újítani a tárgyalásokat Szerbia kormánya, az albánok és a többi nemzeti közösség képviselője között egy széles körű autonómia érdekében; a tárgyalások közvetlenek lesznek, s minden fél számára elfogadható megoldásra kell jutni; vendégként a nemzetközi közösség képviselője is részt vehet a tárgyaláson; új, ideiglenes kormányt kell alakítani, amelynek összetételét és reszortbeosztását a jelenlegi körülmények figyelembe vételével kell meghatározni. Ez minden. Milošević hónapok óta ismételt pontjai. Még a tárgyalások megkezdéséhez is kevés. Érdemi dolgokról semmi. Egy szó sincs arról, lesz-e Kosovónak parlamentje, kormánya, rendőrsége, igazságszolgáltatása, önálló költségvetése, s ha igen, milyen felhatalmazással; lesznek-e nemzetközi katonai ellenőrző alakulatok? Ettől a közleménytől az amerikaiak sem meg az oroszok sem fognak megszéppenni. Milošević olyan messze van még a megállapodástól, mint Makó Jeruzsálemtől. De mit jelentsen az, hogy Kosovóban új összetételben, új ideiglenes kormányt kell alakítani? Talán csak nem arra céloznak, hogy Milošević Rugova bevonásával alakít majd új kosovói kormányt?

Tamarával végigsétáltunk a Duna-parton. A volt pétervári híd tövében ingyenes katonai kompjárat működik. A komp épp megérkezett a túlsó partról. Több ismerősünk volt az utasok között. Dr. Csikósné, a szívklínika igazgatójának a felesége is. Pár éve a szerémségi oldalon laknak. Azután felszálltak az új utasok: előbb a kerékpárosok, majd a többiek. Lehetek vagy háromszázan. Még annyi maradt a következő kompra. Messziről láttuk: a Žeželj-hídnak még mindig akadt nézője. A Duna közepén egy csorba pillér, akár a rossz fog a sorvadtnyben. A töltés végén egy eltörött, megcsavart vasúti sín meredt a víz

főlé. De a folyóban az örvények mintha kirajzolták volna a híd két nagy, vízbe dőlt ívét. Két-három évvel ezelőtt Tamara, rám parancsolva, hallgassak, mint a sír, bevallotta: egy este a fiújával – az elsővel – felmásztak a Žeželj-híd betonból kiképzett, széles ívére, s nem szédült bele a Dunába. Halálra váltam. Most eljött ide velem nosztalgiaízni.

Alig értünk haza, déli egy óra körül két bombát dobtak a kőolaj-finomítóra. Épp ebédeltünk. Ez akár ott is érhetett volna bennünket a Žeželj-hídnál: pár száz méterre, a csatornatorkolaton túl sorakoznak a kőolaj-finomító fényes, nagy tartályai.

Pönci berakta Tamara kerékpárját a kocsijába, s mentek mindketten Pityu gondját viselni. Ez az ábra azokon a napokon, amikor Zita reggel héttől este hétig dolgozik.

Április 29-én, csütörtökön

Molnár Vili fia, Géza, az Elektrovajvodina részéről négy nagy ciszternával épp üzemanyagot szerzett be a kőolaj-finomítóban, amikor odacsapott két bomba. Két ciszternáját már megtöltötték. Géza ijedtében futott, mint a nyúl, s meg sem állt, míg ki nem ért a zrenjanini műútra. Azután lecsillapodott. Rájött, mégiscsak tudnia kell, mi történt a ciszternáival, s visszaballagott a lángokban álló helyszínre. Addigra megtöltötték mind a négy tartálykocsiját. Voltak részek, amerre a kőolaj-finomító még ezek után is működött.

A pesti parlament ülésén mi más, mint a kosovói válság és a NATO-hoz fűződő kötelezettségek kerültek terítékre. Csurka itt is szóvá tette a Kis-Jugoszláviával szembeni területi igények támasztását. Közben, úgy látszik, az autonómiaigény is felmerült. Nem ismerem Csurka fellépésének mikéntjét, hiszen arra vagyok utalva, amit a rádió és a tévé épp kiragadott belőle. Mégis, az, amit sugároztak, önmagáért beszélt. Tegnap Csurka szájából saját fülemmel hallottam, miszerint Kasza éppoly kényszerből beszél, mint Rugova, s nem hiszi, hogy Kasza a vajdasági magyarság hangulatát és elvárásait fejezi ki. S ha Csurka mégis tévedne? Ma meg: Magyarország fogalmazza meg azt a követelést, miszerint a vajdasági magyarság választhasson, vajon Magyarországhoz vagy Szerbiához kíván-e tartozni. „Ez nem irredentizmus. Ez a legtermészetesebb nemzeti igény”, nyomatékosította Csurka. Demagógiának ez igen jó, a magam részéről azonban nem vagyok biztos, hogy Csurka tudja, mit kíván. Hiszen ahol magyarok nyilatkoznának, ott természetesen másokat is megilletné ugyanez a jog. Márpedig Bácskában például mintegy kétszáznyolcvanezer magyar mellett több mint egymillió szerb él. Vagy: a hét-nyolc magyar többségű községben összességében csaknem ugyanannyi szerb él, mint magyar, s kívülük még más nemzetiségűek is. Talán csak Kanizsán, Zentán, Adán és

Topolyán más a helyzet. De a vajdasági magyarság többsége e négy községen kívül él. Ami pedig a legfontosabb: azt, amit Csurka követel, Európa sem, de Magyarország egyetlen szomszédja sem fogadná el. Akkor pedig miért cukkolja Csurka heteken át a szerbiai magyarokat épp a legsúlyosabb helyzetükben? A magyarországi ellenzék ezúttal is szembehelyezkedett Csurkával. A kormány részéről Martonyi külügyminiszter félreérthetetlenül kijelentette: Magyarországnak senkivel szemben sincsenek területi igényei. Ez megnyugtató. Orbán Viktortól csak ezt hozta a tévé: az autonómiaigény maguknak a vajdasági magyaroknak a programja, a kormány ezt ezért támogatja. „Más kérdés azonban, mikor lesz aktuális ezt realizálni”, toldotta meg Orbán. Csurka követelését nagyvonalúan elengedte a füle mellett. De vajon hanyadszor már? S hányszor még?

Április 30-án, pénteken

Már csak ez hiányzott: reggel fél hatkor földrengés volt. Fél tízkor ismét. Számomra ez félelmetesebb a bombázásnál is: a bomba valahol becsap a városban, a földrengés azonban az egész várost egyaránt sújtja. Az éjjel Belgrád kellős közepén lebombázták a hadügyminisztériumot, a vezérkart, a belügyminisztériumot. Gyanítom, hogy nem sok kárt tettek az intézményekben, legfeljebb az épületükben. Egyszercsak Šešelj, a radikális szerbiai miniszterelnök-helyettes toppant elének az ekránon. Egy irodában forgolódtott, amelynek beszakadt a mennyezete, s rámostul dőlt ki az ablaka. „Ez hát az én irodám”, mondta pöffeszkedve.

Kinéztünk a piacra, megvettük a majálishoz a húst, hozzá retket és zöldhagymát. Kerestünk kedvünkre való kolbászt is, de nem találtunk. Meg nyársra való húsos szalonnát sem. Szép idő volt, jólesett a séta.

Alighogy hazaértünk, légiriadót fújtak. Erre befutott Jankovichné: fennmaradt öt liter benzinre szóló szelvénye, de már csak ma érvényes, nem fér be a tartályába, ránk testálta. Hosszú tereferébe keveredtünk arról, vajon nem lett volna-e jobb, ha '91-ben mégis Magyarországra emigráltunk volna. Túl korosnak éreztük akkor már magunkat ahhoz, hogy bárhova örökre kimozduljunk, most mégis tör bennünket a kétely. Úgy igaz, mindig azok járnak jól, akik előbb, s nem késve cselekednek. Azóta már adaptálódtunk volna, élnénk csendes életünket, s legalább megtakarítottuk volna magunknak ezt a háborút. Meg az utána következő bizonytalanságot. A nyugdíjra nem érdemes számítanunk. Megélhetünk-e a lakások bérbeadásából? Lesz-e itthon fejlődőképes gazdaság, lesznek-e jól kereső alkalmazottak, fizetőképes bérlők? Talán Pesten, Szegeden vagy Sopronban, ha idejében léptünk volna, többre mentünk volna. Miközben tereferéltünk, azon járt az eszünk, ha túl soká tart a légiriadó,

s zárva tartanak a benzinkutak, elúszik a benzinjegyünk. Közben megjött a postás, meghozta a végzést az idej vagyonadóról. Csaknem duplája a tavalyinak.

Délután benéztek hozzánk Papék fagyaltozni. Pönci igazán érti a dolgát. Papéknak felolvastam egy rövid, de megkapó szöveget: a semmitmondás netovábbját. Közben szomorúan jelentkezett Molnár Vili: Géza fiát reggel elvitték katonának. Gézának a felesége és a kislia hetek óta Zentán vesztegel, a roknoknál. Oda menekítették őket a bombázás elől. Ha Gézát messzebbre vinnék, el sem köszönhetne tőlük.

Május 1-jén, szombaton

Fölszedtük Vargáékat, s batyubálos alapon kimentünk Piszárékhoz a Kövesre. Órákon át tereferáltunk már elhalálozott, vagy rég nem látott kollégáinkról az '50-es évekből. Meglepő volt, mennyi újat tudtunk mondani egymásnak. Varga Laci sem, Piszár Józsi sem tudta, miért röpitett golyót a fejébe az '50-es évek vége felé Szauer Laci, a *Magyar Szó* főszerkesztő-helyettese, aki akkor már, Rehák Laci keze alatt, a *Forum* igazgatóhelyettesének a munkáját is végezte. Én sem tudom, s már nem is fogom megtudni. De elmondtam nekik egy tanulságos történetet Szauer Laciról.

Azzal kezdtem, jómagam Szauer Lacinak köszönhetem, hogy egyáltalán elvégeztem az elemi iskolát. Veprődön a '30-as évek második felében a magyar iskola négy összevont tagozatból állt. A magyar iskolába minden évben egy-egy magyarul alig tudó szerb tanítónőt neveztek ki. Mindegyiküknek volt rá gondolja, hogy pár hónapon belül ígéretesebb településre kerüljön. Ekkor a magyar iskola tanító nélkül maradt. Szauer Laci viszont nem tudta tétlenül nézni, hogy a magyar gyermekek kimaradjanak az iskolából. Délelőtt rendszeren a német, délután a magyar iskolában oktatott. Így fejeztem be az eleminek mind a négy osztályát.

'44 júliusában azonban Szauer Laci bajba jutott. Miután Horthy beleegyezett, hogy az akkori Magyarország németjeit besorozhassák az SS-be, egy szép napon SS-katonák kerítették körül Veprődöt, s fel sem szedték a sátorfájukat, míg csak több száz katonaköteles németet össze nem fogdostak. A dolog már csak azért is minősíthetetlen volt, mert mind egy szálig magyar állampolgárok voltak. Ezekben a napokban Szauer Laci hol nálunk, hol anyai nagybátyámnál, Gálik Pálnál rejtőzött, aki a magyarok közül a legtekintélyesebb – s legmódosabb – embernek számított. Szauer Laci megmenekült. Az összefogdosott németeket menetoszlopba osztva kísérték át Cservenkára, s kettőt közülük, ki tudja, miért, az SS-katonák az árokba lőttek.

'44 októberében, amikor a bácskertesztúri ruszin partizánok elfoglalták Veprődöt, kiderült, hogy Szauer Lacinak még a háború előttről kapcsolatai

voltak a kúlai kommunisták csoportjával, akiktől most megbízást kapott, alakítsa meg Veprődön a helyi népbizottságot. Ez a községháza udvarán, népgyűlésen, közfelkiáltással, meg is történt. A népbizottság elnöke egy jóra való német parasztgazda, az alelnöke a nagybátyám, a titkára pedig Szauer Laci lett. A helybeliek úgy fogták fel, hogy a titkár azt a szerepet tölti be, amely korábban a községi jegyzőre hárult. Szauer Laci tüstént maga köré gyűjtötte a falu középiskolásait, közöttük jómagamat is: a községházán az írrok, a küldönc, a kézbesítő munkáját végeztük semmiért.

'44 novemberében, egy éjjel három ismeretlen partizán érkezett a faluba. Két fiú és egy lány. Másnap sem, később sem látta senki őket. A helyi ruszin partizánőrséggel összefogdosztattak tizenvalahány embert, kihallgatták, meztelenre vetkőztették, elverték, s azon nyomban ki is végeztették őket. A kivégzésben is a ruszin fiúk segédkeztek. A falhoz állítottak, három magyar kivételével, mind németek voltak, akik egykor az SS-ben szolgáltak, de az oroszok közeledtével hazaszöktek, s a falu környékén bujkáltak. A magyarok közül a nagybátyám talán azért került közéjük, mert a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke, Sáfrány András pedig, mert ugyanannak a szervezetnek a titkára volt. Sáfrány Béla kendergyári munkás alighanem azért fizetett az életével, mert pár nappal korábban kijelentette: a gazdának sem dolgozott ingyen, másnak sem dolgozik ingyen.

A családuink másnapról kezdve végigkilincselte a községi és a járási hatóság irodáit, hogy megtudja, hol van a nagybátyám. Természetesen Szauer Lacinál kezdtük. Azt mondta, semmiről sem tud. Akárkihez fordultunk, senki sem tudott semmiről. Egy-két hónap múltán valószínűnek véltük, hogy valahol kivégezték. A községháza hátsó udvarában történekről semmi sem szivárgott ki. Jómagam egy-két hónapig írrokoskodtam még Szauer Lacinál, azután suhancfővel elszegődtem az újonnan alakult állami birtokra kocsisnak, mert elviselhető munkáért meglepően jól fizettek.

A családot '46-ban újabb meglepetés érte. Kézbesítették a járási népi bíróság ítéletét, miszerint nagybátyámnak, minthogy a megszállókkal történt együttműködése miatt reá váró felelősségre vonás elől külföldre menekült, konfiskálták minden vagyonát. Házát egy montenegrói telepes családnak utalták ki, földjét bekebelezte az állami birtok. Remélhettük tehát, hogy él, csak azt furcsállottuk, hogy nem adott életjelt magáról.

'48 tavaszán jelent meg az első versem. Az apámról szólt, akit sohasem ismerhettem meg. '51-ben munkába álltam az *Iffúság Szava* szerkesztőségében. '57-ben kineveztek a *Híd* folyóirat főszerkesztőjének. Attól kezdve Szauer Lacival naponta találkoztunk. Csak egyetlenegyszer hozta szóba Veprődöt. Megkérdezte, tudok-e valamit a nagybátyámról. „Semmit”, válaszoltam neki.

Ez volt az egész. Alig egy évre rá föbe lőtte magát. Nem találhatta helyét a világunkban? Alighanem ez lehetett az oka. Gyermekai nem voltak.

1959 körül levelet kaptam Mátételkéről. Nevenre, de a *Magyar Szó* címére érkezett. Nagybátyám írta: ha elmennék elébe Szabadkára, hazalátogatna. Hát mégis élt. Elmentem. Elhoztam Újvidékre. Azután elvittem Kúlára, a feleségéhez. Veprődre nem kívánt elmenni. Tőle tudtam meg: '44-ben, a sötét éjszakán, anyaszült meztelenül, kiugrott a kivégzendők közül, s egyenest Magyarországnak vette az útját. Lövöldöztek utána, de nem találták el. Egy elhagyott német házban keresett magának ruhaneműt. Igen, Szauer Laci irodájában hallgatták ki, ott vetköztették meztelenre, s verték el alaposan. Szauer Laci az előszobában ácsorgott, és tördelte a kezét. Kítették ajtónállónak.

Ez járt az eszemben: ilyesféleképpen folynak a kivégzések, miután össze-roppan az egyik, s még nem szilárdul meg a másik hatalom. A káosz ideje alatt. Ez folyhat most Kosovóban. És bekövetkezhet nálunk is, ha összeomlik a rezsím. De egy szót sem szóltam erről.

Nyári meleg volt, éppoly váratlanul köszöntött ránk, mint ahogy egy hónappal korábban meglepődve láttam: kilomboztak a fák. Ültem a napon, sütkéreztem. A negyedik-ötödik víkendháznál egyszer csak játszani kezdett egy zenekar. Legjobban a hegedű hallatszott. Férfiak danáztak hozzá. A házigazda tartalékos hadbíró, az újvidéki hadtest hadbíróságának az emberei látogattak ki hozzá ünnepelni. Jött a hír: E. P.-nak, ugyancsak elhalálozott *Magyar Szó*-beli kollégánknak a fia is, innen a szomszédságból, ott dalolgat velük. Ma a hadbíróság is munkaszünetet tart.

Estefelé hallottuk, amint a folyamórség formátlan, magas hajói a part mentén lecsorogtak Újvidék közelébe. Megettük az ebédről maradt húst. Piszár Józsi jókora palack görög bort nyitott; régebbi nyaralások elfeledett emléke volt. Jóízűen elfogyasztottuk.

Kilenc körül tértünk haza. Valamivel később a kőolaj-finomító pár perc leforgása alatt mintegy negyven bombát kapott. Harminc tartály lángba borult, és szörnyű füstfelhő takarta el az eget.

IN MEMORIAM

PATAKI LÁSZLÓ

(1913. július 13–1999. október 16.)

Azokban a napokban, amikor színházainkban az új évad kezdődött, szomorú hírről értesültünk: nyolcvanhetedik életévében meghalt Pataki László nyugalmazott színész, rendező, egyetemi tanár.

Pataki László színházi ember volt a szó lehető legteljesebb és legszebb értelmében: a színház volt az élete, ahogy ezt jelentős színészpédagógusi tevékenysége mellett kivételesen gazdag, értékes művészi pályájának száznál több színházi szerepe, hatvannál több rendezése, több film- s tévés szerepe tanúsítja, őrizte meg.

Annak ellenére, hogy Pataki Mester – egy-egy alkalmi műsort leszámítva – már néhány éve nem lépett a világot jelentő deszkákra, a jugoszláviai magyar színházi köztudatban ő volt a színész, volt és maradt ennek a nehéz, hálátlan, önpusztító, de csodálatosan szép emberi-művészi életformának legismertebb és legnagyobb alakja színjátszásunk történetében.

Színháztörténetünk legnagyobb adósságai és feladatai közé tartozik a teljes, hiteles Pataki-portré megírása. Erre most természetesen nem vállalkozhatunk, de a Mestertől búcsúzva, rá emlékezve (adalékként a megírandó művészi életrajzhoz) közzétesszük azt az 1975-ben írt referátumot, melynek alapján az alakuló újvidéki Művészeti Akadémia Alapítóbizottsága Pataki Lászlót egyetemi rendes tanárrá nevezte ki.

G. L.

A MŰVÉSZETI AKADÉMIA ALAPÍTÓBIZOTTSÁGÁNAK

Újvidék

Megelégedéssel tölt el bennünket, hogy az újvidéki Művészeti Akadémia Alapítóbizottságának javasolhatjuk, Pataki Lászlót, a kiváló művészt nevezze ki felkért egyetemi rendes tanárnak. Javaslatunkat a VAT Felsőoktatási Törvénye 81. szakasza alapján tesszük.

Pataki László 1913. július 13-án született Szabadkán polgári családban. A gimnázium elvégzése után orvostanhallgató Zágrábban, tanulmányainak megszakítását követően, a megszállás éveiben, tisztviselő szülővárosában. Műkedveléssel középiskolás kora óta foglalkozik, a szabadkai Népszínház megalapításától pedig – melynek alapítói közé tartozik –, életét és munkásságát a színművészetnek szenteli; megmutatkozik sokoldalú, gazdag tehetsége, s nem-sokára jelentős művészegyenírséggé fejlődik. Sikeres rendező és színész, aki mintegy harminc rendezésével és mintegy kilencven szerepével, akárcsak aktív társadalmi munkásságával jelentős mértékben hozzájárult a háború utáni jugoszláviai magyar színjátszás felvirágoztatásához. Pataki László rendezéseit és alakításait a színházak, melyeknek ő tagja volt, legjelentősebb művészi teljesítményeik között tartják nyilván. Pataki László színház iránti elkötelezettségét bizonyítja, hogy fordítóként és társulati igazgatóként is vállalt feladatát lelkiismeretesen, lelkesen és fáradhatatlanul teljesítette.

Pataki László életének meghatározója a művészet szeretete, ezért létfontosságú számára színészetének fejlesztése, gazdagítása: életrajza a művész életrajza. Művészként: színházi, film- és tévészínészként, rendezőként, fordítóként és társadalmi munkásként Pataki László gazdag és jelentős életművet teremtett, amelynek legragyogóbb fejezeteit színházi kultúránk legszebb lapjainak tekinthetjük. Mindenekelőtt kivételes tehetségű és formátumú színészként, de rendezőként és fordítóként is az új művészi és társadalmi törekvések népszerűsítője és meghonosítója. Legjelentősebb művészi alakításai korunk és társadalmunk, a jugoszláv szocialista öngazgatói társadalom hiteles dokumentumai.

Pataki László rendkívüli tehetségű, kiváló alkotó. Játékát pontos elemző-készség jellemzi, életre keltett szerepei hitcelemek, markánsak, minden néző számára közeleiek. Pataki László szerepépítésére a tudatos és az ösztönös közötti harmónia jellemző, amint erről legjelentősebb alakításai – az *Éjjeli menedékhely* Színésze, a *Léda* Oliver Urbanja, a *Pygmalion* Higginse, a *Salemi boszorkányok* John Proctora, a *Glembay Ltd.* Leone-ja, a *Jób* és a jugoszláviai magyar szerzők műveiben nyújtott egyéb alakításai – tanúskodnak.

Társadalmunk megbecsülte Pataki László művészi és társadalmi tevékenységét: 1971-ben a Népeért tett szolgálatok ezüst csillagos érdemrendjével tüntették ki, 1973-ban a *Jób* szerepéért Sterija-díjban részesült, Szabadka októberi díjjal tüntette ki 1964-ben, de többször díjazta a Drámaművészek Egyesülete, és nyerte el a Vajdasági Színházak Találkozóinak díjait is.

Majd harmincéves művészi pályája során Pataki László tagja volt a társulati, a színházi tanácsnak, melynek jelenleg is elnöke, akárcsak a Vajdasági Színművészek Egyesülete szabadkai bizottságának, a magyar társulat képviselője a tartományi öngazgatói érdekközösségben. Volt városi képviselő. Másodízben választották meg a Sterija Játékok főbizottsági tagjának.

Pataki László érett színész, gazdag és értékes művészi tapasztalattal rendelkezik, aki képes arra, hogy termékeny eszmecsere során tudását, gondolatait másokra átvigye. Ezt a képességét rendezőként és fáradhatatlan társadalmi munkásként fejlesztette ki. A magas erkölcsi értékek és a szocializmus híveként megbecsülést és tekintélyt élvező Pataki László olyan egyéniség, aki fölöttébb alkalmas arra, hogy fiatal színészek tanítója, nevelője legyen. Emberi és művészi érettsége, az emberek és a művészet iránti töretlen szeretete jótékony, eredményes hatású lehetne a fiatal művészek képzése, nevelése során.

A bizottság tagjai:

1. Milenko Maričić egyetemi rendes tanár
2. Mladen Leskovac akadémikus
3. Bori Imre egyetemi rendes tanár

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MINDEN, AMI DÉMONI . . .

Majoros Sándor: *Kirándulás a Zöld-szigetre*. Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1999

A hagyományos novellaforma kereteit töltötte meg Majoros Sándor azzal az élményanyaggal, amelyet a vészterhes balkáni konglomerátum övezte szülőföld világa jelent számára. Ismerős helyszínek ezek az író 1989-es, *A visszhangkísérlés* című kötetének egyes darabjaiból, de analóg témakört idéz *Távolodás Bácskától* című 1994-es kötete is. Konkrét földrajzi nevekkel hitelesített térbeli és megtörtént események jelezte időbeli koordináták határozzák meg a *Kirándulás a Zöld-szigetre* szövegeit. A történetet közép-pontba helyező elbeszélés Közép-Bácska félpárizsi-félurbánus világának azokat az eseményeit jeleníti meg előttünk valamennyi novellában, amelyek a „vég kezdetével”, az ország bekövetkezett széthullásának előzményeivel, első jeleivel azonosak. Ezek az ismert történések (hatalmi visszaélések, korrumpált kommunista vezetők ténykedése, mozgósítások, hadgyakorlatok, határképződés korábban egységesnek és bejárhatónak vélt területek között, szökés a behívó elől etc.) képezik a válsággóccoktól viszonylag távol eső falusi (kisebbségi) közösségek teljes felbomlásának, a békés-harmonikus életvezetés lehetősége szétzilálásának indukáló momentumait is. Az egyes novellák fő cselekményszála töredékes vagy egy bizonyos ponton másodlagossá válik; a tragikus kimenetelű végkifejletet az idézett külsődleges tényezők, mellékszövejszerű események, utalások érlelik és teljesítik ki. Legtipikusabb példája ennek az *Eltévedt báránycsapat* című novella, amelynek Asztalos Ferenc nevű (egyébként balek és dilettáns költő) szereplője egy helycserés félreértés nyomán kerül egy későbbi háború első vonalába, de tragédiájának igazi kiváltó oka abban a gondolkodás- és magatartásformában rejlik, amelyet Popovics főhadnagy képvisel a történetben: „Ilyen emberekre vadászott, évek óta. Ilyen határozott, cselekvőképes emberekre, akik nem rettennek vissza semmilyen kegyetlenségtől. Mert a jövő katonái tisztogató katonák lesznek, és a tisztogatás maga a kegyetlenkedés. A szőnyegbombázások ideje végleg leáldozott: minden város erődrendszer, minden lakója potenciális ellenálló. Tökéletesen mindegy, hol és mikor tör ki a következő háború.” Közlekedési balesetben lelik halálukat a *Kirándulás a Zöld-szigetre* című novella hősei, de végzetüket a zilált hatalmi struktúra feslettsége (a vezetőknek szolgálatot tevők kerülnek a kirándulók listájára, a dolgozók nem dönthetnek önállóan etc.) és az újabb

balkáni háborúk kitörését megelőző zűrzavar (1991. május elsején már mindenki tudja „mire készülnek a horvátok”, Plothár igazgató úr nem mer átsétálni a hídon, mert attól fél, igazolatni fogják „odaát”, etc.) okozza. Vészes figyelmeztető jelekkel (gyékénnyel takart kilátás az erdő irányában, rejtélyes idegen az úton, katonai járművek felbukkanása) ötvöződő kísérteties természeti jelenségek (kődsávokkal szegélyezett sötét erdő, ítéletidő) teszik végzetessé a külföldről a zágráb–belgrádi autópályán hazafelé tartó autós útját (*Úton hazafelé*), még ha látszólag a rossz látási viszonyok miatt következik is be tragédiája.

Időbeli síkon laza kronológiai rendet, hangulati értelemben fokozódó tendenciát mutatnak a kötet egymást követő szövegei. Az első kettő (*Az ajándék malac*, *Negyvenöt hold*) a hatvanas-hetvenes évek szocialista értékrend és hierarchia meghatározta világába kalauzolja olvasóját (az első szöveg pontosan datált: hetvenkettő tavasza, míg a második hozzávetőlegesen meghatározott: a hatvanas évek derekáról van szó), a *Levél Mexikóból* és az *Erdőtűz Travnikban* című novellák a nyolcvanas évek történéseibe nyújtanak betekintést. A közelmúlt térségben zajló eseményeit ismerő olvasó egyértelműen megállapíthatja: az *Eltévedt báránycsapat* című novellában történtek időpontja 1989. A *Zaim*, a *Kirándulás a Zöld-szigetre*, az *Úton hazafelé*, a *Szarvaskaland* és a *Tiltott terület* a kilencvenes években zajló balkáni vérzivataros eseményeket, ezek előzményeit és végkifejtését jelenítik meg előttünk. Amíg *Az ajándék malac*, a *Negyvenöt hold* és a *Levél Mexikóból* szövegvilágát groteszk, illetve tragikomikus vonások uralják elsősorban, addig az időbeli előrehaladás, azaz a jelen nézőpontjához való közeledés a tragikus, a démoni, mi több, az apokaliptikus hangulatot erősíti fel a novellákban. A történések mozgatórugója több esetben is a tragikus félreértés, a babona, vagy egy transzcendens momentum.

Az ajándék malac című novellában a törvénytelen gyerek megjelenésével kezdődnek, majd a torzszülött malac elfogadását követően fokozódnak a nemkívánatos események egy bácskai magyar család életében. Az apa megbetegszik, a vőlegényjelölt végzetes balesetet szenved, a család kilátástalan helyzetbe kerül. Ám itt még lehetséges a megváltás, mint amilyen a szegénnyel való szembenézés vagy a malacnak (a „sátáni képződmény”-nek) mint a rossz lelkiismeretnek, illetve az eladott méltóság tárgyi bizonyítékának elpusztítása, miáltal az átok elveszti hatását. Itt még a legrémisztőbb jelenségek is önnön paródiájukba fordulhatnak, a tragikus események menetét folyton groteszk momentumok szakítják meg. A malacnézőbe járó szomszédok ellopják „a kapuoszloptra tett bílit, a gerlicefogásra használt paradicsomkarókat meg mindent, ami tragacson és taligán szállítható”, s teszik ezt nem haszonszerzésből, hanem a „sátán ügyködése által fölszentelt” ereklyék megszerzése érdekében. Az eseményeket látató fiú, a történet narrátora, miközben a kismalac visztását hallja, s ráadásul megkívánja a nővérét is, úgy érzi magát, mint egy összeesküvés résztvevője, akinek „a sátán röhög a háta mögött”. Az özvegyesre jutott menyasszony egyetlen éjszaka túljut a tragédia okozta lelki krízisen, hisz családtagjai (nem törődve a házban garázdálkodó „ördögökkel”) egész éjjel céklabefőtten etetnek vele. Az apa lábán felfelé kúszó „vérvonal”-ról pedig kiderül, hogy a kötés alá rejtett tintaceruza következménye.

A *Negyvenöt hold* című novella a kommunista ideológián alapuló társadalmi rendszer hatásmechanizmusának, hamis értékrendjének, feshettségének története: tömény megjelenítése e hatalmi eszközöknek, valóságos feltérképezése a visszasságoknak. A korrumpált funkcionáriusok és a velük szövetkezők, „veseleverős, szájbahugyozós nehézfiúk”,

nyereszkedő Csáti Pisták, mindenható szövetkezeti elnökök és besúgók világa ez, ahol elvakult ifjú aktivisták (pl. a narrátor bátyja) a hatalommal való konspirálástól sem riadnak vissza. Az események mozzogatórugója ugyanakkor a pénzhétségből következő irigység; Dudás negyvenöt holdas birtoka jelenti a közösség sóvárgásának objektumát, az irigyelt birtokos is haszonlesésből tartja embertelen körülmények között elzárva angolkóros testvérét, s anyagi jellegű féltékenységgel az indukáló momentumát a testvérek hatalommal való összeesküvésének is. A novella ugyanakkor egy másik szinten e pénz-sóvárgásnak, irigységnek és képmutatásnak groteszk megleckéztetéstörténete is. Más szereplőkkel (pl. Bogárdi, Dudás) ellentétben a narrátorra, amiért hajlandó volt ideig-óráig a besúgó szerepét magára vállalni, csak lelki értelmű bűnhődés vár, ám ennek alapja a babona: a végső leszámolás során megsérül tenyerén az életvonala, amit az elkerülhetetlen végzet jelével azonosít: „Még nem beszéltem róla senkinek, pedig már nincs sok időm. A legelőbb, amit tehetek, az, hogy újabb vágásokkal és bemetszésekkel próbálok rá hidat fabrikálni. Már vagy harminc forradásom van, s igazából csak egy hiányzik. Ha megtalálom, száz évig fogok élni.”

A *Levél Mexikóból* című novella jellegeben igazodik az előző kettőhöz. A falu sivár hétköznapjait különös esemény, a mindenki által megvetett, esztétikailag Galambos Péter mexikói örökségének híre zavarja meg. A szentációsnak ígérkező vagyon (család útján történő) megszerzéséért folytatott küzdelemben lelepleződnek a helyi viszonyok, a közösség tagjainak romlottsága: a korlátolt szellemiségű, de kicsinyes és könyöklő Kolb tanító úr éppúgy, mint az önös érdekeit szem előtt tartó Birkási, a szövetkezet teljhatalmú igazgatója.

A történet csattanóval zárul: az örökségről kiderül, hogy értéktelen, s a számításból hirtelen emberszámba vett Galambos kivert kutya módjára ismét az utcára kerül, ahol árokba fordultan leli végzetét. Az erkölcsi szempontból levezített közösség a babona sötéttségével leplezi saját felelősségét: „A hírt, hogy Galambos Péter vesztét a levéllel jött átok okozta, Kolb tanár úr még aznap este meghallotta.”

Amíg az első három novellában a fő „játékszervező” szerepét rendszerint teljhatalmú szövetkezeti igazgatók, falusi tanácsnokok és pártfunkcionáriusok töltik be, addig a többi történet hasonló szerepét különböző rangú katonák, háborús nyereszkedők és uszítók, ellenállók és konspiránsok veszik át, velük szemben a kiszolgáltatottak, menekülők, véletlenül az események sűrűjébe került áldozatok táborával. A két első három darabjában még csak a működésképtelen-korrumpált társadalmi rendszer, hazugságon alapuló ideológia, feslett-romlott emberi viszonyok lehetetlenítik el a közösségi lét alapjait, és sodorják az embereket a teljes anyagi-szellemi leépülés irányába, a másik hét történetet azonban már a háború démona teszi különlegesen sötét tónusúvá. Az *ajándék malac*, a *Negyvenöt hold* és a *Levél Mexikóból* szereplői még csak szárnalmas-nevetséges figurák, balekok és bolondok, a negyedik novellától kezdődően azonban már tehetetlen áldozatokról szólnak a történetek. Okozza tragikus félreértés, szerencsétlen véletlen, eldőlhatatlan körülmény végzetüket, valamilyen szinten mindig közrejátszanak sorsuk alakulásában az apokaliptikus erők.

A leginkább démoni történet mindenképpen a *Szarvaskaland* című, amelynek az ösmondáig visszanyúlók intertextuális vonzatköre a magyar irodalomban. A történet időbeli aspektusai is vészterhes események kezdetét jelölik: „Az utolsó szállítmány tűzifa

két héttel a háború kitörése előtt érkezett meg Boszniából.” Mohácsi Sándor utolsó boszniai útja alkalmával egy szarvasbikával ütközik. Szerencséjét, minek következtében az üveg épen marad, s némi kábulattal megússza az eseményeket, annak az „isteni közbenjárás”-nak tulajdonítja, amely furcsa egyensúlyt teremt saját szélvédőnek csapódó feje és a szarvasbika agancsa között. Ám az isteninek hitt közbenjárásról hamarosan kiderül, hogy démoni, hiszen ettől a pillanattól kezdve a szarvasbika nem szűnik meg követni. A megáradt Szávát is átúsza hazáig kíséri, ahol hiába kísérel meg segítőt is maga mellé állítva megsemmisíteni balsorsának okozóját, nem jár sikerrel, mi több, maga is mágikus ragaszkodással keresi az állat nyomát, s megbabonázva megy árkon-bokron keresztül utána. Ám ez a szarvas új világ helyett a végzet útjára csalja áldozatait.

A *Tiltott terület* című novellában megjelenített történetmozzanatok már túl vannak az „apokaliptiszisen”, legalábbis valamiféle vérzivataron. Nemcsak a lét szokványos tartalmi tüntek el – ez esetben a gyermekkor világából, de a lelki-érzelmi lemeztelenedés fokozataira is fény derül. Mintha a tér és az idő koordinátái is elmosódtak volna, mi több, egyfajta elementáris katasztrófa veszélye is felmerül e szövegvilágban. Alulról, a lét alattiság szintjéről megjelenített világba kalauzol bennünket ez a történet, ahol még a narrátori emlékezés szálai is összekuszálódnak.

Adatként közölt időbeli, térbeli meghatározások, létező földrajzi nevekkal pontosított (a valósághoz mérten természetesen ál) környezetrajz képezi Majoros Sándor szövegteremtő eljárásai között a hitelesítés legfőbb eszközét. Legkedveltebb témáját az utóbbi évtizedben a térségünkben zajló háborús események jelentik: természetszerűleg „meglovagolta” a hozzájuk fűződő irodalmi konjunktúrát. E témához sorolható novelláit olvasva azonban az lehet az érzésünk, Majorosnak nincs igazi belátása ezekbe az eseményekbe, ezeket a szövegeit nem hatja át az átéltségnek az a hangulata, ami kötetkezdő novelláit jellemzi, s vagy az irrealitás szintjére csúszik át a történet (s ez jelenti az elfogadható megoldást), vagy pedig a történések felszíni összetevőit jeleníti meg előttünk, mi több, „divatmozzanatokból” (a hatalomhoz lojálisan viszonyulókról, vagy a militarista szemléletűekről alkotott pejoratív értelmű hangulatképek, közhelyekből, ismert szlogenekből alkotott dialógusokból) építi fel szövegét.

A *visszhangkíséret* című első kötete egy évtizeddel ezelőtt jelent meg, mégis az lehet az érzésünk, prózateremtő eljárásai közül nem csiszolódtak ki azok a hibák, amelyeket már 1989-ben felrótt számára a kritika. Valamennyi szövegét a túlfírás, a túlhangsúlyozás, a túlmagyarázás eshetősége fenyegeti. „Nos, ilyen felemás módon ért véget ez a kaland, ami tán nem is szolgált rá erre az elnevezésre” – írja le ezt az iskolai fogalmazások közhelyeit idéző mondatot egyik novellája zárószakaszában, holott a novellát befejezni tudni épp annyira fontos momentum, mint az elbeszélés frappáns megoldása, a hangulatteremtő, leíró, jellemalkotó készség, vagy más fontos poétikai eljárások.

BENCE Erika

„HA ESTE BESZÉLGETTEK, SOKSZOR BUKOVINÁT, ANDRÁSFALVÁT EMLEGETTÉK”

Nagy Sívó Zoltán: *Bukovina, mit vétettem?* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999

Szűkebb tájegységünk a múltban közismerten „népek országútja” volt. A történelem viharaiban, évszázadokon át sokféle nép sodródott errefelé. Egyeseknek vidékünk csak tágas átjáró volt, másoknak tartós állomáshely, haza, otthon. Vagy ha úgy tetszik: az ígérlet földje. Azoknak, akik itt szándékoztak lehorgonyozni s megkapaszkodni, szinte kivétel nélkül, számos gonddal és megpróbáltatással kellett szembenéznük. Az ide települők a jobb és szebb jövő reményében rendszerint vállalták is e megpróbáltatásokat még akkor is, ha azok néha embertelenek voltak, s még annak árán is, ha az új hazában a semmiből kellett mindent (újra) megteremteni. Még akkor is, ha utóbb kiderült: az a bizonyos szebb jövő, amiért annyi áldozatot kellett hozni, nem is oly túl szép . . .

Ennek talán legjobb példája a múlt század végi dél-bánáti al-dunai székely telepítés, amelynek egyik községe a Pancsova melletti Hertelendyfalva (Vojlovica). Nagy Sívó Zoltán jelen kötetében e városba olvadt székely telepes falu rendhagyó történetének, rég- és közelmúltjának, „különös világának” megírására, bemutatására vállalkozott. Az 1948-ban Moholról Hertelendyfalvára érkező fiatal tanító előtt valóban egy különös világ tárul fel: egy hagyományaihoz, szokásaihoz, nyelvéhez, öltözködéséhez ragaszkodó székely közösségé, amely az 1883-ban történt odatelepítés után is megőrizte kultúráját, de jórészt zárkózottságát is. E hányatott sorsú székely telepes falu múltját, embereit, hétköznapijait ismerhette meg közvetlen közelről a fiatal Nagy Sívó Zoltán, aki közvetlenül a második világháborút követő években abban a szerencsés helyzetben volt, hogy még életben talált és elbeszélgethetett néhány 1883-ban odaérkező idős telepessel. Első kézből értesülhetett a telepítés viszontagságairól, az itteni „kezdés” keserveiről, gondjairól, bajairól, s megismerkedhetett néhány rendhagyó emberrel, akiknek szavait, történetét fel is jegyezte. A szerző a későbbi években is közvetlen, hiteles tanúja lehetett e – ahogyan ő nevezi: konzervált világ – lassú átalakulásának, amit több mint kétszáz oldalas kötetében szintén megőrkített.

A hertelendyfalvi székely telepítés Bukovinából indul 1883-ban és Pancsova alatt, vizenyős, mocsaras réti földeken ért véget a Duna közelében, az egykori (árvíz által elpusztított) Marienfeld nyomán. A betelepítés ötlete már évekkel korábban nagyszabású lecsapolási és vízszabályozási munkák elvégzésével kapcsolatosan merült fel, mint afféle „munkaerő-behozatal”. Leglelkesebb szószólója Nagy György kormánybiztos volt, aki erre vonatkozólag egy olcsó tervet is felkínált. Amikor a tervezett betelepítés híre eljutott Bukovinába, arra azonnal felfigyelt Thomka Károly andrásfalvi lelkész, aki hozzá is látott a kitelepülni szándékozók ügyének intézéséhez. Sőt, e mozgalom élére is állt, szem előtt tartva hűveinek és ekléziájának nehéz helyzetét, s végül is neki adatott meg, hogy „mint Mózes, kivezesse népét a pusztából”. A Szucsava völgyében még 1882-ben megindult az aláírásgyűjtés a kitelepülni szándékozók között, ezzel párhuzamosan politikai síkon is élénk tevékenység folyt: székely küldöttség járt Nagy György kormánybiztosnál, Ferenc József császárnál, s végül a képviselőház is beleegyezését adta a bukovinaiak betelepíté-

sébe. Megalakult még a Csángó–Magyar Egyesület is, amely országos viszonylatban is megnyerte az ügynek a közvéleményt. 1883 tavaszán a felajzott közvélemény valóságos „csángóházban” égett. Mint Nagy Sívó írja, „az ügynökök, az újságok valóságos Kánaánt ígérték a bukovinai magyaroknak”. Közben Thomkáké Pancsován és környékén jártak megnézni „a jó földet” és az „új hazát”. E látogatás nyomán a Szucsava völgyében a jelentkezők száma már az ezret is meghaladta. Csakhogy a székelyek többségének még útra való pénze sem volt! Országos gyűjtés keretében tudták csak biztosítani a szükséges húszezer forintot, így lett végül is a munkásbehozatalból – betelepítés. 1883 tavaszán azután megkezdődött a bevándorlás. Néhány hónap leforgása alatt négyezer bukovinai székely érkezett meg (vonaton, hajón, kocsin) három nagyobb és néhány kisebb transzporttal. Három helységben: Hertelendyfalván, Székelykevéén és Sándoregyházán települtek le.

Hosszú, körülményes utazásuk a szerző megfogalmazása szerint „a pántlikás hungarizmus valóságos révülete volt”: városi lakomák, sült ökrök, kerek cipők, lampionos, kokárdás fogadtatások. Olyan lakmározások, amelyeknek azután évekilag tartott a böjtje. Olyan mámoros hangulat, amelyből a telepesek csak a nedves dunai öblözetben józandon tudtak ki.

A helyi hatóságok az érkezeteknél háromszor kevesebbre számítottak. A lecsapolásra váró réti föld nem sok jót kínált. A mocsárgőzös vidéken napi vendég lett a váltóláz, a székelyek az első telet sátrakban, gyékényes kunyhókban és vermekben vészelték át. Rendes hajlék kevés telepesnek jutott. „Gyékényen, kocsik alatt, más hajlékában, a szétmosott Marienfeld romjai közelében kezdődött az újhazai élet.” Az első telet sokan földvermekben töltötték, később házaikat bukovinai módra rakófaból építették, úgy, hogy a falat mindkét oldalán tapasztották, és meszelték. A kukoricamálé is néhol naponta háromszor került az éhes családtagok elé. Mint olvassuk, „a bevándoroltak nagy része oly szegény volt, hogy huzamos időn át alig ehettek egyebet málénál”. Az ígéret földjén szembe kellett nézniük a valósággal: a nyomorral és nélkülözéssel, a közvetlen környezet hűvös fogadtatásával, a járványbetegségekkel és sorscspásokkal. Nem véletlenül jegyezték fel, hogy az idő tájt a csalódott telepesek, akik megbizonyosodtak a telepítés elharmarkodottságáról, bánatukban, izgatás közben ezt dúdolták: „Bukovina, mit vétettem, hogy én benned nem élhettem.” De mint Thomka Károly lelkésznek a fia fogalmazott: „Itt voltunk, mit tehattünk.” Vállalni kellett a sorsot, a nélkülözést, a megpróbáltatásokat. A fuvarozást, az idénymunkát, a nehéz földmunkákat. Idősebb és ifjabb Thomka Károly éveken át kitartásra buzdította a Hertelendyfalvára települt százötvenegy családot. Nem hagyta őket csüggedni. Mégis akadtak, akik nem bírták ki. Mintegy harminc család költözött vissza, de helyükbe új telepesek érkeztek. Mint Önböli János, az egyik emlékező vallja, az idő tájt „szűkös volt az élet. Sok volt a száj és kevés a betévfő falat. Ha este beszélgettek, sokszor Bukovinát, Andrásfalvát emlegették”.

Ahogy múltak az évek, lassan rendeződött a telepes község élete. Nagy Sívó Zoltán igen plasztikusan rajzolja meg a századfordulón és a századelőn végbement változásokat, a hagyományos székely háziipar termékeinek (székely varrottas) commercializálódását, az agrárszocialista mozgalmak hatását a falura, a telepeszerveződések megkötését a századelőn, a templomok megépítését, a családközösségek osztozkodását, egyszóval a falu lassú, fokozatos fejlődését, de lakosainak szociális rétegződését is, változását. Ugyancsak

érdekesen és olvasmányosan vázolja fel, miként élte meg a telepés község lakossága az első világháborút meg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság két évtizedét. A szocialista szervezkedést, a „kortes időket” meg a királyság végnapjait. Igen érdekes fejezete a kötetnek az, amely a székely népszokásokat ismerteti. Ebben a szerző részletesebben is kitér a *csörézés*, a *csiszlálás* és a *dunázás* ismertetésére. Ugyancsak részletesen olvashatunk a kötetben a helység egyházi életéről, műkedveléséről és több jeles személyiségéről is.

A könyv érdekfeszítő fejezete a „telepítő lelkészről”, Thomka Károlyról (1829–1905) szóló – akinek kézírata nyomán olvashatjuk a mádэфalvi veszedelem leírását –, s ugyancsak érdekes és megrázó azon néhány emlékező vallomása is, akik a szerzőnek a telepítés első éveiről beszéltek. A kötet egyébként igen gazdagon illusztrált korabeli fényképekkel, becses kordokumentumokkal.

Nagy Sívó Zoltán tanulságos, tényanyagban gazdag kötetét érdeklődéssel vehetik kézbe mindazok, akik kíváncsiak arra, hogy „egy megviselt néptöredék” hogyan és miként tartott ki mostoha körülmények közepette, és dacolt a megpróbáltatásokkal, hogyan eresztett gyökeret, hogyan teremtett itt életet és életteret magának – minek köszönhetően már volt miért itt maradnia –, és miként illeszkedett be a maga értékeivel az itteni népek tarkaságába.

NÉMETH Ferenc

MESÉL A SZÍVDOBÓGÁS

Darvasi László: *A könnyymutatványosok legendája*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999

Mesét ígér a krónikás, szabadjára engedett fantáziát. És fájdalmat is ígér: „Fájjon, aminek szabad fájnia.” Tündérekről, varázslókról és boszorkányokról szól a mese. Mutatványosokról. Hogy a képzelet vagy az emlékezet szüli-e őket, nem is számít igazán, hiszen az emlékezet nem áll olyan távol a képzelettől. Éppenséggel testvéreknek is mondhatnánk őket. Ahogy testvérünknek nevezi a krónikás a férfit is, kinek elmosódó, ezüstporos arcát látjuk a történet kezdetén. Ezt a férfit fogjuk követni, ígéri aztán. Pilinger Ferencet. És még sok más férfit és nőt. Benézünk „az emberszív ablakán”.

Testvérünk hát a regényhős, olyan valaki, „aki mi is lehettünk volna” – éppen ez az, amiről a regények mesélni szoktak. Mi lett volna, ha *történetesen* a kuruc korban születünk, valamikor 1541 és 1686 között. Ez Darvasi László regényének, *A könnyymutatványosok legendájának* az ideje. Stephan Peer budai kelmefestő 1541. augusztus 29-én, Buda elfoglalásának napján festi a nagy könnycseppet a mutatványosoké ponyvájára, „a legkékebb kékkel”, s ezzel meg is kezdődik a történet. Helyesebben megkezdődnek a történetek, hiszen az események ettől kezdődően több szálon futnak, de végig egymásba fonódóan persze. Emlékeket és lehetőségeket oszt meg hallgatójával a krónikás, a mese, az elmesélés által kitágítja a határt, mely öleli olykor, de a leginkább bezárja az embert, szorítja mellkasát. „A mesélés nem fáj”, sőt mi több, történeteket mesélni jó dolog. Ahogy egy interjúban mondja a szerző: „ha nem lenne szó, mondat, ha nem lenne vers

és regény, nem lenne élet sem”. Mikola Gyöngyi a történet rehabilitációjának nevezte Darvasi prózáját, mások a mítoszokhoz való vonzódását emelték ki, megint mások pedig a történelemnek az irodalomba való visszatéréséről beszéltek művei kapcsán. Mi a mesélés örömről és bánatról szólnánk most. Történelmet és mítoszt csempész a krónikás a mesébe, hol örömmel, hol bánattal fűszerezve, ahogy éppen a mese kívánja.

A könnyemutatványosok legendája a török rabság idején játszódik. Több szálon fut a cselekmény, a regény sokfelé elvezet bennünket. Embereket és sorsokat ismerünk meg, és hogy közelebről ismerhessük meg őket, gyakran az ő nézőpontjukból láttatja a történéseket az elbeszélő. Több nézőpont van hát, ami azt sugallja, nincs egyetlen üdvöztető igazság. Mindnek megvan a maga sorsa, töröknek, tatárnak, rácának, zsidónak, bolgárnak, és mindegyiknek a maga sorsa az igazság. Sorsokat mesél el a krónikás, történeteket, melyek során rendre megjelenik néhány különös alak is, akikről – már ahogy az az érthetetlen, mindazonáltal csodás, reményt (és a gyötrelmek elviseléséhez erőt) adó dolgokkal az lenni szokott – legenda születik az emberek lelkében. Öten vannak, „ők utaznak fel s alá az idők országútjain. Szekerüket a tél adja a tavasznak, s az ős veszi el a nyártól, hogy az ősznek a tél könnyörögjön érte”. *A könnyemutatványosok*. Megjelennek, és van, hogy nem csinálnak mást, csak segítenek sírni. Mások megmentenek vagy éppen eltemetnek valakit. Bánatukban ölnék is egyszer. Mindenesetre ahol megjelennek, ott változtatnak a történet menetén, beleavatkoznak az eseményekbe, így fontos szerepet játszanak a történet megkomponálásában. Úgy tűnik, afféle fikciós katalizátorok ők, narratív ágensek, akik (esetleg) a háttérből irányítják a cselekményt. A krónikás cinkosai.

Vannak más mutatványosok is a történetben. Pep Velemir például, a világ legcsúfabb törpéje (akinek nagy bánata, hogy nem járt soha Velencében), húsokkal, emberi testrészekkel zsonglörködik: így rak össze mézben ázó emberi tagokból hat nap alatt egy nőt, aki gyönyörű, éppen csak a szeme hiányzik. Vagy Diótörő Irina, aki a vulvájával mutatványoskodik (nomen est omen), míg egy napon öngyilkos lesz, amiért senkit nem talál, aki szeretni merné őt. Abszoln Demeter pedig, az erdélyi báró el tudja csípni a haldokló testét elhagyó lelket. De mást is tud ám, és ez az igazi szenzáció: mutatványoskodik az ürülékével. „Nem kell mindent tudni”, nyógi a nagyúr, ahogy nagy durranások közepette elvégzi a dolgát egy hajnali napsugaraktól csillogó, harmatos tisztáson, majd Pilinger Ferike ámulatára a vastag ürülék „lassan fölemelkedik, s tovazsáll”.

Hol vagyunk hát? „Szavak és mondatok pusztaságában utazunk.” Hol játszódik *A könnyemutatványosok legendája*? Valahol egy olyan vidéken, ahol a napfelkeltének azért kell ismétlődnie minden áldott reggelen, „hogy legyen reménye az embernek”. Egy olyan országban, „ahol minden kétszer történik”, az emberek kétszer születnek, kétszer élnek és kétszer halnak is meg. Milyen föld ez akkor? „Hát olyan föld, hogy még a szar is tud repülni, ha akar!” Név szerint járunk Budán, ahol akasztottakat himbál az alkonyi szellő, járunk Sopronban, ahol egy fafaragó mester megfaragja az ördögöt (aki ugyebár egy valamirevaló regényből semmiképp sem hiányozhat), járunk Prágában, ahol egy anatómusust végeznek ki éppen a behavazott főtéren, járunk Erdélyben és a „gyönyörűséges” Velencében, járunk Szeged csontkeményre fagyott utcáin (ahol „különös, mert hiszen alaptalan fájdalom telepszik a lelkünkre”), járunk Bulgáriában, ahol hideg szél sziszeg és az ember élete olyan könnyed, hogy számon sincs tartva. És járunk Belgrádban is, ami most „a legfontosabb város a világon”. Így, ezekkel a mezsgyekarókkal lehetne

kijelölni a regény játékerét. A jól ismert Vadkeleten játszódnak hát az események, ebben a viharsarokban, ahol legendák születnek és csoda dolgok történnek. „Itt a ráció a maga karikatúrája. Soha nem tudod, sírnod vagy nevetned kell-e a következő pillanatban.” Ami a hangsúlyos: hogy *kell*, vagyis nem önszántából sír itt vagy nevet az ember, mint más (boldogabb?) tájakon. „Ezen a földön nem a dolgok miéértje az érdekes, hanem a lehetséges, ami viszont sohasem teljeseedik be. Csak annak lehet igaza, aki belepusztul a rögeszmébe, hogy lehetne másképpen is, mint ahogy van. Nem és nem. Ezen a földön soha nem lehet másképpen, mint ahogy van.” A krónikás fájdalom sok mindentől árulkodik. Mit is mondtunk, miért mesél az ember? Miféle határok szorongatják, hogy néha alig kap levegőt? Nincs más választása az embernek, „mutatványossá kell lennie, s egyre megy, hogy a könnyeivel, a lelkével, az eszével vagy a testével mutatványoskodik”.

A csodák országa ez tehát. De tudd csak meg, olvasó, szól a krónikás, „hogy a csodák arra valók, hogy az embert boldogtalanná tegyék”. A csoda elfordítja az ember tekintetét az élet valóságától, és azt mutatja, hogy minden lehetne másképp is, miközben nem lehet. A folyamatosan és jóvátehetetlenül elcseszett világ felett érzett szomorúságot szüli ezért a csoda, hiszen tehetetlenek és nyomorultak vagyunk. Egyetlen szerencsénk az, hogy van a halál, ami kiemel bennünket az elhibázott és beteljesületlen (mert beteljesíthetetlen) életünkből.

Van is számtalan meghalás a regényben, a legkülönfélébb halálmeket vonultatja föl az elbeszélő: a klasszikusnak számító karóba húzástól és akasztástól kezdve a darabokra szeletelésen és lefejezésen át egészen a mézbefojtásig és az álommal való gyilkolásig terjed a paletta. Az egyik szereplőnek olyan követ helyeznek álmában a mellkasára, amely szívének minden egyes dobbanására növekedik valamennyit. Másvalakit egy különös hóhér végez ki, egy vénséges vén mesemondó, mégpedig úgy, hogy szép és halálos mesét suttog az áldozat fülébe, aki ettől „valószínűleg boldogabban hal meg, mint ahogy élt”. (A mesélés, ugyebár, nem fáj, de a mesehallgatás, lám, halálos is lehet. Ugyanakkor melyik mesemondó, melyik krónikás ne vágyna arra, hogy a meséje ilyen visszavonhatatlan hatással rendelkezék?)

A halottakat néha maguk a könnymutatványosok temetik el. Hogy kik ők, nem tudjuk bizonyosan, ami persze nem baj, mert „az korántsem baj, ha valami elsőre érthetetlen”. Amit tudunk, az az, hogy öten vannak, és a sírás művészei ők: „Úgy mondják, akik beszélnek erről, mert van kedvük hozzá, hogy sírásuk egyetlen történet, kezdet és vég, szemhunyasnyi pihenő nélkül.” Őt férfi: egy szerb, egy zsidó, egy magyar, egy horvát és egy bosnyák. A legváratlanabb helyzetekben bukkannak fel, néha csak azért, hogy segítsenek sírni másoknak. Van, amikor csak bámulnak maguk elé *moccanatlan*, nem sírnak, „mert olykor még a könnyek is hiábavalók”. Jelen vannak Zrínyi Miklós halálakor is, persze a háttérben. A gyilkos vadkant megsütik és megeszik („szomorú, nagyon szomorú zabálás”-sal), de mintha csak azért tennék, hogy utána rögtön ki is hányják. Kik hát ők? Titkukat török, zsidó, rác és hitetlen egyaránt kutatja. Jozef Bezdán világkém nyomoz utánuk, de ő is csak annyit tud, hogy bárhol és bármikor fölbukkanhatnak az ég alatt, és hogy emberfeletti dolgokra képesek: „Az is mondhatni, hogy legendákból, álmokból, ködből és hajnali párából, éjszakából és az alkonyat véréből, a bölcelet hordalékából és a hit pernyéjéből vannak összegyúrva, ám ez újfent kevés, esetleg hazugság.” Lehet, hogy kémeek, de nem uralkodóknak vagy kereskedőknek kémkednek,

így gyakorlati hasznuk nincsen. „Mindegyikük szemében a titok virágzik.” Ráadásul az is elképzelhető, hogy nemcsak egy könnymutatványos kompánia van. Akkor meg nem lehetetlen, hogy aközé a harminchat férfi közé tartoznak, akikről éppen ők mesélnek egy helyütt, és akik (legalábbis a róluk szóló legenda szerint) tisztaságukkal biztosítják, hogy a világ világ maradjon. „A harminchatok az emberiség szívét jelentik, és végtelen edényként fogják be a világ összes fájdmát. Tudjátok meg, ott vannak mindenütt. Isten csakis miattuk tartja fön a világot.” Jozef Bezdán addig kémkedik a mutatványosok után, mígnem maga is egy lesz közülük. Akárcsak Pilinger Ferike, akit a krónikás a testvérüknek nevezett a mese elején, és aki végig menekül előlük, haraggal próbálja őket elzavarni, ha a közelébe kerülnek, végül mégis rá kell döbbsennie, hogy ő maga is könnymutatványos („mert akit kiválasztottak, azt kiválasztották”). Halála után (vagyis miután részeg magyar vitézek a családjával együtt fölkoncolják) a kelmefestő Stephan Peer is „csatlakozik a mutatványosok kompániájához”, sőt Buda utolsó helytartóját, Abdurrahmant is köztük látjuk majd a (számára vesztés) csata után. Abdurrahman még a vár eleste előtt a következő példázatot küldi az ostromló Lotharingiai Károly hercegnek:

Mohamed próféta egy útja alkalmával eltévedt a sivatagban. Napok óta bolyongott, amikor megjelent előtte Iblisz, a gonoszok fejedelme, s azt mondta neki, csak egy dolgot kér tőle, s ha azt megadja neki Mohamed, a legrövidebb úton kivezeti a forró sivatagból. Mohamed eltűnődött. Ha a tevéjét adja, elnyeli a homok. Ha a kulcsát adja, szomjan hal. Ha a turbánját adja Iblisznek, a Nap égeti halálra. Ha a lelkét adná, megmenekülhetne. A próféta undorral nézte a kísértőt. Bármimet odaadom, mondta neki, de a lelkemet soha nem kaphatod meg. Iblisz leforrázva hagyta ott a szent embert. Mohamed még aznap délután megérkezett egy oázisba, ahol a menhely gazdájának, egy vak, de éles eszű beduinnak a következő hadiútot mondta: „A sivatagban is a lelkünk ér a legöbbit.”

Sejthető, hogy a mutatványosok vállalkozásának is valami hasonló lehetne a mottója. Szentimentális olvasóként legalábbis – aki a műben nem (vagy nemcsak) valamiféle grammatikai konstrukciót lát, hanem olyasvalamit, aminek (esetleg) fontos üzenete is lehet a számára, talán csak annyi, hogy a könnymutatványosok hírt adnak a szenvedésről, amikor a világban minden más a gyönyörök diadaláról harsog – így is olvashatjuk a regényt.

A szentimentális olvasónak az irodalom életszükséglet. Egy gondolatmenet erejéig legalább tegyük meg őt az igazi, a vérbeli olvasónak, és mondjuk azt, hogy a vérbeli olvasó számára az a legfontosabb, hogy a szöveg (helyesebben a regény) életre keljen. Ezért próbál a vérbeli olvasó a lehető legjobban azonosulni a regénnyel, átadni magát a könyvnek, abban létezni az olvasás ideje alatt. Elsősorban megérteni akar, másképpen fogalmazva belekerülni a műbe, bele a regény belsejébe. Persze ezt a fajta közeledést, mely a szerelmes attackra emlékeztet, nem minden regény viszonozza. A szentimentális olvasó nem olvashat minden regényt kedvére, hanem csak azokat, amelyekkel az olvasás aktusa során eggyé tud válni. Nem is életszükséglet már számára az olvasás, hanem inkább szenvedélybetegség. Az ilyen ember nem is tud értelmesen beszélni a könyvekről, csak zaklatottan hadar és kapkodva, lelkesen áradozik. A szentimentális olvasó az, aki együtt sír a könnymutatványosokkal, amikor a regényt olvassa. Most pedig várjuk le ezt a (mindenképpen felesleges) digressziót azzal, hogy a vérbeli kritikus nem más, mint a szenvedélybetegségből kigyógyult szentimentális olvasó: számára is fontos üzenete van

a műnek, csak ő képes ezt az üzenetet a grammatikai konstrukcióban, a mondatok ívelésében is érzékelni. Darvasi mondatai pedig mindenképpen ragyogóan megkomponált, szépen ívelő, érzékeny mondatok.

A könnyemutatványosok legendájában, mint mondtuk, igen sok halálnevel találkoztunk. Ezeknek a számát csak a közönsüléseké közelíti meg. Mintha a meghalás és a nemi egyesülés is mutatvány lenne. A regényben talán az egyetlen bizonyosságot a nők jelentik, azoknak is egy precízen meghatározható testrésze, melyből a halál suttog, és melyben az élet kacag. Így a már említett Diótörő Irinának (aki a „pinahúsával” mutatványoskodik) a halála sem olyan bizonyos, mint a vulvája: halála után ugyanis újra felbukkan Rudica néven, újra él és újra meg kell halnia, mert ahogy mondtuk, olyan helyen játszódik mindez, ahol a dolgok kétszer történnek meg. Szélikialtó Borbála, az erdei boszorkány, kinek jajongó madáréneke végigvisszhangzik az egész regényen, hatalmas kebleivel és dús hónaljcopfjával magát a földanyát, a világ női princípiumát testesíti meg. Együtt hál vele sorra mind az öt könnyemutatványos, de Szélikialtó Borbála csak mosolyog, „mint a fű”. Ebből a *multiplex* nászból születik aztán Kamilla, aki felnőve nem lesz szép, ha emberi szépségen „a testi harmóniát vagy a lélek boldogságát” értjük, de ellensúlyozásképpen „fölkaklató”, „megbolondító”, „tébolyító” kamillaillatot áraszt. Ez az illat szédíti meg azt a török janicsárt is, aki mielőtt magává tenné, hosszan eljátszadzik Kamilla illatozó vulvájával, mely olyan, „mint a vérbe borult kagyló”; ujjait benyálazva simogatja, szagolgatja „a rózsálló, lüktető, magából kifordulni kész hús”-t, hogy azután „borzasztó hímtag”-ját tövig beleje döfve elvegye a lány szüzességét. Lányuk megbecs-telenítése miatt érzett bánatukban a könnyemutatványosok mézzel csorgatják be, majd meggyűjtik, és hamuvá égetik a férfit, aki közben végig, még lángolva is csak nevet, boldogságtól ragyog az arca, „mintha magát a Prófétát látta volna”. A regény női szereplői közül meg kell még említenünk az örömlányokat, akik Buda ostromának hírére egész Európából özönlenni kezdenek a térségbe a jó üzlet reményében, mert ugye ahol sok a katona, ott nőre is elég nagy szükség van. Irgalmatlan Lenka, „a szláv kurvák vezetője” egészen rendkívüli jelenség. Termetes szőke asszonyság, óriási szájjal és tomporral. Vizezni is látjuk őt, vizelete vad, aranyárga sugár, „szép és bűdös húgy”. De nem ez teszi hírhedtté Irgalmatlan Lenkát, és nem is az, ami a szláv némberekre amúgy is jellemző: hogy „olyan vastkos a combjuk, hogy nem talál le róla a ráfröcsögő férfimag”. Irgalmatlan Lenka arról hírhedt – és ha úgy vesszük, ez is egy mutatvány –, hogy ölni képes az alfélével. Van, amelyik vulvában az élet kacag, de van, amelyikből a halál lehel felénk. Ez a tanulság.

Budát végül elfoglalják a császári csapatok. A történet szálai, a párhuzamosan futó, néhol összeérő, másutt össze is gabalyodó fonalak sorra elköttetnek a regény végén. A kép összeáll, mint az emberi testrészekkel zsonglörködő Pep Velemir mutatványában Della, a gyönyörű nő: Velemir eljut végre Velencébe (a világ legjobb törpe gondolója jön érte a Dunán), Absolon Demeter erdélyi báró repülő üreléke pedig célba ér, miután bejárta a világot: barna, szagos eső alakjában az elfoglalt, rommá lett Budát permetezi. Lepiszktíja Lotharingiai Károly herceget és tisztszolgáját, lepiszkítja a sebesült császári gyalogosokat és a hullákat fosztogató hős vitézeket, lepiszkítja a hajdú tiszteket és a török foglyokat. Vannak, akik megpróbálnak odébb húzódni, de nincs menekvés, hiszen „ők is le vannak szarva, mindenki le van szarva”. Igen, egyszerűen: mindenki. Vagy

megse? A kurucok a budai várhoz tíz nappal az ostrom után érkeznek, mert a kurucok mindig késnek. Sohasem időben érkeznek, és ha elmennek, mindig rosszkor mennek el. Homonnai-Nagy Bálint kapitány úr mondja egy sápadt, fiatal fiú kérdőre vonó, szomorú tekintetére válaszolva: „Ha elkéstünk is, fiú, ha hamar jöttünk is, de voltunk itten.” Így legalább – és ez sem kevés! – megúszták a leszaratást. Mi pedig, ha szabad úgy mondani, ahogy mondani szokták, egy mesével gazdagabbak lettünk: hallottuk a legendát, olvastuk a regényt.

Voltunk itten.

DANYI Zoltán

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

A VAJDASÁGI TÁJ EGYÉNI HANGÚ POÉTÁJA

Petrik Pál képei – Bucka–Gányó Galéria, Szabadka

A festő és díszlettervező Petrik Pál a vajdasági képzőművészet egyedülálló alakja. Festőként nagy népszerűsége tett szert a művészi „szép képek” kedvelői között. A képzőművészeti kritika azonban csak a nyolcvanas évek vége felé fedezte fel. A „menő” irányzatokon kívül esett, így a hivatalos műkritika figyelme is elsiklott felette. A terület elismert szaktekintélye, Ješa Denegri ezt mások helyett is imigyen „vallotta be”: „Ilyen sorsnak volt kitéve pályája egy szakaszában a szabadkai festő, Petrik Pál is; mégpedig azon szakaszában, amely keletkezésének idejét és módozatát tekintve, létrejöttének történelmi pillanatát taglalva, s a kifejezés, művészi megformálás nyelvét vizsgálva kétségteljesen az ötvenes évek végének és a hatvanas évek elejének informel festészetéhez zárkózik fel.” Ez a felettébb magvas és affirmatív megállapítás 1988-ban fogalmazódott meg.

A színházban 1951-től nyugdíjba vonulásáig dolgozott. Számos egyéni hangvétell, felejthetetlen díszlet megalkotójaként jegyzik, amelyek sajátos festői vénájának és fáradhatatlan kutatómunkájának köszönhetően, továbbá a festészet mint egyedüli életcél iránti furcsa viszonyulásának eredményeként jöttek létre. „Legjobb díszleteit Petrik Brecht darabjaihoz teremtette; a *Kaukázsi krétakőr* és a *Kurázi mama* azok a darabok, ahol találkozott a szerző adottságai és személyes törekvései a rendező koncepciójával és a dráma karakterével. Ezekben sikerült neki a leginkább a művel való összhangot megteremteni, a díszlet révén hangsúlyozni a gondolatot, a látványt képzőművészeti élménnyé emelni” – írta 1977-ben, a színházi történések ismerői közül kétségteljesen elsőként, Gerold László.

A szabadkaiak kiváltképp jól ismerték Petrik Pált, aki halk szavú volt és nemes szívű, ám aki az alkotói kutatómunka megalkuvás nélküli elkötelezettje is volt. Itt született 1916. május 20-án, az első világháború alatt, egy olyan templomi festő fiaként, aki szakmája mestere volt, ám vállalkozóként nem volt éppen sikeresnek mondható. A gazdasági világválság éveiben nőtt fel, befejezte a gimnázium négy osztályát, s kitanulta a *címfestő szakmát*, ám munkához csak időnként jutott.

A második világháborúból és a fogságból visszatérve, a körülmények alakulásának folytán, megkezdődik számára a valódi művészképzés. A *Figurális rajztaufolyam* – amelyet Hangya András (1912–1988) alapított, az a festő, akit Petrik rendkívül nagyra becsült –, első tanulóinak egyike. A kurzust 1945-től 1947-ig látogatta, amikor is felvételt nyert a belgrádi Képzőművészeti Akadémiára. A híres Nedeljko Gvozdenović (1902–1988) osztályában diplomált 1951-ben. Visszatért Szabadkára, és a színházban kapott díszletfestői állást. „Az első díszletét 1953. április 30-án láthatta a szabadkai közönség” – jegyezte fel Gerold László.

Festőként már tanulmányai előtt is a realizmus hagyományainak szellemében dolgozott. Később a figuratív expresszionizmus hangsúlyozott koloritjával tűnt ki, amely a *művésztelepek* közös műtermeit belengő, azok munkahangulatát meghatározó „kreatív légkörnek” köszönhetően alakulhatott ki nála. Petrik szívesen járta a művésztelepeket, olyan alkotókkal barátkozott, mint Milan Konjović, Ács József, Sáfrány Imre és mások. Éppen egy ilyen alkalommal, pontosabban 1953-ban, a zentai művésztelep második összejövetelén Petrik Pál rádöbben, hogy a festészet sajátos törvényekkel bír, öntörvényű „kozmosz”, elfogja a kutatás nyugtalansága. Mindez egy lírai absztrakcióban csapódik le, s akkoriban hagyja el a hagyományos festői módszert; a kollázs és jellegzetes „papírfigurái” révén egy szuggesztív, kihívóan egyéni alkotói kalandba bocsátkozik. Mindez az 1959. május 15-én megnyílt második önálló kiállítására való készülődés közepette történt. Nem sokkal ezután kezdődött az informel korszak, amely Petrik alkotói pályájának legjelentősebb fázisa, hiszen ekkor a festő a kortárs jugoszláv képzőművészet legidősebb pillanatához csatlakozott, s a leghaladóbb irányzatához zárkózott fel.

Igaz, soha nem ment el a végső határokig, nem feszegette e határok falait, nem fogadta el ez anyag amorf jellegét, és nem művelte az informel radikális változatait. Megállt a *szülőföld sajátos, egyéni víziójánál*, s következetes maradt az itteni egyszerű „kisember” sorsáról való gondolkozáshoz. Autentikus, valóban felismerhető és izgalmas látványok révén bocsátkozott a „képcsínálás” kockázatába, a (meg)festett anyag helyett *konkrét (nem festői) anyagokat* használt fel; előbb a homokkal, majd üveggel, üvegszilánkokkal keverte a festéket. Petrik Pál ún. *homokképei*, a megszokott festői módszerekkel való radikális szakítása, s kilépése az alkotói nyugtalanság mezejére, ismertetőjegyeivé váltak. Később a „széttört illúziók” (üveg)kompozíciói már az ember témájára készült variációk: „Az emberi szomorúság és fájdalom, igaz, elmúlnak, de a nyomaik örökké megmaradnak, akár az üvegen a repedés” – írta 1989-ben megjelent önéletrajzában.

Sajátos humanista elkötelezettsége, már-már vizionárius megsejtései e viharos időszak egyéni hangú művészévé avatták.

Petrik ezen képességét a barát és kolléga, Ács József (1914–1990) is észrevette. A „széttört illúziók” fázisát követő időszakról írva, illetve az üveglapra folyékony ragasztóval létrehozott látványképekről szólva a következőket állapította meg: „A látvány anyagát nem látjuk, csak annak az üvegen látható lenyomatát, csak a sziluettet látjuk. A végén a világot az anyag árnyékává építette le, ez talán maga a sajátos antivilág.”

Mégis a *Homokképek* azok, illetve az informel lehetőségeit kutató időszak az, amely mindennél inkább művészeti életünk tartós értékévé emeli Petrik Pál alkotótevékenységét; a táj, a Tisza-part, a homokdűnék, az elomló, homokszínű árnyalatokban „fürdő”

szántóföldek és a vajdasági emberek pompás, mégis fanyar valóságának jellegzetes, egyéni hangú poétájává avatja a festőt.

Az utolsó kiállítást, nyolcvanadik születésnapja alkalmából Ninkov Kovačev Olga rendezte, bemutatva Petrik Pálnak a Zentai Múzeumban fellelhető alkotásait 1996 augusztusa és szeptembere között. Ugyanazon év november 8-án a festő meghalt. Most, a Bucka–Gányó művésztelep, igaz szerényebb keretek között, emlékeztet bennünket a festőre és díszlettervezőre, Szabadka oly kedves személyiségére.

NÁRAY Éva fordítása

Bela DURANCI

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Vujicsics Sztoján (Budapest): Az író és a hontalanság 47

Varga István: A regényíró szabadsága 51

IRODALMI MÚZEUM

Németh Ferenc: „Ez idő volt életemben a legboldogabb” Farkas Geiza ismeretlen gimnazista önéletrajza 1888-ból 56

Bosnyák István: Néhány közöletlen dokumentum B. Szabó György kevéssé ismert életrajzáról 61

DOKUMENTUM

Major Nándor: Kosovói kórság 69

IN MEMORIAM

G. L.: Pataki László (1913. július 13–1999. október 16.) 84

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Bence Erika: Minden, ami démoni . . . (Majoros Sándor: *Kirándulás a Zöld-szigetre*) 87

Németh Ferenc: „Ha este beszélgettek, sokszor Bukovinát, Andrásfalvát emlegették” (Nagy Sívó Zoltán: *Bukovina, mit vétettem?*) 91

Danyi Zoltán: Mesél a szívdobogás (Darvasi László: *A könnyemutatványosok legendája*) 93

K é p z ő m ű v é s z e t

Bela Duranci: A vajdasági táj egyéni hangú poétája (Petrik Pál képei) 98

A Híd 1999. évi tartalommutatója

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, Újvidék városi önkormányzata, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a budapesti Illyés Közalapítvány támogatta

---

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2000. január–február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsrószámára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj a 2000. évre belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079